

A gyűrűk urai és a kijátszottak

Hadd kezdjem egy személyes emlékekkel. Szülőfalumban, amióta eszemet tudom, egyetlen nagy cigány-család élt (igaz, néha követhetetlen rokoni jövés-menéssel tarkítva a tablót), fent a Cigány-gaz mellett, a Kövesút végén. Ott élt számos testvérével P. is, aki tőlem egy osztállyal lejjebb koptatta az olajos padlót a manapság „koedukálnak” nevezett kisiskolában, ahol négy évfolyam tanult egyszerre, míg csak a nagy összevonási hullám el nem sodorta az iskolát. P. szerette volna vinni valamire: inasiskolába ment Rozsnyóra, de sorsát a közösség visszahúzó ereje megpecsételte. A többiek lehúzták a maguk szintjére, beolvadt a – szintén mai, divatos szóhasználattal, – „balhés” társaságba. Nem lett belőle mesterember, középiskolát végzett cigány, pedig tehetségéből futotta volna. A többiek megtörték benne az akaratot. Hogy lett-e tisztességes családapa, magától többre jutott gyermekek apja, nem tudom. Elsodorta őket az idők szele, Csehország felé. Csak az öreg szülék maradtak otthon, s olykor meg-megjelent egyikük-másikuk, de a faluhoz már alig kötődtek. A fiúk egy része általában állami kenyéren élt (rács mögött), némelyük többször is, egyikük (mellesleg évfolyamtársam), akit a falu gyerekei csak Cipalo néven emlegettek, a börtön áldozata lett: testileg, lelkiileg megnyomorítva jelent meg a faluban, kacsázva járt és magában beszélt. Évekkel ezelőtt gombamérgezés áldozata lett. Szülőfalum talán szerencsésebbnek mondható, mint azok a gömöri (vagy tágabb értelemben borsodi, vasi) falvak, ahol a „parasztot” immár napi szinten zaklatják a cigányok, fényes nappal rátörve az ajtót. Ugyancsak szülőfalumban maradván, s jobbra édesanyám elbeszélésére hagyatkozva: két zsidócsalád élt nálunk, az egyik család feje tehetősebb, ügyesebb boltos, a másik – ahogy Gömörben mondják – élhetetlen, „mátoha”, aki nem sokra vitte. Mindkettőt elhurcolták családotul, odavesztek a pokolban, ahonnan, reményeim szerint nem a mennyország zárt kapuira találtak. Ma már csak az idősek emlékeznek rájuk. Se szobruk, se emléktáblájuk, csak az emlékük. Szülőfalum ez esetben is „szerencsésnek” mondható, nem szipolyozta ki egy nagy siserehad, a karvalyorrú tőkésék rőfögő csordája. És, barátaim – mert minden konklúzióknak van eredetmondája –, a cigányoktól és a zsidóktól „megtisztult” falu mégsem vitte sokra. Iskoláját a központosító kommunista hatalom bezárta, a munkahelyek sorban szűntek meg, és ma már egyre többen ülnek a bolt lépcsőjén dologtalanul (már kocsma sincs), köztük életerős fiatal emberek, akiknek talán másfél évtizede nem volt tisztességes munkájuk. Hogy lesz-e valaha, talán a földig érő szakállú próféta sem tudná megmondani, ebben a válságos világban. Egyszóval, ez a kis közösség sorozatosan kapta a kegyelemdőféseket, hogy közösségi életről, összetartásról, keresztényi szeretetről, őseink kultúrájának ápolásáról, ne adj isten tovább viteléről már csak álmodni tudjon az itteni magyar ember. Ha van még álma a kereskedelmi televízió hülyítő műsora után bóbiskolva. Hogy teljes legyen a tabló: a falu három felekezetének két temploma szinte kong az ürességtől.

Egyszóval magyarok, cigányok, zsidók...

Ki a felelős mindezért, jut eszembe gyakran, sejtve persze a válaszokat. A kirekesztők szerint nyilván a cigányok, az antiszemiták szerint a zsidók, szerintem a kommunista hatalom, és annak folytatói. De hogy még egy példát mondjak: kacskaringós pályámat – sok más társamhoz hasonlóan – én is a horkai (nem özörényi, kedves anyaországiak) papírgyárban kezdtem, hivatalnokként. A fatelepen körmöltem a statisztikát a Csehországból, Észak-Szlovákiából tehervonaton beérkező gömbfaszállítmányokról. Történt egyszer, hogy a horkai cigányember, a vagonot kipakoló melós nem jött be a műszakra. Mit tett az amerikai négerkérdést ragozó, szemforgató kommunista vezetés? Gépkocsit küldött az úri valagáért, méltóztassék munkába állni, és kirakni a vagon. Na mármost ez az ember, akit tenyerén hordozott gyárvezetés, a rendszerváltás (és gyármegszűnés) után utcára került. Hetedíziglen. Az egész környéken sorban leépült minden, és ő a sor végére került. Hogy is írta József Attila? Hosszú az úristen, rövid a szalonna. Hosszú a sor, és nem akar rövidülni. Míg mások beállnak ide-oda dobozolni modernkori órnagy úrékhoz, ő legfeljebb segélyért állhat sorba. Gyereke, unokája abban nő fel, hogy az öreg nem megy munkába, annak fia

sem megy munkába, a gyerek meg nem megy iskolába, mert a példa ragadós. Lesz belőle „megélhetési bűnöző”. Kire nézzen fel az ember onnan, legalulról, ha se középen, se fönt erkölcsi példa, magatartás? Mit kérhetünk számon a rongyosokon, ha a krémet nem lehet kérdőre vonni? S leginkább: hogyan legyen rend ott, ahol hiányzik a rendcsinálás, törvénytisztelet, törvény előtti egyenlőség szándéka is? Ahol valakiknek megfelel a káosz, a társadalmi feszültség, az etnikumok összeférhetetlensége – hogy még gátlástalanabban halászhasanak a zavarosban.

A legnagyobb baj, hogy a magyar nemzet (elégé eltérően a környező népektől, mert azok, ha nemzeti ügyről van szó, párt- és felekezeti hovatartozástól függetlenül összezárnak) táborokra és klikkekre szakadt, rétegekké hámozódott le, és – mint az normális és egészséges lenne – nem tudja kiegészíteni egymást. Filoszemita és antiszemita, cigánygyűlölő és romapárti, nemzeti és liberális, materialista és keresztény, úrgazdag és éhező mind-mind egymás ellen acsarkodik, keresi helyét, ideológiáját, védőszentjét ebben a kis térben, amely a világ egyik legszebb tája, és legboldogabb vidéke lehetne. Ha jobban belegondolok (s ez nem üres szólam), a magyar nép dolgos, tehetséges. Mégis nélkülözik, mégis züllik, újabban retteg, s ne adja isten, egy szép napon kaszát-kapát ragad.

Hogy ez a riasztó vízió ne válhassék valóra, abban nagy szerepe van (ismét, de ismerős) az írástudóknak. Akik, mert hát valamennyien emberből vagyunk, ugyanolyan türelmetlenek és idegesek, mint a többség. Csak egyet felejtenek el: ha a mindenkori bűnösök megnevezése helyett cigányoznak, zsidóznak, magyaroznak válogatatlanul, éppen azok malmára hajtják a vizet, akik fő felelősei a mai helyzetnek. Mert hogyné nyílna bicska az ember zsebében, ha az amerikai kongresszus legújabb jelentését olvassa, amely a magyar nép intoleranciáját ragozza? Hogyné borulna el az agya, ha a miskolci Avas-lakótelep kétszáz betöréséről tudja, hogy mind a kétszáz elkövetője cigány ember? Hogyné szorulna ökölbe a keze, ha heti program a gyilkosság? Érti-tudja, valami nagy baj van határon innen és túl. Ha azonban felelősen gondolkodik, azt is tudja, nem a lincshangulat fokozása a megoldás. Értelmes ember – ha ráadásul értelmiségi – nem ül fel a közhangulatnak, hanem okait kutatja, felelőseit keresi. Igaz, ehhez mostanában önmaga ellensége kell, hogy legyen, mert ma nagyon bátran lehet „odamondogatni” a másik oldalnak, az egyikről, de nem egyszerű nem odacsapódni valahová. Értelmiségi írástudó (értsd: gondolkodni képes) ember nem táborozik, hanem kérdez, és megpróbál válaszokat fogalmazni.

Nem szeretnék senkit kioktatni, barátaim, de ugye nem képzelhetjük el úgy a – tetszik, nem tetszik, közös – jövőt, hogy a rend keresése és a rendetlenség okozóinak elzavarása helyett egymás „életterének” a méricskéléséhez fogunk? Hogy Radnóti Miklósban a karvalytőkét látjuk megtestesülni, vagy a székes fővárost lepusztító szdsz-es muftira haragudva majd Füst Milán vagy Déry Tibor sírját indulunk megbotozni? Nehéz kulturáltan viselkedni ott, ahol durvul a játéktér, és válogatatlan eszközökkel gáncsolják az embert. De nem biztos, hogy provokatőrökké kell csűrhiteni magunkat.

El-eljárok Győr felé menet Abda mellett, ahol szerényen, bokrok takarásában alig láthatóan ott áll a Költő szobra. Tőle dobásnyira csúnya némberek szédelegnek, kamionosokra vadásznak. Az iskolában úgy tanultuk, hogy Radnótit nyilasok végezték ki. A kilencvenes évek elején egy Magyarországról szökött emberrel beszéltem, aki ott volt a menetben Abdán, s látta, amikor egy német katona tarkón lötte Glatter Miklóst. Akkori írásom, amelyben ezt tolmácsoltam, belehullt a semmibe. Valószínűleg azért, mert nem illett bele a bűnös népről alkotott képbe, de az is lehet, hogy azért, mert kevés az ilyen írás, és túl sok, egyre több és egyre durvább az útszéli hangnem. Ami egyeseknek nagyon is megfelel. Sajnos, éppen azok nem látják ezt, akik beállnak az ordibálók közé.

Kövesdi Károly

Major Zoltán

Eladósulás és egyik ellenszere, a Szövetkezés Bernát István munkásságában (1890-es évek első fele)

Mottó

„...a föld egészen más, mint a pénz, mert az marandó. Én mindig mondtam, a föld nem szalad el, hanem eltartja a gazdáját!”

(Guy de Pourtales: *A csodálatos halászat*, Budapest [1938], 140.)

Az új, evilági Szentháromság: szabadság, ipar-kereskedelem, tudomány

A XX. századot megalapozó tizenkilencediket méltán nevezhetjük a szabadság, iparosodás (kereskedelem) és a tudomány századának. Az egyéni felelősségen és vállalkozáson, a tulajdonon felépülő szabadságnak kellett megszülnie a tudományon és a tőkén alapuló iparosodás segítségével a polgárság rendjét. A mennyiségen, a kalkuláción, alapvetően a számok bűvöletén felépülő rend gyökerei Európa nyugati felén különböző mértékben évszadokra nyúltak vissza. Csak utalni szeretnénk arra a jelképi értékű tényre, hogy a két nagy ellenfél, **Napóleon** és **Wellington** herceg ugyanabban az évben születtek, 1769-ben, amikor **James Watt** benyújtotta szabadalmát az általa feltalált gőzgépre. A technikai találmányok sora először Angliában forradalmasította a termelést, elsősorban a szövés- és vasipart. Fokozatosan egész Európában a gazdasági viszonyok olyan módosulása következett be, amely mélyreható szociális és politikai változásokat idézett elő.

Az iparosodás és polgárosodás által felvetett gazdasági, társadalmi (politikai) kérdések megválaszolására születő agrárius mozgalom központi jellegű gondolata a szervezkedés, az összefogás, a szövetkezés körül ragadható meg a legjobban. A szövetkezés mindenesetre egy olyan hangszer, amelyen sokféle dallamot lehet játszani, ám az igaz és az avatatlan, vagy nagyon is tudatosan keltett hamis hangot csak a gyakorlott fül képes megkülönböztetni. A szövetkezeti intézmény bölcsőjénél a kisemberek azon vágya öltött formát, hogy a nagyok között összefogva saját lábukon megállhassanak.

Nálunk a szövetkezeti gondolat első, jelentékenyebb nyomai **Fáy András**, **Csengery Antal** munkásságában lelhetők fel. Utóbbinak *Népbank és ezzel összekötött takarékpénztár terve* (1867) c. munkája keltett nagyobb visszhangot. Az 1848-ban született **György Endre** volt az, aki tanulmányozva a külföldi szövetkezeteket Csengery útmutatása nyomán a francia műveltségű **gr. Károlyi Sándort** a szövetkezeti ügy számára megnyerte.¹

A Szövetkezés c. folyóirat indulása – az eladósulás és egyoldalu gazdasági politika

Az 1880-as évek második felétől szerveződő agrárius, szövetkezeti mozgalom nyújt lehetőséget az elméletileg képzett, világlátott, közigazgatásban jártas **Bernát István**

számára, hogy bekapcsolódjon az országos politikába. **Gyulai Pál** ajánlására gr. Károlyi Sándor hívja meg az első magyar szövetkezeti szakfolyóirat, a *Szövetkezés* szerkesztésére. A lap I. évfolyamának első száma 1890. január 15-én jelenik meg a *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Hitel-szövetkezet* megbízásából. Mint minden komoly folyóirat, a *Szövetkezés* is programot ad, amely a való állapotok leírásán, amolyan diagnózison alapszik. A diagnózist közérthető szavakkal, sokszor érzékletes képeket felvillantva Bernát István úgy fogalmazza meg, hogy adott esetben a nem különösen iskolázott, egyszerű, írni-olvasni tudó parasztember is megértse: „A régi Magyarország átalakulása gyorsan halad előre. Az egykor vízjárta rónákat eke alá fogja a gazda, rengő vetéssel találkozunk ott, hol előbb sás és káka nőtt; a döcögős, nem egyszer feneketlen út helyét a vasút foglalja el; a keleti tétlenség helyébe a sürgő tevékenység lép. Megváltozik a gazdálkodásnak nem csupán formája, hanem alapja is. A hitel szervezésének kérdései lépnek minden ponton elénk. Nyugat-Európa államait a hitelre fektetett gazdálkodás emelte oly magasra, s ha elmaradni nem akarunk, nekünk is ez irányban kell a legnagyobb erélyt kifejtenünk!”²

A pénz iránti megnövekedett kereslet, az intézményes hitelnyújtási formák szervezetlensége, különösen falun melegágyát képezték az uzsorának. Bernát már az első számban felhívja a figyelmet ezen állapot veszélyeire: „Az uzsorás mindig kéznél van, nem igen kéreti magát, legalább kezdetben nem, sőt kínálja a pénzt. Ismeri embereit, tudja mindenki mennyit ér, kihasználja a pillanatnyi zavart, a kis gazda szorultságát, talán tudatlanságát. Ép ezért többet kölcsönözhet, mint bármely pénzintézet, aztán megteszi gyorsan, ha kell titokban, nem csoda tehát, ha kapnak rajta. De a pillanatnyi könnyebbülés, mit az ilyen kölcsön nyújt, sokszor vonja maga után a kölcsönvevő bukását”.³

A téma kifejtése külön tanulmányt igényelne. Éppen csak utalhatunk itt a XX. század elején a kormány által megbízott tragikus végű **Egan Ede** ruténföldi segélyakciójára.

A mezőgazdaságnak a naturálgazdálkodásból az intenzív árutermelésre történő áttérése a múltban gyökeröző gondok sokaságát hozta felszínre. Bernát István gazdaságtörténeti, szociológiai módszerével monográfiák sorában, tanulmányokban, kisebb népszerűsítő cikkekben tárta fel és elemezte az átmenet gyötrelmeinek okait. Egyetemes világlátása segítségével figyelme egyaránt kiterjedt a gazdaságtörténet, a politikai gondolkodás, a mentalitástörténet területére. Elmondható, hogy még publicisztikájában is a tények sokoldalú felvonultatásával igyekszik olvasóközönségét meggyőzni. Egy olyan korban, amelynek uralkodó, minden kritika fölött álló

eszméje volt a gazdasági szabad verseny, a manchesterizmus, a laissez-faire – ugyanazon gazdaságpolitikai irány különböző neveiről van szó – volt bátorsága kritikai hangot megütni, az individualizmus túlzásaival szemben hirdetni a közjót, az önzéssel szemben az altruizmust (az önzetlenséget), a mindent az államtól váró felfogással szemben a szervezkedést, a szövetkezést, az önségélyt, a túlzó anyagiassággal szemben a magasabb szempontokat, az erkölcsöt, a vallást.

Az okokat keresve összefoglaló művében szemlét tart a múlt adottságai és mulasztásai fölött. Úgy látja, hogy 1848 után „az új korszak uralkodó planetája sok mindenféle okból a pénz lett. Ebből azonban szerfölött kevés volt Magyarországon. Kevés nemcsak azért, mert a lefolyt századok a gazdasági fejlődést nem készítették elő, hanem azért is, mert az új idők még azokat a forrásokat is bedugaszolták, amelyek azelőtt a hitelszükség kielégítésére meg voltak.”⁴

Nem fölösleges hangsúlyozni, hogy „A magyar földbirtok egy része már 1848 előtt sem állott tisztán. Alig van már hazánk földjén adóssággal nem terhelt jelentékeny család, mondja **Deák Ferenc** 1844-ben a védőegylet mellett tartott beszédében. Ha a **Grassalkovichok, Esterházyak, Hadikok és Festetichek** is kénytelenek kölcsönöket kötni, elgondolhatjuk, mi történt a szegényebb curiakon.”⁵

Bernát nem vitatja, hogy az intenzív árutermelő mezőgazdaság nem lehet meg hitel nélkül, a mértékek, a módok és az okok azonban bírálatra készítetik. A pénz- és hiteltelgazdálkodás körüli zavarok különösen sújtották azt a mezőgazdasági jellegű országot, ahol még 1889-ben is az önálló földművelési minisztérium megalakulásakor a lakosság majdnem fele őstermelésből élt. Az ágazati szintű érdekek elhanyagolása a népesség túróképességétől, a külső körülmények alakulásától (időjárás, konjunktúrák) függően előbb-utóbb súlyos szociális zavarokhoz, zavarágásokhoz kellett, hogy vezessen. A helyzet tarthatatlanságát, veszélyességét a gondolkodó kortársak egy része, köztük Bernát István is felismerte.

Egy későbbi írásában az ipari és kereskedelmi érdekeket előtérbe helyező, a mezőgazdaságból élők érdekeit elhanyagoló politikáról így fogalmaz: 1867 után „a politikai irányítás, már amennyire félszuverenitásunk mellett lehetséges volt, még egy darabig a nagy- és középbirtokosság kezében maradt. Ellenben gazdasági téren a múlt század utolsó évtizedei olyan eredményeket is érleltek, amelyek nem voltak a 48-as átalakulás szükségszerű következményei, csak kapcsolatban állottak vele. A mezőgazdaság válsága, amely a haladó évek folytán mindinkább érezhető lett, nem kis mértékben a Cobden-féle szabadkereskedelmi iskola eredménye, a reánk zúduló tengerentúli és balkáni verseny következménye volt. Cobdennek az az ígérete, hogy a kereskedés szabad fejlődése maga után vonja a mezőgazdaság fellendülését is – nem vált be.”⁶

Bernát ismerte, nagyra becsülte és egész életében sokat tanult az angol közgazdaság tanáiból. Különösen az angol társadalom egy olyan tulajdonságát tekintette példaértékűnek, amely nagyban hiányzott és hiányzik ma is a

magyarból. Az angol társadalom ugyanis képes volt a felismert (esetleg vélt) igazság mellett az önszerveződés segítségével annak érvényre juttatása érdekében küzdeni. A cobdenizmust azonban Bernát egy „túl jól sikerült”, hibás, egyoldalú eszmének tartotta, küzdött ellene egész életében, nem utolsósorban magasabb szempontok nélkülisége, vagyoni egyenlőtlenségeket generáló jellege miatt: „Az egyoldalú indusztriál-merkantilizmus növelte nagyra a bolsevizmussá fejlett szociáldemokráciát, az önzést téve a gazdasági élet tengelyévé, alig kerülhette el, hogy ez a politikában mások kárára ne érvényesüljön. A termelés csodálatos fejlődése mellett képtelen volt arra, hogy a termelt értékek megoszlását a nemzeti érdekeknek megfelelően szabályozza. A jelen eseményei bizonyítják azt, amit a múlt adatai erősítenek, hogy ahol a mindenáron való meggazdagulás foglalja le a lelkeket, ezekben kiszáradnak azok a források, amelyekből a nagylelkűség, a lovagiasság, a mások jogosult érdekeinek megbecsülése ered. Pedig ezek nélkül nemzeteket kormányozni és a társadalmak békéjét fenntartani huzamosabb időn át lehetetlen.”⁷ Bernát egész életében harcolt „a több mint egy század óta követett egyoldalú politika, a lelkek materializálása”⁸ ellen, „amely kiirtotta a fennköltebb törekvéseket, bizonytalanná tette a fejlődést, olyan összecsapásokat szült, amelyek a nemzetek békéjét megzavarva, az elért gazdasági eredményeket, mint ezt a nagy háború következményei mutatják, nagy részben tönkretesz és a jövő fejlődésének útjait elzárja.”⁹

A mezőgazdaság érdekeinek elhanyagolása

Nem érdektelen megjegyezni, hogy évtizedekkel később a népiek közé tartozó, a földkérdést a maga idejében talán legjobban ismerő **Kerék Mihály** is kárhoztatta a kiegyezést követő évtizedek földművelést elhanyagoló, egyoldalú gazdaságpolitikáját: „A legtermészetellenesebb mégis a mezőgazdaságból élő Magyarországon az agrárérdekek teljes elhanyagolása volt. A szabadelvű kormányok szemében a mezőgazdaság, mint komoly gazdaságpolitikai faktor nem is létezett; csak arra volt jó, hogy annak testén a határtalan lehetőségeikért tomboló mobil tőke kiélhesse magát. Sehol egyetlen termelési ág sem volt úgy kiszolgáltatva és sorsára hagyva, mint nálunk a mezőgazdaság. Pedig másutt is lelkesedtek a szabad versenyért, másutt is volt politikai liberalizmus.”¹⁰ Kerék elkeseredetten ostromozza a **Darányi Ignác** minisztersége előtti kormányok mulasztásait: „Magyarországnak voltaképpen évtizedeken keresztül nem is volt mezőgazdasági politikája. Csináltak itt közjogi politikát, felekezeti politikát, osztrák politikát, családi politikát, csak céltudatos agrár- és szociálpolitikát nem.”¹¹

Az állam politikájának érdektelensége a föld ügyének védtelenül maradása: „Az agrárérdekek teljes elhanyagolása nagy pusztítást vitt véghez a földművelő osztályok körében. Míg az oláhok, németek, oroszok szigorú intézkedésekkel védekeztek az idegenek birtokszerzése ellen, a magyar állam területét alkotó föld minden jött-mentnek szabad prédája lett, ha elég pénzzel rendelkezett, vagy elég

lelküismeretlen volt ahhoz, hogy a fennálló liberális törvények tág hézagainak és a földművelő társadalom gyengeségének kihasználásával az ősi birtokosokat tulajdonaikból kiforgassa.”¹²

Félreértések és félremagyarázások elkerülése érdekében szükséges felhívunk a figyelmet arra, hogy Bernát nem valami kivételezett bánásmódot igényel a földből élők javára, hanem az egyoldalú politika kijavítását és a nemzet többségét kitevő földművelő osztály érdekeinek hangsúlyos képviselőjét. Ezt egyebek közt a Szövetkezés hasábjain is egyértelművé teszi: „Nem olyan programot értünk, mely a mezőgazdaság érdekeit ellentétbe helyezi az iparral, vagy kereskedelemmel, mert jól tudjuk, hogy a gazdasági élet egyes ágai közt az érdekek bizonyos közösége áll fenn. De szükségesnek látjuk, hogy a mezőgazdaságnak, mint a nemzeti vagyon főforrásának érdekei, kellően meg legyenek óva, hogy a birtokos és földművelő osztály ne legyen csak ideig-óráig tulajdonosa földjének, hanem biztosítva legyen számára a jövő...”¹³

A hitelszövetkezetek megalakítását sürgette a Bernát István által a mezőgazdaság commercializálásának nevezett folyamat. A magyarul kereskedelmiesítésnek mondható fogalom azt jelenti, hogy a kereskedelem szabályait alkalmazták a mezőgazdaságban. A föld szabad forgalma az átalakulás velejárója volt. Bernát és az agráriusok azonban felfigyeltek arra, hogy a szabad forgalomnak káros szociális és politikai következményei vannak, kötelesség ezért a föld védelméről is gondoskodni. Bernát nem vitatta, hogy a birtokforgalom bizonyos mederben tartva elősegítheti a jobb gazdálkodást, a rossz gazda kezéből jobban gazdálkodó kezébe kerülhet a föld. Az esetek túlnyomó többségében azonban nem erről volt szó. Az irritázatos pénzsűke sokszor egyszerűen a gyengét sodorta el. Ellentmondásos és igazságtalan, de tény volt, hogy a polgári állam kiépítéséhez szükséges pénz előteremtéséhez leginkább azt a parasztságot terhelték meg, amely az államtól ebből az adóból szinte semmit nem kapott vissza. A korszak mezőgazdasági politikájának későbbi kutatója joggal említi, hogy „hibák terhelik [...] korszakunk pénzügyi és adópolitikáját, amely – idegen szempontok által vezetettve – az adóügynek olyan rendszerét valósította meg, amely a mezőgazdaságból származó jövedelmet sok esetben elképesztő módon igazságtalanul terheli.”¹⁴ Az állam ugyanis elsősorban a nagyipari vállalatokat támogatta különböző kedvezményekkel. Bernát jeles statisztikusok (**Fellner Frigyes**) munkái alapján arra a jól dokumentált következtetésre jut *A zálogbatett Magyarország* c. művében, hogy a magyar föld értékének kb. feléig adóssággal terhelt, konkrét összefoglaló számok szerint: „A teher összesen 1.39+1.27=2.65 milliárd frt, ezzel szemben az aktívum vagyis a föld értéke 5.5 milliárd, azaz a teher a föld értékének 48.5 %-a! De a fenti teher nem nyomja az egész magyar földbirtokot. Adósságmentesek az egyházi, állami javak, a hitbizományok tetemes része, így nyilvánvaló, hogy a hitelben részes földbirtok értékének felén túl van terhelve. Azaz nem azé, akinek nevéen áll, hanem azoké a hitelezőké, akiknek javára a követelések be vannak

táblázva. Gyönyörű állapotok ezek.”¹⁵

A későbbi kutatások nem hagynak sok kétséget aziránt, hogy az eladósodás mértéke valószínűleg még ennél is tragikusabb volt: „...a magyar földvagyon értékének kb. 70–75 %-ával volt megterhelve, a középbirtok adósság terhe az érték 80–90 %-a körül mozgott.”¹⁶

A Magyar Közgazdasági Társaság Millenáris Emlékkönyvében is szól Bernát a szaporodó birtokforgalomról, a spekulációs célú földeladásokról és földvásárlásról, a magas adóterhek mérséklése mellett érvel, sürgeti a hitelügy rendezését: „...az egész földművelő osztálynak érdekében sürgősen szükséges, hogy a sokkal kedvezőbb értékesítési viszonyok között megállapított földadó mielőbb le szállíttassék. Ezen követelménnyel szemben nincs semmi, amivel a mai állapotok fentartását [sic!] nyomósan támogatni lehetne. Pénzügyi miniszterünk állítása szerint a deficit megszűnt s azzal a ténnyel szemben, hogy a gazdasági életnek egyes ágai teljes adómentességet élveznek, a földadó leszállítására irányuló követelésünk nagyon is szerény. Követelnünk kell, hogy a mezőgazdasági hitelügy részben a jelzálogos kölcsönök olcsóbbá tétele, részben pedig a személyes hitel fejlesztése útján (hitelszövetkezetek) javíttassék.”¹⁷

A tőkés gazdálkodásra történő áttérés nehézségei elsősorban két társadalmi réteget érintettek: a középbirtokosságot vagy dzsentrit, illetve a parasztságot. Az előbbi helyzete többnyire ismert és sokoldalúan, bár eléggé sztereotípiászerűen tárgyalt a történeti szakirodalomban és a szépirodalomban egyaránt. Mindenképp felróható hibájával a gazdasági pályától való bizonyos, kétségkívül meglevő, bár nem teljesen általános idegenkedése. Bernát ostromozta is őket ezért eleget. A legrosszabb azonban a parasztság helyzete volt: mind a gazdálkodás, mind a politika terén ekkor még teljesen képzetlen lévén, csak szívós munka- és földszeretetében bízhatott. Ne legyenek kétségeink aziránt, hogy a pénzügyek, a jog útvesztőiben való járatlansága, társulva az időjárás, jövedelmi dekonjunkciók stb. csapásaival, sokaknál lenullázta, illetve kétesé, bizonytalanná tette a munkaerejük kizsákmányolásából előálló eredményeket. A pénzre szoruló rétegek kiszolgáltatott helyzetét érzékeltetve Bernát joggal kérdezi: „A legjobb esetben is milyen lehet azoknak az agrárrétegeknek jövője, melyek kénytelenek hitelügyeik kielégítése végett a háromhónapos váltóhoz fordulni, holott a föld évente rendszeresen csak egyszer terem?”¹⁸ Az egyszerű, illetve szegényebb rétegeket sújtotta az a mezőgazdaság commercializálásának fogalma alá sorolható rendelkezés is, amit könyvkivonati illetékességnek hívtak. Arról volt szó, hogy pénzügyi peres ügyben a rendszerint alperes kénytelen volt abba a távoli városba utazni, ahol a cég központjának területileg illetékes bírósága volt.

Válságos idők

A nagyipar és a kereskedelem – korabeli agrárius szóhasználat szerint, az ingó-vagy mobiltőke – érdekeit egyoldalúan támogató gazdaságpolitika mellett hozzájárult még a mezőgazdaság válságos helyzetéhez a tőkés gazda-

ság globális rendszerében 1873–1895 között mutatkozó, ciklikusan jelentkező ár-, kamat- és profitválság. A profitcsökkenés legnyilvánvalóbb áldozata a mezőgazdaság és annak bizonyos területei voltak, s ennek hamarosan közvetlen és mélyreható társadalmi és politikai következményei alakultak ki.¹⁹

György Endre, a korszak egyik kiváló közgazdasági írója, aki különösen jól ismerte a középbirtok hitelviszonyait, és mint említettük, nagy szerepe volt a szövetkezeti mozgalom megindulása körül, írja: „Az 1873-as tőzsdeválság után voltak legszomorúbb évei a magyar földbirtokos-osztálynak. Az ingatlanok tulajdonában végrehajtás folytán beállott változások száma 1879-ben 19.213-ra emelkedett föl.”²⁰ A helyzet a továbbiakban sem javult. A globális válság helyi következményei Magyarországon mezőgazdasági ár-, munkaerő-, és hitelkrízisben mutatkoztak meg. A mezőgazdasági árképzésre leginkább ható búza ára 1867–1873 között (1869-et kivéve) emelkedő irányt mutatott, elfedve a gondokat, utána viszont egészen 1895-ig, egy hosszabb perióduson át csökkenő tendenciát. A helyzet az 1890-es évek elején vált drámaivá, amikor is a világpiacon gabonaárak esése rendkívül nagy arányokat öltött, a terméshozam mennyisége lényegileg állandóan a kínálat szintje alatt mozgott, az európai búzatermelésnek veszedelmes méretű versenytársai nőttek fel Észak-Amerikában, Indiában, Argentínában és Oroszországban. Bernát István erről a folyamatról részletesen szól a dékáni beszédében, évtizedek múltán, a Közgazdaságtudományi Kar megnyitó ünnepélyén 1920. október 31-én. Felidézi a XIX. század 90-es éveinek hangulatát, amikor a közvélemény érzéketlenséget tanúsított „az igazán döntő nemzeti feladatok iránt... Az egyházpolitikai harcokat vívó nemzetnek kevés ideje maradt arra, hogy gazdasági kérdésekkel foglalkozzék”.²¹

Konkrét adatokat felvonultatva a búza árának csökkenéséről, illetve kiszámíthatatlan ingadozásáról, érzékelteti a földből élők nehézségeit. A sok tekintetben kilátástalan helyzet kialakulásáért döntő mértékben az akkori gazdaságpolitikát tartja felelősnek: „...a magyar föld nem bírta immár becsülettel eltartani művelőit s a nemzet millióinak munkája meddővé vált. [...] Annyira le voltunk [...] nyugózva idegen befolyások által, oly gyöngye volt önmagunkba vetett bizalmunk, hogy ennek a helyzetnek megváltoztatására komoly lépés nem is történt, sőt a kormány minden lépést, mely ide vágott, ellene irányulónak tekintett. Hajóztunk tovább az elnyeléssel fenyegető örvények felé. De hogyan is mertünk volna mi oly politika ellen felátnadni, melyet követett Anglia és helyeselt, másokról nem is szólva, Franciaország is. A földből élő rétegek feláldozását nem ugyan nyíltan, de a titkolt valóságban, mint a haladás követelményét állították oda.”²² Bernát István meggyőződése szerint az ipar és kereskedelem érdekeinek előtérbe állítása súlyos következményekkel járt az ország későbbi fejlődésére nézve. Ennek a politikának legnagyobb vesztese a vidéki lakosság, a földművelésből élő rétegek voltak. „Az állam beruházásai nem nekik szóltak s a gazdasági politika azon volt, hogy a tőkék a nyereséges

iparban és kereskedelemben keressenek elhelyezést. A tehetséges és vállalkozó ifjak figyelme mindinkább elfordult a lenézett és meddővé tett mezei gazdálkodástól, melynek katasztrófája ilyenformán megpecsételődött. Nehéz volt olyan egyéneket találni, akik komolyan hajlandók lettek volna ezekkel, a nagy politikát és nemzetünk jövőjét befolyásoló tényekkel legalább elméletben foglalkozni.”²³

A túlközpontosító gazdaságpolitika és közigazgatás elmentmondásos eredménye volt az, hogy a nemzet gerincének válságos helyzetében is emelkedett a főváros, megszorodtak az újságok, vasutak épültek, gyarapodott a posta és távíró forgalma, a folyószámlára és egyébként történt elhelyezések szinte szédületes nagyságot értek el. Mindezt a részleges emelkedést nemzeti felvirágzásként állították oda, a kisebbség érdekét a nagy többségé helyett. Az állam költségvetése évről-évre több kiadást számolt el, ami a hivatalok szaporodását és a centralizáció diadalát jelentti.²⁴ Az egyoldalú gazdaságpolitika további súlyos társadalmi következményekkel járt, különösen a középosztály fejlődésének zavarait kell itt megemlíteni: „A mezőgazdaság hanyatlásával a helyi hatóságok ereje is elapadt, a szabadság régi iskolái kiürültek. [...] Mindent az államnak és mindent az államtól! Ez volt a jelszó. Most pedig előtűnik fekszenek a büszke építmény romjai [a trianoni Magyar államról van szó – MZ], amelyek mögött habozva, tétovázva áll a vezető rétegek nélkül maradt, az öntevékenységétől elszokott s a felelősséget vállalni alig merő társadalom. Megfosztva a társadalmi béke és egyensúlynak legértékesebb támaszától, a nemzet jövőjének legéberebb őrtől, a középosztálytól is. A régi középosztály elporladt és helyébe nem lépett és nem is léphetett új!”²⁵ A polgárosodás központi jelentőségű kategóriája, a középosztály problematika bármily vázlatos áttekintésére ugyan itt nem vállalkozhatunk, ám mindenképp szeretnénk utalni arra, hogy Bernát a kérdéskört részletesen tárgyalta több művében.

Néhány gondolat a középosztályról

Mindenekelőtt csak arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy Bernát egy széles, elégedett középosztály létezését feltétlen szükségesnek tartotta a demokratikus fejlődés érdekében. **Arisztotelészre** hivatkozik: „A középosztály az államnak legbiztosabb támasztéka. A közepes vagy az, amely lehetőleg egyenlővé teszi az embereket, nem szül gógot vagy kétségbeesést. A tisztességes jólétben élő osztály fél a fölforgatástól, megakadályozza a gazdagok mértéktelen befolyását, melytől az oligarchia származnék, de másrésztől a demagógiával szemben föntartja [sic!] az egyensúlyt és az okos politikai elvek tiszteletét. Ha a gazdagok akarnak elnyomók lenni, a szegények mellé áll, ellenkező esetben pedig megfordítva cselekszik. A közepes vagyonnak hiánya tette oly gyakorivá a forradalmakat Hellasban...”²⁶ A magyar demokrácia multja, jelene és jövője c. művében átfogó szociológiai korpépet nyújt a polgárosodás kínjaival küzdő sajátos magyar társadalomfejlődés viszonylagos sikereiről és annál több nehézségéről. Nem hagy kétséget aziránt, hogy az egészséges, széles ala-

pokon nyugvó középosztály kialakításáért meglehetősen kevés történt: „Ha a demokrácia a középosztály uralmát s az alsó rétegek fokozatos gazdasági és politikai emelését jelenti, akkor legyen gondunk reá, hogy olyan politikát kövessünk, mely ennek a célnak megfelel. Máig éppen az ellenkező történt és csodálatosan nagy elfogultságunkban alig vettük észre, hogy munkánk eredménye mi lett. Gazdasági politikánk egészben véve egyoldalú volt. A n a g y o k n a k, a z e r ő s e k n e k s z o l g á l t, a z o k a t i g y e k e z e t t v é d e n i é s e m e l n i. (Kiem. tőlem – MZ) A nagybirtoknak megadtuk a hitbizományokat, a kisgazdákra nézve még a birtok-minimumot sem tudtuk keresztülvinni, bár Budapesten, főleg esztétikai okokból, mégis megvan. A nagyipart elláttuk állami kedvezésekkel, s az Osztrák–Magyar Bank útján olcsó hitellel. A kisiparra pedig kimondtuk a perezatot (a pusztulást – MZ), hagytuk vergődni a 10–12 százalékos pénz karmai között s ha hanyatlását láttuk, kedvtelve konstatáltuk, hogy íme, nem bír megélni, tehát igazunk volt. Az nem igen jutott eszünkbe, hogy 8–10 százalékos hitel mellett a gyárak is egymás után pusztultak volna el és pedig gyakrabban, mint a tehetetlennek hirdetett kisiparosok.”²⁷ Hasonló kép tárul elénk egy más, korábbi, korabeli forrásból.

A Szövetkezés 2. évfolyamában Bernát István felhívja a figyelmet a pozsonyi iparkamara jelentésére, amely az ország gazdasági viszonyainak, nagyarányú kiáltó ellentéteinek hű és plasztikus képét nyújtja: „Magyarország ez idő szerint Európának legmagasabban megadóztatott országa. A vagyonosodás, a tőkeképzés, igaz, hogy növekedett, de ha azt kérjük: hogy a vagyonomegosztás a népben minő természetű, akkor azt kell mondanunk, hogy van latifundiumokkal bíró dúsgazdag főnemességünk, vannak bizonyos számban gazdag nagyiparosaink és bankáraink, de van gentry-osztályunk, melynek csak egy töredékéről állíthatjuk, hogy valóban gyarapodik, van városi polgári osztályunk, mely kevés kivétellel alig képes e létérti küzdelemben megállni, s van földművelő-osztályunk, mely pusztul s mely Amerikában, Romániában és Szerbiában keres menedékhelyet. Igaz, hogy van ragyogó fővárosunk, mely magához szívja az ország életnedveit, de vannak kisebb városaink, melyeknek utcáin fű terem. Van iparunk, mely igaz, hogy bámulatosan és rohamosan fejlődött, de vajjon nem kell-e azt mondanunk, hogy nálunk átlagosan véve csak a nagyipari vállalatok virágoznak valóban, még pedig nagyjából rendkívüli állami kedvezmények mellett, a kisipar pedig tengődik, sőt jórészt pusztulásnak indult? S ha nagyipari vállalatainkat tekintjük, nem fogjuk-e azt találni, hogy azoknak eléggé nagy számánál nem a hazai, hanem az idegen – austriai, német, angol és francia – tőke aknázza ki természeti kincseinket?”²⁸

A jelentés további részét pedig mintha Bernát István írta volna, ugyanis „a modern civilizált emberiség legkomolyabb bajának” nevezi „a vagyonomegosztás fokozódó egyenlőtlenségét”.²⁹

A szövetkezés szükségessége

A felsorolt ellentmondásos jelenségek leírása különálló tanulmányok tárgya lehetne. Az elmondottak remélhetőleg nyilvánvalóvá teszik, hogy a huszonegyedik órában jött szövetkezeti szervezkedés több okból is nélkülözhetetlen feladatot vállalt magára: egyrészt a mégiscsak létező szétszórt, szétfolyó apró tőkéket össze kellett gyűjteni, és ez által egyénileg és társadalmi szinten hasznosá, működővé tenni, azok számára, akiknél eredetileg keletkezett. Ezzel párhuzamos feladat volt, hogy a közgazdaságilag tanulatlan – mondjuk ki nyíltan – sokszor analfabéta tömegeket meg kellett tanítani legalább elemi szinten gazdálkodni, a piacgazdaság addiginál bonyolultabb körülményei közt. A segítségre leginkább rászoruló réteg a kisbirtokos parasztság volt e téren, úgy látjuk nehéz lenne vitatkozni a későbbi jeles szövetkezeti férfiú **Schandl Károly** megállapításával: „A magyar agrármozgalom első nagy feladatául tekintette a kisgazda-osztály hitelügyének rendezését. Semmi sem bizonyítja jobban a magyar agrártörekvések altruista voltát, mint ez a körülmény. Legelőször nem a közép- és nagyobb birtokos osztály hitelkérdésének a megoldásával foglalkozott, holott erre már az akkor válsággal küzdő középbirtokosság is erősen rászorult, hanem a földművelő kisemberek felszabadítását tekintette legsürgősebb feladatának.”³⁰

Legjobb esetben sajnálkozás, gúnyos mosoly, hitetlenkedés, rosszabb esetben ellenségesség, a reakció vádja fogadta a szabadelvű közvélemény részéről az induló szövetkezeti mozgalmat. A bálványozott laissez faire elvének megsértését látták a gyengék megsegítésében. Az első években csak nehezen terjedt a mozgalom. A folyóirat a szervezésben is részt vett, közölte a szövetkezeti gyűlések beszámolóit, napirendjét, az összehívások időpontjait. Bernát István fáradhatatlanul agitál, tudja, hogy az indulás nehézségekkel jár. „Egyelőre az ország tetemes részében csak is az eszme terjesztéséről lehet szó.”³¹

Gyakorlati tanácsokat ad, útmutatót készít: „Kicsiny, lehetőleg egy községre terjedő központokat igyekezzünk teremteni, hova a falu megtakarított fillérei befolyjanak. A nélkülözhető pénz nem fog heverni hasztalanul a láda fenekén, hanem bevándorol a szövetkezet pénztárába, hogy hasznot hajtson urának és segítse azt, ki reá szorul. Az intézet élén a község elei állanak, azok, kik után a falu indul, s akik vagyonuk, szorgalmuk és jellemüknél fogva évek során át kiérdemelték társaik becsülését. Ezek nem szöknek meg a tengeren túlra, ha rosszul áll a dolog, nem is hajtják ki egykönnyen apái örökéből az ártatlan adózt, csak vonakodva fordulnak a bírósághoz vagy veszik igénybe a végrehajtó keserű munkáját. A szövetkezetek nemcsak segítenek a bajban, hanem jobb erkölcsökre is nevelik a népet. A rendetlen embert, ki befizetéseit pontosan nem teljesíti, kölcsöneit a kellő időben nem törleszti, a szövetkezet nem fogja tűrni kebelében. Ezek kiválnak, mint kiválik a konkoly a búzából, s azok kik benn maradnak, ha talán értelmiség és vagyon tekintetében különböznek is egymástól, a józan takarékosság, szorgalom és előrelátás becsületében megegyeznek mindannyian.”³²

A szociálpolitikai irány

A Szövetkezés induló száma programadó soraiból a társadalmi önszerveződésen és a gazdaság szociáletikai alapjaiból kiinduló nagyobb szabású társadalmi reformakció körvonalai bontakoznak ki: *„Javítani akarjuk a munkás, a gazda és iparos gazdasági és erkölcsi helyzetét önmaga által. Föl akarjuk költeni, s ott, hol ez már megtörtént, tovább fejleszteni azt a szellemet, mely az egyesüléshez, s ez úton az új társadalmi erők teremtéséhez vezet. Ki fogjuk emelni mindig, hol erre alkalom nyílik azt, hogy a rendnek szeretete, a takarékoság és józan előrelátás, az elvállalt kötelességek becsületes teljesítése biztosabb alapját képezi a jövőnek a szerencse minden eshetőségénél, s csak tőlünk függ, hogy a szövetkezés eszméjét fölkarolva emeljük a népet és e munkában legalább erkölcsileg emelkedjünk mi is.”*³³

Bernát István vezetése alatt a szerény terjedelemmel és lehetőséggel induló Szövetkezés c. lap szociálpolitikai szakfolyóirattá és fórummá növi ki magát. A lapban az akkori társadalom szinte minden megoldásra váró kérdése színvonalas vita formájában terítékre kerül, úgy mint a kis ember, különösen a munkások védelme, a városba tódulás jelensége, a kisbirtok bajai, sok helyen pusztulása, a magyar föld növekvő eladósodása, Amerika versenye, a kivándorlás, a homestead, az egyke, az uzso-ra... Mind külön tanulmányt, elemzést igénylő témák.

Az egyke és a kivándorlás témájának bármilyen érintőleges elemzése messze túllépné ezen írás kereteit, mégis szükséges utalnunk arra, hogy *A néma forradalom* c. illusztris mű elmarasztalja Bernát Istvánt. **Kovács Imre** vádja szerint Bernát a magyar paraszt hazafiatlanságában véli felfedezni a kivándorlás egyik fő okát. Önkéntelenül eszünkbe jut **Szabó Dezső** passzusa: *Éhes hassal nem lehet a Himnuszt énekelni...* De ha már a Himnusz nem teljesen szabad asszociációnk során tudatunk felszínére bukkott, akkor ugyanúgy ne feledkezzünk el halhatatlan költőnk, **Vörösmarty Mihály** kemény, kategorikus imperatívuszáról, amelynek teljesítése nélkül, mint oldott kéve hullana szét nemzetünk; ez a kategorikus imperatívusz így hangzik: *Áldjon vagy verjen sors keze ... Wass Albert* nyelvéen: *a Kő marad...*

Visszatérve Kovács Imrére. Ha szorgalmasan átlapozta volna a XIX. század végi, XX. század eleji agrárius sajtót, akkor megtalálta volna azt, amit ezerszer leírtak: *„...a kivándorlásnak a rossz hitelviszonyok, szegénység, eladósodás képezik nagy részben okait.”*³⁴ Bizton kijelenthetjük, szövetkezetek nélkül nem 3 millió emberünk tántorgott volna ki Amerikába, hanem sokkal, sokkal több.

Talán igaza van **Nietzschének**: az elsőket mindig feláldozzák. Mély oka van ennek a feláldozásnak. Talán nem véletlen, hogy **Illyés Gyula**, a falukutatók meg sem említik Bernát István harcostársait, akik érdemben, színvonalasan először foglalkoztak az említett kérdésekkel.

Bernát szerepe nemcsak a témák felvetésére szorítkozik, hanem egy széles szociálpolitikai és agrárius újságírói gárda felnevelése is nagy részben az ő érdeme. Nem hagy kétséget aziránt, hogy a kisemberek érdekeire

figyelő szociálpolitikát a nemzeti politika részének tartja: *„A nemzet csak úgy lehet erős, ha legutolsó polgárának is megvan a betevő falatja, ha nem terheli nyomasztó adósság az ősi birtokocskát, ha a licitáció kísértete nem riasztja el a gazda nyugalmát.”*³⁵

A Szövetkezés c. folyóirat néhány fontos cikke fölött bármily vázlatos szemlélt tartani hosszadalmas fáradozás lenne. Itt csak jelezni szeretnénk, hogy szociális misszióját elsőrendű fontosságúnak tartotta, a munkás-paraszt, szegénykérdés külföldi és hazai megoldási javaslatokkal, a lázas eseményekről való tudósításokkal sűrűn szerepelnek a lap hasábjain. Nem kétséges: Bernátnak szívügye a szociális kérdések tárgyalására színvonalas fórumot teremteni. A tenni akarás türelmetlensége csendül ki alábbi szavaiból: *„Nem üres jajveszékélésre, tehetetlen recriminációkra s jól írt újságcikkekre van szükség, hanem arra, hogy a lelkesebbek összefogva központot teremtsenek, honnan a magyar szociálpolitika irányadó eszméi kiinduljanak, ahol az agitatio szálai összefolyjanak. Szükség van arra, hogy mindenekelőtt a helyzetet ismerjük, hogy tisztán lássunk és aztán legyen bennünk elég lélek meg is valósítani azt, amit meggyőződésünk jónak mond. Ebben a magyar társadalomban, melyben alapjában véve oly kevés embernek van igazi meggyőződése, s ahol még kevesebbnek van ereje arra, hogy ha van, akkor meggyőződését kövesse is, alig imponálhat valami inkább, mint egy kicsiny, de lelkes csoport, mely eleinte nem ismerve vagy félreismerve kitartással és küzdelemmel érvényt szerez meggyőződésének és szemben a közkeletű felületlen nézetekkel, a szociális kérdéseknek mélyebb és tisztább fölfogását viszi belé társadalmunkba. Mert azt alig vonja valaki kétségbe, hogy a közgazdasági és a velük összefonódó társadalmi kérdéseket fogja uralni a jövő.”*³⁶

Becsületes gazdaság

Bernát más alkalmakkor is hangsúlyozza „rögeszmét”, a becsületesség a legjobb gazdaságpolitika, cselekedeteinknek pedig az önzetlenség, a keresztyén humanizmus és a szociális érzés és gondolkodás irányítása alatt kell állniok: *„Üzleti embereink nagy része, ott, hol a büntetéstől nem kell tartani, nem érti, miért legyen valaki becsületes. Pompás dolognak tartják a becsületességet, de nem mindig hajlandók vállalkozni reá. Magokban azt hiszik, hogy gonosz egy világ ez, melyben a családok boldogulnak. Szerintök az emberi dolgokat ármány kormányozza. Mind a mellett, miután tudják, hogy a becsületesség a társadalmi élet sava, mely azt a rothadástól megóvja és frissen tartja, azt vélik, hogy egy kis becsületesség és egy kis hamisság a legokosabb, s a kettőt keverni a legildomosabb dolog. Így terem aztán a kétlaki üzleti emberek osztálya, amelyek tudnak élni alligatorként vízben és szárazon – úgy a tisztesség szilárd talaján, valamint a tisztaság hamisság zavaros tócsáiban. A szövetkezés érdeme, hogy kimutatta, hogy a becsületesség fizet, azaz becsületessé teszi az embereket. Erre talán az államnak is szüksége van, mert helyes és kielégítő társadalmi politikát csupán szuronyokkal és fogházakkal csinálni még sem lehet.”*³⁷

Bernát az agrárius és szövetkezeti mozgalom alapvető célkitűzéseit így foglalta össze: „Biztosítva a termelők megélhetését és boldogulását, megalapozni a földbirtok stabilitását s így erősíteni a magántulajdont, a haladás alapját. Kielégítve a fogyasztók jogos érdekeit, harmóniát teremteni az ellentétes érdekek, a falu erkölcei s a város törekvései között. Az export emelése és a haszon korlátlan hajszolása helyébe a belföldi termelés és fogyasztás egyensúlyát, az osztályharc helyébe pedig a társadalom békéjét, a polgárok érdekeinek szolidaritását iktatni. Kívívni ily módon a nemzet önálló és biztosított fejlődését is.”³⁸

Bernát egész életében képviselte azt a meggyőződését, hogy a kiáltó vagyoni ellentétek a demokrácia alapját ássák alá: „...nem lehet a végső cél a vagyon gyarapítása, azok fölé szociális békét, a tisztultabb erkölcsi és vallási fölfogás által irányított tevékenységet kell emelni.”³⁹ A demokrácia alapjainak megvédése érdekében tartotta szükségesnek a helyes szociálpolitikát. Szemben a részvénytársasággal azért volt híve a szövetkezésnek, mert az az egy ember egy szavazat elvéből kiindulva a bizalomra és a demokratikus viselkedésre nevelő iskola is volt egyben.

Minden visszatér?

Ismert a több évezredes mondás: „*Tempora mutantur et nos mutamur in illis!*” Változtak-e az idők és mi változtunk-e?

Bernát mondatai alkalmasak arra, hogy kérdéseket tegyünk fel: mi változott itt alapjában, hányadik felhalmozásos ciklusát éli a tőkés gazdasági rend? Különbségek azért vannak, akkor talán hivatalos tényezők mégsem tartották egyértelműen pozitív tényezőnek a kivándorlást, és nem volt olyan miniszterelnök, akinek a válasza cinikusan csak így hangzott: el lehet menni... Azután önkéntelenül eszünkbe jut az ellentétes irányú párhuzam, azt a vasutat, amit az a bizonyos vasminiszter **Baross Gábor** annyi magyar és más nemzetiségű paraszt verítékével felépített, ezt hívják úgy, a modernizáció társadalmi ára, szükségszerű-e, hogy a mai kor lerombolja, közutakra terelve a súlyos teherforgalmat, növelve ott a balesetveszélyt? A Bernát által említett dőcögős utak helyett megkaptuk a kátyúkat... Szükségszerű-e, hogy az uzsora elfeledett fogalma a történelemkönyvekből ismét az újságok címlapjára kerüljön? A sort újabb tanulmányokban folytathatnánk... **Viconak** igaza volt? Minden visszatér? Változnak az idők, és mi változunk bennük?

Az idők haladtával Bernát István, végigtekintve pályáján, elmondhatta, hogy mindig ugyanazokért az ideálokért harcolt. 2500 évvel ezelőtt Arisztotelész ideálja a boldog élet volt, melynek tartalmát az alapvető szükségletek kielégítése mellett a polisz, a közösség javáért történő munkálkodás tette ki. Bernát István vallotta, hogy a haladás nem az igények szaporításából áll. A vagyon gyűjtése helyett előnyben részesítette a szív nyugalmát. A lelki béke pedig csak a közösségért végzett munka, a kötelességek teljesítésének lehetett méltó jutalma. A közjóért végzett munka gondolati keretében kell elhelyezni a szövetkezeti mozgalmat értékelő-összegző sorait: „A szövetkezeti

gondolat nem volt ugyan elég erős ahhoz, hogy megmentse a világ gazdasági rendjét, eltüntetve a munka és a tőke közötti ellentétet, ami lényegében az önzés és az altruizmus közötti harc. De sokfelé mérsékelte a káros tényezők által felidézett bajokat. A vele szemben álló, erkölcsi vonásokból kifosztott merkantil felfogás, a kíméletlen szabad verseny, az anarchikus termelés apostolai a vádlottak közé kerültek. Megértük azt, hogy a bőség átokká lett, a gépet, a technikai találmányokat sokan egyenesen az emberi boldogság ellenségeinek tekintik. Annyi nagy eredmény és megcsodált felfedezés után az emberek milliói úgy anyagilag, valamint a lelkiekben szegényeknek és megcsalottaknak érzik magukat. Sokat értek el, de sem jobbakként nem lettek, mint apáik voltak. Sőt... Ez a megbomlott gazdasági és erkölcsi rend hány embert visz romlásba és a kétségbeesés örvényébe. Mindent a testi vágyak kielégítésébe helyezni s aztán megvonni a lehetőséget, hogy ezt el is érhessek, tragikus becsapás, melynek súlyát sokan nem tudják elviselni. A horizont azonban annyira megszűkült, a gazdasági élet annyira lekötötte a szíveket és lelkeket, hogy ennél magasabbra emelkedni nem bírnak, sőt tán nem is akarnak.”⁴⁰

JEGYZETEK

¹ L. még Kovalovszky és Solt 1942. 40., valamint Horváth 1916. 14.

² [Bernát] I. 1890. 1.

³ uo. 2.

⁴ Bernát I. 1905. 22.

⁵ uo. 30.

⁶ Bernát I. 1927. 220. A cobdenizmusról részletesen Bernát 1937.

A Cobden nevéhez fűződő mozgalom „előmozdítja a kereskedés és a gyár-
ipar fejlődését”, de „szinte szánalom nélkül nézte a mezőgazdaság tönk-
rejtését” (58.)

⁷ uo. 14–15. L. még 24. „ma a pénz és hitelgazdaság korában minden-
felé azt látjuk, hogy az uralkodó politika a mezőgazdasági élet vezetőit
csak akkor engedi érvényesülni, ha azok szolgálatában állanak.” Adam
Smith érvelése alapján jut a következőre: „A nemzeti érdek helyébe a
pénzcsináló osztályé lépett.”

⁸ uo. 15.

⁹ uo.

¹⁰ Kerék 1932. 19.

¹¹ uo. 20.

¹² uo. 21.

¹³ Bernát I. 1891.

¹⁴ Bernát Gy. 1938. 367–368.

¹⁵ Bernát I. 1895. 19. L. még 1899.

¹⁶ Bernát Gy. 1938. 327. L. még Kerék 1932. 17. „A földbirtok óriási
aranyú eladósodása, a középbirtokos és kisiparos osztály pusztulása, a
szellemi, ipari és mezőgazdasági proletariátus rohamos növekedése,
tüntetésekben és sztrájkokban jelentkező fellépése, az elsőrendű köz-
szükségleti cikkek fejenkénti fogyasztásának csökkenése, a nagyarányú
kivándorlás: mind megannyi szimptomája ennek a kornak.”

¹⁷ A Magyar Közgazdasági Társaság Millenáris Emlékkönyve Gazda-
ság-Politikai Tanulmányok Budapest, 1896. Pesti könyvnyomda-rész-
vénytársaság 22.

¹⁸ Bernát I. 1936. 114.

¹⁹ Hobsbawm 2004. 38–45.

²⁰ György 1899. 1011. Az eladósodás következményeiről a szaporodó bir-
tokforgalmi adatokról l. még Bernát I. 1895. 18–19.

²¹ Bernát I. 1936. 155.

²² uo. 156.

²³ uo. 156–157.

²⁴ uo. 157.

²⁵ uo. 157.

²⁶ Bernát I. 1900. 81.

- ²⁷ Bernát I. 1904. 102.
²⁸ Bernát I.: Szövetkezés 1891. szept. 15. 2. évf. 9. sz. 151–152.
²⁹ uo. 152.
³⁰ Schandl 1921. 61–62.
³¹ Bernát I. 1890. 4.
³² uo. 2.
³³ uo. 4.
³⁴ Bernát I. 1894. 154.
³⁵ Bernát I. 1890. Szövetkezés 1. évf. 12. sz. 195.
³⁶ uo. 1892. máj. 15., 3. évf. 5. sz. 66–67. L. még Czettler [1908] 202.
³⁷ Bernát I. 1893.
³⁸ Bernát I. 1936. 159.
³⁹ uo. 73.
⁴⁰ uo. 326–327.

IRODALOM

Bernát Gyula

1938: Az új Magyarország agrárpolitikája 1867–1914. Budapest, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda RT.

Bernát István

1890: Programmunk. [sic!] Szövetkezés 1. évf. 1. sz. 1–4.
 1891: Agrárius törekvések. Szövetkezés 2. évf. 8. sz. (aug. 15.) 127–129.
 1893: Wekerle és a szövetkezetek. Budapesti Szemle. dec., 76. köt. 204. sz. 402–403.
 1894: Kivándorlás és szövetkezetek. Szövetkezés. ápr. 15., 5. évf. 4. sz. 153–154.
 1895: A zálogba tett Magyarország. Budapest, Europa Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság
 1899: „A földbirtok eladósul és mobilizálódik”. Szövetkezés 10. évf. 2. sz. (jan. 21.)
 1900: A középosztály. Magyar Gazdák Szemléje. febr., 81.
 1904: A magyar demokrácia multja, jelene és jövője. Budapest, Rákosi Jenő Budapesti Hírlap Ujságvállalata
 1905: A magyar földbirtok tehermentesítése. Budapest, Kilián Frigyes

Egyetemi Könyvtár Bizománya

1927: Tanulmányok Az agrárpolitika és a magyar agrármozgalom köréből. Budapest, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság
 1936: Küzdelmek és eredmények. Életrajz és emlékbeszédek. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai RT
 1937: A cobdenizmus bukása. Magyar Gazdák Szemléje 42. évf. 2. sz. (febr. 24). 49–59.

Czettler Jenő

1908: A magyar szövetkezeti sajtó. In: Tizenkét év a Magyar Gazdaszövetség történetéből. 1896–1908. Budapest, Pátria biz. 196–215.

György Endre

1899: Földbirtokososztályunk eladósulása és némi teendők e téren. Magyar Gazdák Szemléje. dec., 1009–1023.

Hobsbawm, Eric

2004: A birodalmak kora 1875–1914. Budapest, Pannonica

Horváth János

1916: Gróf Károlyi Sándor és vezérkara. A magyar szövetkezeti intézmény megalapozásának története. Budapest, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége

Kerék Mihály

1932: Az Országos Széchenyi Szövetség története, működése és hivatása. Budapest, Pátria

A Magyar Közgazdasági Társaság

1896: Millenáris Emlékkönyve Gazdaság–Politikai Tanulmányok. Budapest, Pesti könyvnyomda-részvénytársaság

Kovalovszky Miklós és Solt Andor

1942: Gróf Károlyi Sándor élete és alkotásai. Budapest, Csáthy Ferenc RT Egyetemi Könyvkereskedés és Irodalmi Vállalat.

Schandl Károly

1921: A kisgazda társadalom öntudatra ébresztése és a Magyar Gazdaszövetség. Magyar Gazdák Szemléje. jan., 61–71.

Csomós Árpád felvétele

Koncsol László

Pedagógus pályám emlékei 1.

Sohasem akartam tanítani. Leírtam már valahol, hogy tizenhét diákévem állomásai alig szerették meg velem az iskolát. Első tanítómtól rettegetem, bár engem nem bántott. 1945-től szlovákul egy szót sem értő kisgyerekként két évre szlovák pedagógusok pálcája alá szorítottak, aztán, hogy magyarul tanulhassak, illetve, hogy tanuljak is valamit az iskolában, s ne csak egyetlen életem visszahozhatatlan éveit pocskoljam el benne, szökdösnöm kellett az államhatáron át oda és vissza. Tizennégy évesen ötszáz kilométereket kellett utaznom, hogy Csehszlovákia akkor még egyetlen teljesen kiépített magyar polgári iskolájában, Dunaszerdahelyen elvégezhessem a gimnáziumhoz szükséges negyedik osztályt. Oda ötszáz, haza is ötszáz kilométer, Zsolnán és Pozsonyon keresztül. A révkomáromi magyar gimnázium is jó hely volt, de pozsonyi vasúti kerülőmmel a város hatszáz kilométerre várt rám, majd ott is rám kényszerítettek egy törést. A négyosztályos gimnáziumot menetközben fölszámolták, a tananyagot a szovjet tízosztályos mintát közelítő tizenegy éves rendszerbe gyömöszölték. Kétszer kezdtem meg tanulmányaimat gimnáziumban, de egyszer sem sikerült – nem önhibámból – abban az iskolatípusban érettségiznem. Először Sárospatakon kezdtem el a klasszikus nyolcosztályos gimnázium első évfolyamát 1947-ben, de ezt az évfolyamot a magyar iskolareform az általános iskola ötödik osztályául minősítette át, majd a csehszlovák reform tette lényegében ugyanezt 1952–53-ban. Az utóbbi a gimnáziumokat mint feudális és polgári csökevényt megszüntette, tananyagukat zsugorította, akik pedig ezt a változtatást kénytelenek voltunk elviselni, az utolsó két gimnáziumi év anyagát jólrosszul egy év alatt emésztettük meg.

Az előttünk járó harmadik gimnáziumi osztály a negyediket egy nyári kurzuson végezte el, s augusztus végén érettségizett. Iskolánk komor és bizony rettegett CSISZ-karmestere, a füleki **Teleki Tibi**, aki zongorakiséretemmel énekkarunkat is vezette, a tanárképző főiskola első évfolyamából meglátogatta komáromi Alma Materét, és megkeresett. Ahogy az utcán beszélgettünk, meghökkentett páfördülésével. Pozsonyban pár hónap alatt a rendszer kemény bírálójává érlelődött. Közben persze meghalt **Sztálin** és **Gottwald**, s később, 1956 farsangján ő volt a pozsonyi felsőoktatási hallgatók egyetemi autonómiát és egyéb politikai jogokat követelő felvonulásának egyik szervezője; ha jól emlékszem, azt a koporsót is dekorálta, amelyben az egyetemi autonómia („*Akademická Sloboda*”) jelképes hulláját szekerezgették végig Pozsonyon. A mozgalom prágai diákkörökben indult, áthullámozott a szlovák felsőoktatásba, s alig egy kevéssel előzte meg a pozsonyi lengyel munkásfelkelést. Lett belőle hatalmas riadalom, teherautók rakfelületén szállították Szuvorov utcai kollégiumunkba az overallos munkásokat, ha valóban azok voltak, hogy a nagy ebédelőben megmossák a diákok fejét. „*Mi keresünk rátok, tanítottunk benneteket*

ingyen, s ti így...? Mit akartok ti egyáltalán? Kapitalizmus...? Miféle akadémiai kiváltságokat akartok? Kiváltságokat, hogy tanulhattok, ingyen, és ez olyan privilégium, amilyenről itt a munkások gyerekei korábban nem is álmodhattak. Nem hagyjuk megdönteni a munkáshatalmat...” Eredménye az lett, hogy egy időre megszüntették a katonai tanszékeket, s a mi évfolyamunkra huszonkét havi tényleges fegyveres szolgálat várt. (Később az ügyet hajlékonyabban kezelték, az abszolvensek csak egy évre vonultak be.) Tibor megtagadta a főiskolai tisztképző tanfolyamon való részvételt, mondván, hogy ő a főiskolán tanulni akar, és inkább vállalja a tényleges szolgálatot. **Turczel** mentette meg a kicsapatástól, 1968-ban pedig ő, Tibor vezette a három- vagy négytagú küldöttséget a megszálló magyar erők főparancsnokához Nyitrán, ahol – a tanítóképző főiskolán – oktatott, hogy megkérjék, a magyar katonák hagyják el az ország területét. A csehszlovák hála: eltiporták, kidobták, kizárták, ahonnan csak lehetett. Egyébként Katica másod-unokanővérét, az anyai nagymama húgának unokáját, komáromi diáktársunkat, a nógrádi – terbelédi – **Nagy Icát** vette feleségül. Ica később a nyitri tanítóképző főiskola magyar tanszékét vezette, s bevontam a *Csallóközi Kiskönyvtár* szerzői közé. Esküvői fényképekre évek múlva csodálkoztam rá feleségemék családi albumában: mit keres itt két diáktársam, Teleki Tibi és Nagy Ica fotója? Katica mint kislány nyoszolyólányuként volt jelen a terbelédi Szent Erzsébet-templomban, amelyet Ica nagymamája, **Nagy**, szül. **Zólyomi Erzsébet** – aki házasságkötésünk első hónapjaiban a paplanainkat vette Losoncon – templomszolgaként harminchárom évig takarított. Katica rajongva szerette Erzsi nénit, Ica nagymamáját, rengeteg időt töltött el Terbeléden, államvizsgájára is náluk készült, s hajnalonta együtt járták pajzsikáért – páfrányért – az erdőt, hogy a templomot szombatonként földíszíthessék. Teleki Tibi édesapja a két háború közti füleki munkásmozgalom egyik kommunista szervezője volt, a zománcgyárban dolgozott, fia általa és a háború utáni kényszerű magyarországi iskolai évek népi kollégiumi hatásai alatt vált kemény ifjúkommunista kamaszá. Aki nem élte meg, és nem látta test- és lélek-közelséget ezeket az embereket és folyamatokat, semmit sem tud kezdeni a tárgyalt évtizedek történetével. – Egyébként vannak misztikus női megérzések és sugallatok. Amikor Ica megtudta, hogy unokahúga Pozsonyban fog tanulni, megjósolta neki, hogy az én feleségem lesz. Józan ésszel ezt képtelenség megmagyarázni! Nem is hallottunk egymásról, Katica pedig kamasz kislányként **Bacska Béla**ba, bátyja pajtásába, a későbbi festőművészbe volt reménytelenül szerelmes.

Holtomig hálával és csodálattal gondolok vissza a gömöri (serkei) **Czókoly Béla** tanár úrra, aki a matematikában és fizikában egyébként is elhanyagolt társaságot zsonglőr módon az érettségi szakbizottság elé tudta ve-

zetni, és nem vallott velünk nagy szégyent. Még velem sem, fűzöm hozzá sietve. Ő lopta belém az önbizalmat, és szeretettette meg velem így a matematikát. Hatalmas didaktikai tanulságot szolgált ez nekem. Nem lettem matematikus, de örültem, hogy elmém erre a tudományra is fogékony lehet. Atléta sem lettem, de önbizalmamat növelte, hogy a három kilométeres terepfutó versenyek sorozatában minden előzetes edzés nélkül, mindenki meglepetésére, a járási fordulón harmadiknak futottam a célba. A pályát a révkomáromi várfalak mentén mérték ki. (Elsőként mindig osztálytársam és földim, **Erdélyi Géza** futott be. Ő lett aztán Egyházunk püspöke, én főgondnoka, ez volt hát az illő sorrend a célban: a püspök legyen az első.) Szóval ez a képesség is megvan bennem, nyugtáztam, jól lehet korábban sejtelmem sem volt róla, azt hittem, kétszáz méterbe is belepusztulok. Könyvmoly voltam, olvastam reggeltől estig. Arról, hogy edzésekre járjak, és induljak a kerületi versenyen, bár két remek testnevelő tanárom, az olimpikon **Sarlós József** és a budapesti TF-en végzett **Török Janesi** ezt akarta, hallani sem akartam. „*Megbuktatlak testnevelésből, ha nem fogsz edzésekre jární*”, mondta Török tanár úr, „*született közép- és hosszútávfutó alkat vagy, világszám lehetne belőled.*” Minden ilyen három kilométeres távon ledobok legalább két kilót, amúgy is zörögnek a csontjaim, nevettem. Édesapám nyomorúságos lelkészi fizetéséből egy koronányi kalóriapénzre sem futná. Nem akarom feláldozni magam a csehszlovák atlétika oltárán. Akkor már javában aratta a babérokat **Zátopek**, a cseh csodafutó. (Később tanúja voltam, amikor először győzte le őt magyar versenytársa, **Iharos**, Pozsonyban.) – Futás közben kétszer begörccsöltem, s a célban olyan száraz volt a szájjüregem, mint a Szahara homokja délidőben. Valaki egy fél citromot nyalogatott a közelemben, s félholtan, suttogva kértem, hogy megízlelhessem, induljanak meg tőle szájjedveim. Géza a várfal tövében hányt, ez volt győzelmének testi adója. Futnunk, táncolnunk, énekelnünk, muzsikálnunk kellett; papgyerekek voltunk, a korabeli ideológiai zsargon szerint klerikális, reakciós közegbe születtünk, tanáraink is sugallták, hogy tegyük magunkat az iskola életében nélkülözhetetlenekké. Elsőben még a gimnázium kollégiuma adott nekünk szállást, de egy nyári kerületi ellenőrzés minden papgyereket kitiltott az internátusból. Francia- és magyar-tanárnok, az iskolai tánckar szervezője, **Tomaschek Mária** szerzett nekem albérlést **Krizsan** tanár úrénál, Erdélyi Géza a városi vágóhídon, a Vágduna túlsó partján kapott szállást, a többiek szanaszét a városban. A magán-szállás jóval drágább volt az internátusnál. Szegény szüleink...! Géza a gimnázium tánckarában **Takács Bandi** irányításával táncolt, én csúsztatam talpuk alá a zongoravagy a harmonikamuzsikát; mondani szoktam, hogy püspökünk három évig úgy táncolt, ahogy személyemben ellenőrtárs, a főgondnok fütyült, jobban mondva zongorázott.

Tanárnok, **Mócsi Ferenc**, aki feladatául kapta, hogy a reform indítékait kifejtse, persze a haladó szovjet mintára hivatkozott, továbbá arra, hogy az évfolyamok tananya-

gában sok a fölösleges ismétlés, szószaporítás, nem tudom, mi minden, s ha ezeket kiiktatják az oktatásból, senkinek sem fognak hiányozni. Mivel kétszer jártam ötödik elemibe (népiskolába, általános iskolába, ahogyan itt vagy ott az iskolatípust nevezték), egyszer szlovákba, majd Patakon magyarba, én tizenhét évesen vehettem át érettségi bizonyítványomat, s lépdelhettem föl a pozsonyi Bölcsészkar lépcsősorán a humán tudományok pozsonyi templomába, öt évre, ahol 1968 augusztusában egy szovjet páncélos géppuskasorozata a tizenhat éves **Danka Kóšanová** életét kioltotta; láttam aztán szétfolyt vérért a lépcsőfokok szürke kövezetén – mi jögnél lövöldöz itt, és öl meg egy külföldi, fegyveres fickó egy bámészködő, fegyvertelen szlovák kislányt, gondolta mindjárt az ember, ha elég naiv volt –, majd találkoztam a sarkon volt komáromi iskolatársammal, aki éppen a polgári titkosszolgálat tisztjeként szolgált, tudtuk ezt róla, és szemlélődni jött oda, épp távozóban, de nem is biccentettünk, s olvastam **Mihálik** több nyelven megjelent, Dankát sirató verseit a szlovák irodalmi sajtóban. (Mihálik hamarosan kommunista bűnbánatot gyakorolt, és normalizálni kezdte a szlovák irodalmi életet. Mi minden eszébe nem jut az embernek egy öt évig koptatott egyetemi lépcsősorról!)

Persze, ez a nagy ház, az akkori Bölcsészkar is vegyes tapasztalatokkal várt. Heti egy napunkat a katonatiszti tanfolyam vitte el, ez is szovjet mintára, persze, sok-sok vizsgával minden szemeszterünk végén, szolgálati szabályzatok, gyalogsági fegyvertan, vegyi harcászat, alaki kiképzés, fegyvernemek, taktika, térképészet, szuronyroham és sok minden egyéb. (Ezt a véres taktikai műveletet a hajdani pozsonyi marhalegelőn, a Kuhhajdén (ma Kuchajda) gyakoroltuk. Esős őszi idő volt, az ellenséges lövészárkok földhányásán megcsúsztam, az árokba estem, puskám kiesett a markomból, s ha évfolyamtársam, a később híressé-hírhedtté vált **Dušan Slobodník** félre nem ugrik, szuronyom nem a sárban, hanem őbenne áll meg. A gyakorlatot egy idősebb cseh őrnagy vezette. Állt a földhányáson, és röhögött. Rázkódó pocakját az antantszíf alatt ma is magam előtt látom.) Egy további napot az ideológiai tárgyak szippantottak föl, a részletes szovjet és csehszlovák kommunista párttörténet az összes kongresszusok tárgysorozatával és határozataival, külön-külön a kapitalizmus és a szocializmus politikai gazdaságtana, mint tűz és víz, a dialektikus és a történelmi materializmus kényszerzubbonyába gyömöszölt filozófia a szigorúan ellenőrzött szemináriumi kétórakkal, könyvbeszámolókkal, **Marx, Engels, Lenin**, sőt a XX. kongresszusig, a hruscsovi szellők hajnali fuvallatáig Sztálin műveinek kivonatolásával. („Mától fogva, elvtársak, minden más-ként történt!”) Ezek folytán az érdemi tanulásra, a szakmai fölkészülésre a hétből csak három napunk maradt.

Komáromi osztálytársaimmal (**Tózsér, Zs. Nagy, Elzer Gyula, Tóth Géza, Bitter Ferenc**) a *Károly Egyetem* magyar-történelem szakos hallgatói szerettünk volna lenni, de jelentkezésünket Prága átküldte Pozsonyba. Felvételizni ide hívtak meg bennünket. Meglepődtem, de naivul azt hittem, hogy a prágaiak csak az útiköltségtől akarnak

bennünket megkímélni, azért vizsgáztatnak Pozsonyban, ám valaki megvilágosította elménket: szlovákiai illetőségűek vagyunk, tehát Pozsonyban a helyünk. Itt viszont akkor, 1954 őszén magyar–történelem szakpárosítás nem indult, ezért az egész társaságot magyar–szlovákra vették föl. Szlovákul értettem, de beszélni még nem tudtam. Vizsgáztatóm, **Pavol Ondruš** megnyugtatót, amikor aggályoskodtam és magyarázkodtam, hogy egyet se féljek, náluk majd gyorsan magamévá teszem a többség nyelvét. (Az ő emlékét is mélyen tisztetem, talpig ember volt, megálltam egyetemi ravatalánál.) Így is történt, január táján a villamoson vagy félórán át beszélgettem valakivel, s amikor búcsúzkodtunk, nem akarta elhinni, hogy magyar vagyok. Kiejtésem alapján, mint később mások, vajtűfüllű szakmabéliek is, Liptó megyei szlováknak vélt. Ennek magyarázata az lehet, hogy idiómámat ösztönösen a szerintem legszebb szlováksággal beszélő, legszebb orgánumú szlovák előadók, **Ján Boor**, **Ján Stevček**, **Milan Pišút**, Pavol Ondruš ejtémódjához igazítottam. (Később tőle magától, Boor professzortól tudtam meg, hogy ő, a világirodalom szakembere, **Milan Rúfus** gimnáziumi tanára a Szlovák Nemzeti Felkelés besztercebányai rádióstúdiójában dolgozott. A szintén öntudatosan liptói **Andrej Plávka** költővel, *Tatran* kiadóbeli második igazgatómmal felváltva mondták a rádió híreit, amíg a felkelést a németek le nem verték. Töltött szuronyos puskájuk a stúdió sarkában szundikált. Boor nevetve mondta, hogy Plávka, nyugodjék, nagyon félt a németektől. „*Janíčko, Janíčko, čo len s nami bude? Tí nás na mieste zastrelia*” (Jancsikám, Jancsikám, mi lesz velünk? Ezek helyben agyonlőnek bennünket!) sápiózott a nagy darab ember, a költő, aki Lonsconcon is járt iskolába, és jól ismerte **Scherer Lajost**, **Szombathy Vikort**, a *Mi Lapunkat*. Kedveltük egymást, egy-két évig munkatársak voltunk a kiadóban, később is gyakran kellett találkozoznunk, szerette volna, hogy szép, lírai emlékezéseit én fordítsam magyarra. Nem vállalhattam, nem futotta rá az időmből. Aztán valaki lefordította, nagyon rosszul, leiterjakabokkal, s bántott a lelkiismeretem.

Az egyetemre főképpen a magyar szak, elsősorban az irodalom kedvéért jöttünk, de érthető okokból, az ismert történelmi előzmények révén éppen az akkor még nem is létezett, gyámság alatt működő magyar tanszék, ezen belül is az irodalomtudomány nyújtotta nekünk a legkevesebbet. Döbbenetes volt, hogy nyelvészünk, **Sima Ferenc** a tanszék óráinak terhére szlovák nyelvtanfolyamot tartott nekünk, miközben az első évfolyam tanrendjéből a magyar irodalom története teljesen hiányzott. („Na, dedósok”, szokta kezdeni Sima tanár úr az előadásait, nyilván nem is sejtve, mennyire megaláz bennünket. Magyar hangtörténetből vizsgáztam nála, s a végén föltette nekem a szokatlan kérdést: „*Koncsol, miért nem szeretnek maguk engem?*” Mondtam, hogy azért, mert lépten-nyomon porig alázza hallgatóit. Tudjuk, hogy hozzájuk, tanárainkhoz képest kis, bárgyú hülyék vagyunk, viszont éppen azért jöttünk ide, hogy legalább olyan szintre följussunk, ahol ők állnak. Másrészt ilyen durván, mint ő, egyetlen

szlovák előadó sem hozza tudomásunkra, milyen ostobák vagyunk. Gondolja meg, milyen közegből verbuválódtak évfolyamaink: háború, négy-öt kényszerű szlovák tanév, aztán képesítetlen és gyorstalpalt tanárok, változó iskola-rendszer, a klasszikus gimnáziumok fölszámolása a klasszikus és modern nyelvek oktatásának minimumával vagy hiányával, és így tovább. Mit akar tőlünk? Mondtam, úgy bánik velünk, mint egy őrmester a bakáival. „*Hogy mondta?*” – csodálkozott rám. „*Mint egy őrmester?*” És térdét csapkodva hahotázott. Évfolyamtársaim a folyosón vártak rám, s meghallgatták beszámolómat. Tudósnak kiváló tanárunk szolgáltatta számomra a negatív nevelő mintáját: így nem szabad bánni tanítványaimmal. Az oktatás-nevelés közege a szeretet, a tapintat, az empátia. A szigort csak ezekbe ágyazhatjuk.) A tantervet nem magyar hallgatók részére állították össze. Tőzsér és Zs. Nagy ezért hagyta faképnél az első félév lezárása előtt az egyetemet. Irodalmat akartak tanulni, s éppen ezt tagadták meg tőlünk. (Tőzsér aztán diplomát szerzett, Zs. Nagyt nem vették vissza.) A második évfolyam anyagából már nem hiányzott a régi magyar irodalom, saját egyetemi státusú előadónk híján **Csanda** jött át vagy kétszer a tanárképző főiskoláról, de második előadása végén elmondta nekünk, hallgatóinak, hogy az egyetem nem azt az óradíjat adja neki, amit elvárt volna, ezért többé nem ad elő, csak vizsgáztatni fog bennünket. Ezekből és ezekből az anyagokból, segédletekből, olvasmányokból, könyvekből készüljünk föl a félév végi számadásra. Sokadszor háborodtunk föl, s nekem is kedvem támadt otthagyni a kart, de ugyanazt gondoltam, amit az első szemeszter végén, hogy tudniillik ha származásom ellenére, fölkészültségem okán és káderezőim jóindulatából fölvettek az egyetemre, a játékot végig kell játszanom. Csak akkor hagyom el a tudományok pozsonyi templomát, ha kiakolbólintanak belőle. Megkerestem Turczelt, aki szintén a Tanárképzőn oktatott már, és tanárom volt Komáromban, s kérdeztem, hajlandó lenne-e fogadni bennünket előadásain. Ugyanazt adta elő, amit Csandának kellett volna: régi magyar irodalmat. Válasza az volt, hogy ha a Kar dékánja rábólint, ő szívesen lát bennünket a Kalinčiak utcában, a város keleti peremvidékén, ahol előadásait tartotta. A dékán (történetesen neve szerint is **Ján Dekan** történész professzor) nem ellenezte a dolgot, s mi attól fogva a lelkes Turczel tanár urat hallgattuk. Egyébként más kifogásunk is volt Csanda ellen, nyugodjék: gyorsan rájöttünk Bitterrel, szintén nyugodjék csallóközarányosi sírjában, mert **Klaniczay** könyveit is nagy élvezettel forgattuk, hogy jegyzetét, amelyből készülünk kellett, a kiváló budapesti irodalomtudós dolgaiból másolta ki. Amikor Klaniczayt figyelmeztette valaki a plágiumra, azzal ütötte el a dolgot, hogy sebjaj, legalább a pozsonyi kolléga jó forrásból merített, és helyesen vezeti tanítványait. A budapesti professzor édesapja, **Klaniczay Sándor** tanította **E. B. Lukáçot** Selmecebányán, s a szlovák költő csak felsőfokon beszélt, írt egykori magyartanáról.

A magyar nyelvtudományi tárgyakat tisztességesebben oktatták, csak a finnugor összehasonlítással és magá-

val a finn nyelv tanfolyamával nem volt szerencsénk. **Orbán Gábor** is a Tanárképzőről járt át az egyetemre, de szenilitása minden eredendő emberi és oktatói hibáját (bűné?) fölfokozta. A finnt az ő jegyzetéből kellett volna tanulnunk, de a stencilezett munka második leckéjénél nem jutottunk tovább. Az első lecke első mondata után („*Eräälle isänälle oli kolme palvelijata*” – azaz „*Volt egy gazdának három fia*”) megállt, és mesélni kezdett. Finnországi és lappföldi élményeit adta elő minden óráján, mindig ugyanazokat a történetkéket, négyet-ötöt mindösszesen. „*Mondtam-e már ezt maguknak, kedveskéim? Ott a forrásnál, a szikla alatt, amikor meztelenül...*” – és elkezdte. Utolsó órájára, egy nagyon hideg decemberi regelen bejött, s előadta, hogy kapuja előtt a betonjárdán egy fagyott madárkát talált. Elérzékenyült, az óra végén (kiugrott katolikus pap volt, s Komáromban és az egyetemen az ő bordó kötésű szlovák–magyar, magyar–szlovák szótárát forgattam) elbúcsúzott tőlünk, majd kaptam a téli szünetben a táviratot, hogy meghalt. Fölutaztam a temetésére, bár az idő, amit a finn és a finnugor összehasonlító nyelvtudomány ürügyén elpocsékolat velünk, teljesen gyümölcstelen volt. Tőle kaptam a nem is tudom, hanyadik negatív mintát: így nem szabad tanítani! Az első Csehszlovákia éveiben azzal a javaslatával vált hírhedtté, hogy a magyarok térjenek át a mellékjeles szlovák helyesírási rendszerre. Ő irányította az ún. *Masaryk Akadémiát*, **Po-pély Gyula** pedig föltárta a dokumentumokat, amelyek csehszlovák ügynöki múltjáról tanúskodnak.

Finnül alapfokon később, a hadseregben és harkácsi hónapjaiban, államvizsgámra készülve, **Papp Gábor** nyelv- és olvasókönyvéből tanultam meg. Volt, hogy Katicát Harkácson finn válaszaimmal és mondataimmal boszszantottam. Vizsgám reggelén jelentkeztem a tanszéken Sima tanár úrnál, s kérdésére elmondtam, milyen tárgyakból készültem föl. A finnt és a finnugrázatot is említettem. Hevert az asztalkáján egy finn gyermeklap, a *Lin-tu*. „*Mit fed a cím?*” – kérdezte tanárom. Madár, mondtam, és ebből lett ilyen és ilyen hangtani változások révén a mi *lúd* szavunk. „*Így van*”, nyugtázta fejtegetésemet, „*de kár volt időt pazarolnia erre, mert finnből és finnugrázatból nem vizsgázik.*” Sebaj, mondtam, „*non scholae, sed vitae discimus*” – az életnek, nem az iskolának tanulunk. Ebben aztán meg is nyugodtunk. Megkopott finn tudásomra jóval később, amikor távoznom kellett az irodalomból, majdnem szükségem lett, de ez egy másik, az elmúlt időket jól jellemző történet. Majd máskor, ha alkalom adódik rá.

Latinul is jóval később tanultam meg, amikor a nyelv szükségessé vált munkámhoz, leginkább Pozsony villamosain, hogy időt nyerjek, **Czine Mihály** harsány örömére. Czine professzor úr mindenkinek elmesélte, ha együtt jelentünk meg valahol, hogy villamoson tanultam meg a klasszikus nyelveket, és harsányakat kacagott hozzá. (Ezt a módszert egyébként általános fonetikusunktól, a mindig elegáns **Isačenko** professzortól lestem el; ő mondta, hogy amikor – ukrán arisztokrata emigránsként – a bécsi egyetemen és a Sorbonne-on tanult, villamosozásait használta

föl bizonyos tárgyak, például egzotikus nyelvek tanulására, szokatlan magán- és mássalhangzóik hangos gyakorlására. Egy-egy osztrák vagy francia útitársa bolondnak vélte, és elhúzódott mellőle. A professzornak el kellett hagynia a pozsonyi egyetemet, Olmützbe ment át. Egészen kivételes, valóban arisztokratikus szépségű leánya évfolyamtársunk volt. Egy bécsi ifjúhoz ment feleségül, vesztére, de ez egy másik történet. Azt hiszem, titkon minden diáktársunk szerelmes volt bele, mert kedves volt, nemcsak gyönyörű.) A két egyetemi félév szinte semmit sem adott a latin nyelvből, ez viszont nem a magyar tanszék hibája, a régi Róma és a középkori Magyarország nyelvét latinosok tanították volna, ha igazán akarják. Ez is elherdált idő volt. Orbán után a finnugor összehasonlítást debreceni vendégtanárunk, a medvesalji születésű **Kovács István**, **Mede Pista** joghallgató barátunk rokona adta végül is elő, az alapokat ő rakta le számunkra. A magyar irodalmat Turczeltól **Sas** professzor, majd a gömöri **Garaj Lajos** és a cseh **Jarka Pašiaková** vette át, náluk vizsgáztunk, és ez nagyjából már rendben is volt. A nyelvészet nem nagyon érdekelt, bár foglalkoztam vele, vizsgáim rendben voltak. Megszeretnem akkor sikerült, amikor államvizsgámra készülve rendszeresen és a különböző szakágazatok (leíró nyelvtan, történelmi hangtan, nyelvjárástan, finnugrisztika) összefüggéseiben, teljes egységében láttam át nyelvünk szerkezetét, működését, élettanát. Elemibb szinten két harkácsi évem alatt, amikor anyanyelvünket meg is kellett szerettetnem tanítványaimmal, majd abban az egyetemi félévben hasznosítottam tudásomat, amelyben szlovák történész és levéltáros hallgatókat kellett magyarra tanítanom; egyébként a tanárnak minden leadott óra egy-egy vizsgával ér föl. Korábban nem hittem volna, hogy egyetemi nyelvoktató leszek, de érdekes szolgálát volt, hallgatóim később, ha levéltári kutatásaim közben vagy az utcán találkoztunk, jókat mondtak róla. A folytatás nem rajtam múlt, a két tanszék a nyelv oktatását kivette magyar kollégáik kezéből, s magyarul is beszélő történészekre és levéltárosokra bízta. De ez is külön történet.

Az egyetemen hallgattunk neveléstant, neveléstörténetet és lélektant. Szerettem ezeket a tárgyakat, s amit hallottam, olvastam és tanultam, szembesítettem saját diákkori tapasztalataimmal és mindazzal, ami jót vagy rosszat tanáraim oktató-nevelő munkájában megtapasztaltam. Voltak gyöngye, rossz és csapnivaló nevelőim, de az Úr kegyelméből számos kiváló s néhány ragyogó tanárral is tartós kapcsolatba kerültem. Sárospatakon a hihetetlenül szigorú **Dévay Jenő** angol nyelvoktató módszere szolgáltatva számomra az örök mintát, amelyet a szlovák, az angol, majd a magyar tanításában követtem, az irodalomhoz pedig Turczel fölkészültsége, közvetlensége, derűje, tárgy- és gyermekszeretete, eszköztelen, ám erős nevelői ráhatása mutatta a kötelező pedagógusi példát. Turczelt nem lehetett lemásolni, ahhoz az ő eleven személyiségére lett volna szükségem, de a turczeli eszmény követését, amennyire képességeimtől telik, kötelezőnek éreztem. Ha a tanárból nem sugárzik a tanítványok és a

tantárgy rajongó szeretete, s nem ragadja magával minden óráján diákjait, az iskolai munka hosszú távon nem sokat ér.

Mondom, nem akartam tanítani, hallani sem akartam róla, a pálya nem vonzott, s a közszerepléstől is irtóztam, ami sajátos módon a tanári pályával is együtt jár, magányos irodalmi pályákra készültem, de sorsom szele néhány katedrára is fölsodort. Először mindjárt az egyetem befejezése után két hónapra, mielőtt egy trencsényi laktanyába vonultam volna, a rimaszombati tizenegyéves magyar iskolában találtam magamat, aztán a csehszlovák néphadsereg tíz magyar anyanyelvű analfabéta cigány katonáját oktattam két és fél hónapig magyarul az írás-olvasás, az elemi számtan tudományára meg egyéb hasznos tudnivalókra az észak-morvaországi Šumperk laktanyájában, majd két évig a harkácsi alapiskola magyar osztályaiban oktattam a magyart és a szlovákot. 1969/70-ben a pozsonyi Duna utca magyar gimnáziumában óraadóként angolt tanítottam, végül egy szemeszternyi egyetemi magyartanítással zárult le többször megszakított kalandozásom a pedagógiában. Volt benne magyar, szlovák, földrajz, zene, orosz, angol a legkülönbözőbb szinteken, az analfabéta cigány katonák tanításától az egyetemi szlovák hallgatók oktatásáig. Rimaszombatban a tíz-tizenegyéves gyerekektől a felnőttek esti (az egyszerűség kedvéért nevezzük így: gimnáziumi) tanfolyamáig minden szinten tanítanom kellett különböző tantárgyakat. Gondolom, a történet a kor titkaiba is bevilágít.

Negyedéves hallgató koromban kaptam egy levélkét a szépirodalmi könyvkiadótól Dr. **Hubik István** főszerkesztő aláírásával: keressem fel őket. Barátja, Turczel hívta föl rám a figyelmüket, mint az irodalomban járatos, szerinte jó stilisztáét, akiből, úgy látszik, jó szerkesztő válhatnék. **Ozsvald** is kapott már munkákat a kiadótól, amíg csurgói református gimnáziumi évei után hallgatója volt a tanárképző főiskolának. Bementem a hosszú, földszintes barakkba, ahol a korszak bimbózó magyar szépirodalmát és a műfordításokat dajkálhatták. Ez valamikor 1958-ban történt, s a tájékozódó eszmecsere Hubik azzal zárta le, hogy ha befejeztem tanulmányaimat, számolnak velem. Hubik jogot végzett Budapesten, de a bölcsészkarra is áthallgatott; címe jogi doktorátust rejtett. Garamkövesden született, mint **Gyuresó István**, a lakosságcsere hónapjaiban a magyar kormány megbízottjaként képviselte a magyar érdekeket, hasonlóan földimhez, a nagykaposi születésű, Szabad Európássá lett **Skultéty Csabához**, de Hubik itthon maradt. Az utolsó morzsáig megemészte élt benne a magyar klasszikus irodalom, **Arany János** nyelvi normáját követte, s a stílus dolgaiban tévedhetetlennek bizonyult. Később három évig nap mint nap közös szobában dolgoztunk, ezáltal tudom, hogy szerkesztőként és műfordítóként mit teljesített. A szoba harmadik emberével, a született pozsonyi polgár **Walla Frigyessel** együtt vallották, s ehhez az elgondolásukhoz magam is csatlakoztam, hogy a kiadónak a semmiből is irodalmat kell teremtenie, a kőből is vizet kell facsarnia, ezért a leggyatrább kéziratokon is addig kell dolgoznunk, amíg nem

varázsolunk belőlük olvasható szövegeket. Meg kell teremtenünk a csehszlovákiai magyar irodalmat, és kész! Szellemi életünket a csehszlovák hatalom egy csapássorozattal a földre küldte és sárba gyúrta, onnan kell legalább a szépirodalmat, először azt, aztán a társadalomtudományokat, ha sarjadni és bimbózni kezdenek, gondos kerésszékként fölsegítenünk. A kiadó akkor még elsősorban a nyelv, a stílus, a művészi forma iskolájaként működött, rím, ritmus, szótagszám, szórend, stílustörés, szerkezet, képzavarok: ilyenek voltak nem ritkán a mi szerkesztői problémáink.

A szerkesztésből egyelőre semmi sem lett. Szerelmemmel, a Gömörben (Guszonán) született, de Nógrádban (Persén) fölcseperedett, Füleken érettségizett **Nagy Katicával** már másfél éve együtt jártunk, az *Iffjú Szívek*ben két éve együtt énekeltünk, s miután tudtuk, hogy engem huszonkét hónapra tárt karokkal vár a csehszlovák hadsereg, úgy döntöttünk, hogy összeházasodunk. Szüleink eltérő okokból egyformán szegények voltak, nem akartuk őket költségbe verni, s a legrövidebb úton, Pozsonyban léptünk az állami anyakönyvvezető, majd a református lelkész elé, hogy frigyünket megáldják és anyakönyvezzék. Tanúink: **Nagy János** szobrásznövendék és felesége, **Nórika**, aztán **Fukári Vali**, **Tózsér, Zs. Nagy**. Ebéd a pozsonyi *Magyar Vendéglőben*, a Sétatéren (Hviezdoslav tér), vacsora Nagy Jancsiék albérleti, Leško utcai szobájában, első közös éjszakánk úgyszintén. Két-három nap múlva lett volna az államvizsgám, de a bizottságnál csak azért jelentkeztem, hogy közöljem vele: később, ősszel akarok vizsgázni. (Kaptam rá meghívót a dékáni hivataltól, fel is utaztam Pozsonyba, de a vizsgabizottság nem ült össze, tagjai szanaszét voltak.) Volt nagy riadalom, tanáraink kétségbeesetten bizonygatták, hogy semmi az egész, mi az nekem, Sas professzor a folyosón győzködött, majd szomorúan közölte a társasággal, hogy „a rakéta hegye le-törött”, de nem voltam hajlandó félig készülnen a bizottság elé állni, olyanformán voltam a vizsgámmal, mint kiváló költőnk, **Tóth Árpád**, s visszamentem szépséges ifjú hitvesem oldalára.

De hogyan tovább...? Halasztást kértem a hadkiegészítőtől, de egy őrnagy tudomásomra hozta, hogy kicsi a választék, szocialista hazánk védelméhez hadseregünknek minden alkalmas emberre szüksége van. Katicát a tanítóképző főiskola kihelyezte Feledre, akkor még ez volt a szokás, én pedig lógtam a levegőben. Október 30-án be kellett vonulnom egy trencsényi alakulathoz, s arra a két hónapra le kellett valahol horgonyoznom. A pozsonyi kiadó hiába várt rám, nem szakadhattam el hitvesemtől, aki már boldog állapotba is került, ezért augusztus utolsó hetének elején, amikor a pedagógusok munkába lépnek, Katicával útra keltem, s Feledről, ahol leszállt, tovább vonatoztam Rimaszombatba. Fölkerestem a járási tanügyi főnököt, **Pavol Vančót**, beszámoltam neki helyzetemről és problémáinkról, s hogy szeretnék elhelyezkedni valamelyik magyar iskolában, tekintve a kurta két hónapot, akár ötödik keréknek is, csak legyen állásom és némi jövedelem, mert szégyen, nem szégyen, nincstelen proletárok

vagyunk. Még egy tényerünk vagy kanaluk sincs. A főelőadó, akire csak hálával gondolhatok, **Csontos Árpád**hoz, a magyar iskola igazgatójához utasított azzal, hogy ő majd összekaparja nekem a szükséges óraszámot.

Fölmentem, s a direktor nagy jóindulattal fogadott. A folyosón mindenek tetejébe komáromi és egyetemi-főiskolai meg Ifjú Szíves társaimmal, **Csizmár Miklóssal**, **Mag Ottóval** találkoztam: őket a tanárképző főiskola irányította ide, s ősszel ők is bevonultak. Csizmár földim Kaposkelecsényből, Mag Ottó medveshidegkúti vasgyúró fiatalember, testnevelés szakos, egy gömöri Toldi Miklós, mint bátyja, **Gyula** és unokabátyja, **Zoli**, akit Komáromban Nagypának szólítottunk. Mindhárman Komáromban érettségiztek. Csontos igazgató úr először a fejét vakargatta, hogy mit is kezdjen velem, mint ötödik kerékkel, de megtalálta a megoldást: a kisegítő osztályba helyez. Többször bukott, túlkoros gyerekeket fogok tanítani minden tárgyra. Mintha gyomorszájon vágta volna: nesze neked, magyar irodalom, szárnyaló vágyak, álmok, egyetemi vagy szerkesztői karrier! Minden tárgyat egy osztatlan iskolában, túlkoros, nyilván csavargó, részben retardált gyerekeknek. Nem mondhattam nemet, végül is két hónapról volt szó, annyit egy tüzes kemencében is ki kell bírjak. Egyébként is érdekfeszítő kaland lesz, ha rögtön a legmélyebb vízben, falánk örvények és vérszomjas cápák közt kell megtanulnom az úszást. Életünkért, túlélésemért úszom. Tekintve a várható közeget, viccesen két vasgyúró barátomat, Csizmárt és Magot kértem föl, ha szükség lenne rá, testőrömmül. Benyitottam üres osztályomba, fölültem egy padra, és bámultam a nagy semmit. Aztán belépett **Králik Gyula** igazgatóhelyettes úr, egy testes, jóvágású, nyugodt mozgású, idősebb pedagógus, rám mosolygott, úgy emlékszem, bajsza is volt, s részvétellel kérdezte: „Ugye, el vagy keseredve?” Mondtam, hogy bizony el, nem ilyen lovat akartam, nem hittem volna, hogy ez a poszt vár rám. „Ne félj, majd én viszem ezt az osztályt, tapasztalt tanító vagyok. Menj Csontos Árpádhoz, vár rád.” Hálám máig él, sajnálom, hogy nem állt módomban ezt Králik igazgató úrral közölni. Később, ahogy **Mács Zoltán** kollégámtól, mellesleg Králik Gyula keresztfiától megtudtam, ő fejlesztette föl és igazgatta a rimaszombati magyar kisegítő iskolát. Tőle éppen Mács vette át az intézmény irányítását, miután a szükséges gyógypedagógusi szakképesítést megszerezte.

Igazgatónk, Csontos, aki szintén lelkes családba született, fivére is református lelkipásztor volt, de ezt akkor még nem tudtam, összekaparta nekem az órákat. Tanítottam negyedik általánosban földrajzot, feljebb zenét, az egyik és a másik kilencedikben szlovákot, este a felnőtteknek szlovákot és – végre! – némi magyart. Átmeneti révbe értem. Ha leszerelésem után visszamegyek Csontos Árpád védőszárnyai alá, ahogy szerette volna, nem kell átessenem harkácsi ideológiai, politikai és sok más indíttatású idegpróbáimon. A jövőbe, persze, nem láthattam. Este még a feledi, majd a Persére vivő losonci csatlakozást is elértük.

Feleden a **Pólos** család kúriájában kaptunk egy albérleti szobát. A szomszédos telken zajlott az állatorvosi ren-

delés, szemben állt a Magyarországra telepített **Boross Zoltán** udvarháza; ő a *Sarló* hű embere volt, Debrecenbe gyűjtötte, és kis múzeumná rendezte a mozgalom dokumentumait. *Csallóközi vándorlási naplójukat* tőle szereztem meg, és közöltem a *Hétben* a nyolcvanas évek második felében, folytatásokban. A Pólos-kúriában fogták el az osztrákok gróf **Vécsey Károly** tábornokot, s vitték Aradra, hogy vértanúként elveszejtsék; lehet, hogy éppen a mi szobánkban húzta meg magát. Pólosék végtelenül kedves emberek voltak. **Aladár (Ali)**, a családfő magas, erős, dörögő fekete férfi, hitvese, **Márta** világszép fiatalasszony, két fiacskájuk szintén erős fekete kisgyerek. Amikor **Árpád** színész lett, egy alkalommal, ha jól emlékszem, Kassán, mosolyogva lépett elé: megismert. Rimaszombati kollégám, **Danis Katinka** Pólos leány volt, s ezen a seelyemszálon valami érzelmi rokoni kapcsolatféleség alakult ki közöttünk. Ő a budapesti egyetemen szerezte meg magyarszakos tanári diplomáját; amikor államvizsgámra készültem, hajdani jegyzeteit is kölcsönözte, s férjével, **Tamással** a szombati társadalom tekintélyes alakjai.

Feleden Pólosék konyhájában reggeliztünk, onnan indultunk iskoláinkba: Katica helyben, én a szárnyvonal megállójából Rimaszombatba. A batyi állomással szemben egy sarki kocsmá, aztán a következő sarkon balra a kórház és első szolgálati helyem, az előkertes, hátsó udvaros, egymeletes iskola utcája.

Szeptemberben házasodott össze Csizmár barátunk a pozsonyi **Palm Eszterrel**, az Ifjú Szívek magyarszakos táncosával, és második közös éjszakájukat amúgy diákosan a mi albérleti szobánkban töltötték el. Nekünk addig Pólosék egy másik szobában szorítottak helyet. Csatlakozó nem volt a szobánkban, sem vasalni, sem ételt melegíteni nem tudtunk, de fölfedeztem, hogy a mennyezeti villanylámpa égőinél mégis van egy csatlakozó, amelybe egy speciális toldalékot kell dugni, hogy eszközeinket használhassuk. Pólosék nem szolgálhattak ilyenekkel, a bolti eladók is csak a fejüket ingatták, ezért aztán kilencedikes diákjaimat kértem meg, hogy ha van ilyen szerkezetük odahaza, és egy időre nélkülözni tudják, kölcsönözzék nekünk. Másnap már használhattuk is frissen vett eszközeinket, a vasalót és a gyorsfűzőt. Tollasodni kezdtünk. Ablakunk előtt a délutáni napfényben arany szőlőfürtök tündököltek, s mi óvatosan csipegetni kezdtük róluk az illatos arany szemeket. Katica viselős volt, s ha a háziak látták is, mert biztosan látták, megbocsátották nekünk a dézsmálást. Első előlegünkből vettünk két lapos és két mély tányért, evőeszközt, két csészét, két poharat, Katica terbelé-di anyai nagynagynénjétől megkaptuk a két új paplant, vettünk ölfát, amit tüstént fűrészelni és aprítani kezdtem, hogy ha bevonultam, legyen társamnak kész tüzelője, és megvettük az első húsz pelenkát. Biztosra vettük, hogy elsőszülött gyermekünk nagyfüllű, csillogó sötét szemű kislány lesz, és Lacikának fogjuk nevezni. Így lőn. Az illemhely az udvar hátrébb eső részében kínálta szolgáltatásait, a keskeny gyalogösvény fölé jobbról-balról magas csalán- és bogáncserdő hajolt, s ha Katicának indulnia kellett, karomra vettem, úgy vittem át a szűrős-csipős öszi

rengetegen, majd vissza a kúriába. Mint egy hős lovag a gyöngé királykisasszonyt. Szegények és boldogok voltunk.

Zenét is tanítottam valahol, egykori tanítványaim azt mondják, hogy az ötödikben. Azóta az akkori kislányok és kisfiúk, ma már nagymamák-nagyapák meg-megszólítanak, s mondják, hogy tanáruk voltam. Mit tanítottam nálatok? „Zenét.” Na és mit hallgattunk az órákon? „*Smetana Hazám ciklusát, a Moldvát, Dvořák Humoreszkjét elemeztük*”, sorolják szépen. Az idén (2008-ban) egyik volt tanítványom állt elémm ezzel Sajógömörön, s elmondta, hogy azóta ismerkedik folyamatosan az európai zeneirodalommal, és gyűjti a lemezeket. **Cselényi Laci** is tanúja volt emlékezésünknek, s évődve fordultam hozzá: „Na, mit szólsz, milyen tanár voltam? Negyvenkilenc év után is emlékeznek az óráimra.” Költőnk nevetett: „Nem csoda! Nekem is te magyaráztad meg, hogy mi az, amit írtam.” Ez is annak a két hónapnak a pici gyümölcse. Pici, de nekem ízlik.

Rimaszombati szolgálatom mindazonáltal különös módon kezdődött – és most bizonyos liberális nevelésméletek hirdetői takarják el a szemüket. Úgy emlékszem, az első tanítási nap első óráját a tanáriban töltöttem. Nem volt órám, készültem, olvastam, amikor nyílt az ajtó, s egy fiatal tanárnő szédült be rajta sírva. Kérdésemre elhüppögte, hogy a negyedik általánosban tartott órát, s egy túlkoros cigány kamasz folyamatosan zavarta, fölugrált, bohózkodott, ripacszkodott, majd fölült a péterkályhára, és lábát lógatva óbégatott. A tízéves gyerekek kacagták. A tanárnő tehetetlen dühében odalépett, arcul legyintette a kamaszt, aki a pofont visszaadta. A fiatal nő sírva fordult ki az osztályból. Kérdeztem, mi a kölyök neve. **Grujo**, mondta a tanárnő.

Még aznap meg kellett tartanom első földrajzórám. Benyitottam, a gyerekek fölálltak, s láttam, hogy az ablakok előtti sor harmadik padjában ül az én Grujóm. Magas, vékony, tizenhárom-tizennégy éves cigány kamasz volt. Kezdtem az órát, magyaráztam, Grujo pedig indította a cirkuszt. Fölállítottam, előadtam neki, hogyan kell az órakon viselkednie. Mondtam, hogy ez az első figyelmeztetésem, üljön le. A gyerek rám se hederített, tovább bohózkodott. Másodszor is fölállítottam, nyugodtan, halkan ismét kifejtettem neki, amit kellett, mutattam, hogy ez a második intésem, s leültettem. Folytatta. Fölállítottam, ismét eléje tártam az előbbieket, s azzal ültettem vissza, hogy ez volt a harmadik és utolsó figyelmeztetésem. Több nem lesz, most már a cselekvés pillanata következik. A gyerek folytatta. Fölállítottam, emlékeztettem ígéretemre, hogy negyedik figyelmeztetés pedig nincsen, s bal kézzel lekenetem neki egy hatalmas pofont, de akkorát, hogy a padjába dőlt. Fölállítottam, és szó nélkül jobbra vágtam képen, amitől a szomszédos padba zuhant, rá egy fiúcskára. Fölállítottam, s nyugodtan, halkan elmondtam neki, hogy ha rendesen fog viselkedni, figyelni és tanulni fog, nincs több pofon, mert nem órá, hanem a rosszaságára haragszom, arra viszont nagyon, de nagyon. Velem nem játszhatja azt, amit a tanárnővel játszott, ha megpróbálná, csúnyán ráfizet. De a tanárnővel sem teheti meg még egyszer,

mert ismét velem találja magát szembe. A fiú leült, és ült, mint a cövek. Bevontam a munkába, figyelt, dolgozott. Ne félj, mondtam, és megsimítottam. Meglepetten nézett rám. Ha nem fékezem meg mindjárt első órám, pokollá teszi az életemet, de nemcsak az enyémet, sorra veri a tanárnőket, s az osztályt is tönkreteszi. Közérdek, hogy megállítsam benne a sátánt.

Pár nap múlva folyosóügyeletes voltam. Megyek a nagyszünetben a negyedik felé, a folyosó kövezetén jókora gyerekkupacot látok. Sírás, kiabálás, zsvaj. Odasietek, s látom, hogy Grujo egy tízéves fiúcskát püföl a kőlapokon. Ül rajta, és teljes erejéből csépel. Két kézzel fölmarkoltam a nyurga kamaszt, bevágtam a nyitott ajtón, hogy begurult, és ráordítottam: „Engem üss, ne azt a gyöngé kisfiút! Na gyere, kezdjük, most én vagyok az erősebb!” Elsírta magát. „Nem bántalak, de ha még egyszer hozzányúlsz valamelyik gyerekhez, megkeserülöd.” Nem volt vele több bajom, figyelt, s ha föl hívtam, mert minden órán föl hívtam, mindig kitűnően felelt. Beírtam kitűnőit, és mindig megdicsértem. Utolsó földrajzórám az egész osztályt kikérdeztem a két hónap anyagából, hogy lássam, nyugodtan adhatom-e át őket kollégámnak, s külön ügyeltem Grujo testvéremre. Fényesen helyállt, az óra végén kezét fogtuk, s biztosítottuk egymást, hogy nincs bennünk harag. A gyerek nyilvánvalóan úgy nevelkedett, s ezt a liberális, kizárólag a gyermek jogait, sérthetlenségét hangoztató nevelésméletnek éppen a deviáns gyermek érdekében figyelembe kellene vennie, hogy csak a testi erőfölény tudta őt kordában tartani. Őt kicsi korától rúgások és pofonok gyúrták, s jelezni kellett, hogy jó céllal, a szükséges mértékben ugyanezt itt is megkaphatja, ha nem az iskolához és környezetéhez méltó és szükséges módon viselkedik. Nem tudom, mi történt bevonulásom után a gyerekekkel, egy-két év múlva, tizenöt évesen elhagyta az iskolát, s alighanem elkallódott.

Nem igaz, hogy bűn a fenyítés. Édesapám és egyik szlovák tanítóm, akit ismételten kiprovokáltunk, néhány-szor elnászpángolt, de lelkem sértetlen maradt, szeretetem sem lanyhult irányukba, tanítómát is beleértve. Tudtam, hogy amit pálcájukkal a fenekemre mértek, megérdemeltem. Rendszerint a pedagógus nem csinálhat belőle, attól isten ments, de az ilyen nekivadult kamaszt meg kell állítani. Ha nem, előbb-utóbb jönnek a tanárverések, s ez, ugye, senkinek sem jó. Szülő, tanár, iskola, törvény, végső soron gyermek, osztály, nemzet és társadalom örül-e, ha a diák veri a nevelőjét? Nincs az előzmények nélkül, és nyilván lesz még valahol, máshol folytatása. Szerkeszttem a *Komáromi Református Egyházmegye* reformkori vizitációs jegyzőkönyveit, s olvasom, hogy 1837-ben egy kiváló nagymegyeri rektor az elvárhatónál keményebben büntette meg tanítványát. Esperese így instruíta a tanító-mestert: „...*azért ő keményen megdorgáltatott, s megmagyartott, hogy [...] hasonló lévén a fenyíték a Méreghez, mely kis mértékben ugyan orvosság, de nagyban vagy az okatlan fenyíték mindenkor veszedelmes*”. Ha szólnak, **Makarenko** útmutatására hivatkoztam volna; a két pofon és a kamasz belökése az osztályba egyébként is csak vála-

szolt a gyermek agressziójára – ellencsapás volt. A reformkori esperesi intelleme egybecsengett a reformkor pedagógiai elgondolásával.

Jó kis társaság verődött össze Rimaszombatban. Idősebb, tapasztalt társaink szeretettel figyelték munkánkat. Utolsó tanítási napomon a kilencedik osztály, ahol szlovákot tanítottam, meghatott figyelmességével: **Csík János** komáromi hajógyári technikus, népszerű dalénekes *Gyere, ülj kedves, mellém c.* dalát ajándékozta nekem egy kis lemezen. A fekete korongon az is rajta volt, hogy „...*Széles a kaszárnya, száz szoba van benne, / De az én bánatom mégse fér el benne...*” Ha a seregben egyedül voltam, vagy magányosan kószáltam Párkány utcáin, **Liszt** *Les préludes*-jével és **Beethoven** *V. zongoraversenyének* lassú tételével ezek a magyar keservek szólaltak meg bennem hangtalanul. Más dallamok is, persze, de leginkább ez a négy szerzemény kísért el egyenruhás lézengéseimre. Meg egy kis, finom mívű porcelán szürkegémét kaptam emlékebe a gyerekektől. Valamikor a nyolcvanas évek elején Kassára autóztunk, hogy megnézzük az erdélyi **Kocsis István** *Bolyai*-monodrámáját. **Gágyor Péter** és **Szigeti László** érdeméből **Csendes László** adta elő a Tháliában, s a bemutató után a halálosan fáradt színész a büfében mellém huppant. Ült egy kicsit magába roskadva, majd rám nézett: „*Maga tanított engem.*” „*Hol?*” – kérdeztem. „*Batyiban, a kilencedikben.*” „*Gyere, ülj kedves, mellém, mielőtt még elmennék...*” – dúdoltam válaszképpen. „*Igen, ezt vettük meg a tanár úrnak*” –mondta.

Október 29-én délután megindultunk Katicával a feledi állomásra. Meleg, tavaszias őszi zápor verte a hosszan elfekvő települést, villámlott, dörgött, amikor megindultam a némileg ismerős ismeretlenbe. Volt mögöttem egy négy szemeszteres katonatiszti egyetemi tanfolyam **Elemér Polk** vezérőrnagy tanszékvezető parancsnoksága alatt. Tábournokunk sírját nemrég fedeztem föl a közeli Csalogányvölgyi-temetőben, tudtam a seregről egyetmást, gyermekként a háborút is meg- és túléltem, de a huszonkét hónap, az huszonkét hónap, majdnem két esztendő. Szerelmem itthon, gyermekünk hamarosan megszületik, albérlet, s a két év temérdek sok idő. Mi lesz addig? A hadsereg békében is veszélyes üzem, s ki tudja, melyik fegyvernem várja odaadó, feltétlen szeretetemet? Behívóm a trencsényi V2VO fedőnevű alakulathoz szólított, és fogalmam sem volt, hogy az egységnek (ezred? zászlóalj?) milyen feladatokat kell ellátnia.

A fát becsülettel fölfűrészelttem és fölprítítottam, gyújtózt is készítettem hitvesemnek, a kritikus hetekben pedig várt rá a szülők háza Persén. Tudtuk, nem hagyják őt magára. Édesanyám 1946 február végén szörnyethalt, tízéves sem voltam még akkor, s vele életemből a gyöngéd, melegengető női elem is kihullott. Éheztem egy asszony szeretetére, és vágytam szerelmére, februártól jegyben jártunk, s irtóztam a gondolattól, hogy két évig menyasszonyomként kell majd lebegnie a világban. Enyém lett, hitvesemé lett, s nehéz volt ugyan, de ő is akarta, s így volt jobb. Tüzeken-vizeken átgázoltunk, közeledünk aranylakodal-munkhoz két gyermekünkkel és hat tehetséges unokánk-

kal, akik közül hárman lassanként az egyetemet is befejezik. Hát nem megérte?

Összefoglalom az eseményeket. Lekecmeregtem hajnalban egy zsolnai átszállás után a trencsényi pályaudvaron, s egy századostól megkérdeztem, hol van a V2VO nevű alakulat laktanyája. Vállat vont, és tanácsolta, forduljak a pályaudvarral szemben fekvő kaszárnya kapuórához. Jött a vörös karszalagos őrpáncsnok, s mondta, hogy keressem meg a belvárosban ezt meg ezt a hatalmas épülettömböt, majd ott eligazítanak. Mire odaértem, a város laktanyáit riadóztatták, a nagy ház kapujában rohamsisakos, pisztolyos, géppisztolyos főtisztek szaladgáltak, géppuskás dzsippek forgolódtak, legénységük állig fegyverben, én pedig vártam, hogy majd csak eligazít valaki. Ez lenne az én laktanyám? Hova a fenébe csöppentem? Csupa őrnagy, alezredes, ezredes, sőt tábornok szaladgált a járda és a bejárati lépcsők között, pattant a dzsippekbe, és viharzott el süvítve valahova. Támasztottam a kerítést, amíg elő nem állt egy GAZ-dzsipp, s egy főtörzs szárnya alatt ki nem szállított a Fehér-Kárpátok alatt lapuló Zlatovcén túli főparancsnoki gépkocsizó alakulathoz. A V2VO ugyanis a második csehszlovák hadsereg (katonai körzet) főparancsnokságát jelentette. (Velitelstvo 2. vojenskeho okruhu). A laktanya üresen állt, a fiúk, csupa gépkocsizó katona, minden reggel kirajzottak, szállítmányoztak, s csak estére tértek meg szállásukra. Egy barátságos, kedves főtörzson kívül, aki nagy gonddal beöltöztetett, és mindjárt le is fotózott, csak úgy nekem, hogy legyen emlékem az első napról, nem is igen tartózkodott más a laktanya területén, talán még a kaput sem őrizték. Három napig csak a főtörzssel beszélgettem. Néztam a trencsényi várat, ténferegtem, sóhajtoztam, befelé sírdogáltam, s naponta írtam egy-egy levelet hitvesemnek és Édesapámnak. Futotta az időmből.

Első napom a seregben, Zlatovcében, 1959. október 30-án.
A főtörzs felvétele

Zlatovcében nem folyt alapkiképzés, ezért három nap múlva átvitt egy dzsipp egy belvárosi laktanyába, ahol mindjárt kemény munkába fogtak. Hajnali csukló, alaki gyakorlatok, fegyverfogás, díszlépés a betonon, éjszakánként olykor két-három riadó, ellenség a trencsényi Várhegy mögött, éjjeli rohanás szakadó esőben a Várhegyre, gáztámadás, gázmaszkot föl, rohanás tovább maszkban a megfulladásig, amitől talán csak egy orrvérzés menti meg az embert, aztán vissza. Szlovák és cseh káromkodások, katonai argó, ismerkedés a két nyelv addig számomra rejtett kemény, népi, férfias mélyrétegeivel. „Mit jelent ez a szó?” – kérdelem, s a fiúk megmondják. „Hát ez?” – Nevetnek rajtam, de se baj, nem a tanulás, hanem a tudatlanság szégyen, és tovább kérdezek. „Mi vagy te civilben?” – kérdik. „Magyartanár”, mondom. – „Te magyar vagy?” – bambul rám egy nagyon sovány, görbe hátú cseh fiú. Mondom, hogy igen. „Akkor mi a fenét keresel a csehszlovák hadseregben? Miért nem a magyarban szolgálatsz?” – Válaszul tartok neki egy kiselőadást Csehszlovákia létrejöttéről, Trianonról, a párizsi békéről, a szlovák országrész etnikai mozaikjáról, és sorozatosan álmélikodik. A csehek nagyon rá tudnak bambulni az emberre, s mindez az ő képzésük-ből is kiesett. Kiejtették. – „De te más magyar vagy, mint amazok” – mondja. Ugyanolyan vagyok, mint ők, csak én itt élek, és tudok szlovákul meg csehül. Egyébként rokonaim élnek Magyarországon, Kárpátalján, Amerikában. Ilyeneket művel velünk a politika, a történelem. Aztán még sokat beszélgetünk, mert ő is tanár, csehet tanít, Olmützen (Olomouc) végezte az egyetemet, ágyszomszédom, és zörögnek a csontjai, valóban nagy bajban lehet a csehszlovák sereg, hogy ilyen fiúkat is igénybe kell vennie, de aztán rájövök, miért. Jó a hallása, muzsikál, és tud németül, s ez mind kell a rádiózáshoz, a morzéhoz. A fiú neve **Ivo Vršťala**, jó a humora, az iróniája, és barátok lettünk; kis noteszomba így írta be magát: „*prof. Ivo Vršťala, vojín zákl. služby*” (Ivo V. tanár, tényleges közlegény). Föléje írtam két összetett cseh katonai jelmondatot: 1.) *Má milá máti, již se to krátí, / Zas jeden den je v prdeli...* (Édesanyám, rövidül immár, / Újabb nap ment a p...ba) és 2.) *Zdravas' královno! Vojna stojí za hovno! Amen.* (Üdvözlégy, királynő! A sereg egy nagy sz...r! Ámen.) Ilyen elemekkel gazdagodott a hadaknál cseh nyelvi és szemléleti kultúrámm. Csehül ugyan elég jól beszéltem, de a ř mássalhangzó ejtésének nyitjára mint filológus a filológust ő tanított meg egy szempillantás alatt. ř-t fogrással pergettük, mondta; zárd össze két fogsorodat, úgy ejtsd a ř-t. Csodák csodája, szép. lágy, hosszú ř sustorgott elő felső fogsorom mögül. Gyakorold először az előlképzett magánhangzókkal, s ha jól megy, jöhet a *Dvořák* név. Így is történt. Érdekes, hogy egyetemi általános fonetikusunknak, a kiváló Isačenko professzornak, a *Nemzetközi Fonetikai Társaság (Association Phonétique Internationale)* büszke tagjának erre a számunkra mégiscsak fontos hangra nem terjedt ki oktatói figyelme. Őt később a pozsonyi egyetemről kiebrudalták, s éppen az olmützi Universitasra került.

Úgy egy hét múlva egy géppisztolyos kapuőr vette be rohammal a betonplaccot, ahol alakítottunk, s Koncsolt és

Vršťalát szólította. Kiléptünk, futva követtük a küldöncöt. A portán egy őrnagy fogadott bennünket nevetve. Szép arcú, megnyerő külsejű férfi volt, és föltessékelt egy dzsippre. Jött ő is, szembe ült velünk. „*Hol kóboroltak maguk ketten?*” – kérdezte. Mondtuk, hogy nem értjük a kérdést, most éppen itt forgattak minket jobbra, balra meg hátra. „*Hova szolt a behívójuk?*” Mondtuk, hova: V2VO. „*Az a hülye nő ott a hadkiegészítőn elírta a dolgot. Magukat valóban a főparancsnokságra szántuk, a katonai körzet központi légi megfigyelő szolgálatára, de az alap- és a rádiós kiképzést különböző tényleges alakulatoknál kell megkapniuk. Oda kellett volna behívni magukat. Amikor lejárt a jelentkezési idejük, országos körözést meg szigorú határozattal rendeltünk el, mert azt hittük, hogy szökevények. Aztán megkerestük a családjukat, és mivel mindjárt tudatták szüleikkel és feleségükkel (Vršťala is nős volt már), hogy bevonultak, a cím nyomán önökre találtunk.*” – Az őrnagy, akinek aztán annyi jót köszönhettem, beszállított minket a laktanyarengetegbe, ahol bevonulásom hajnalán először mutattam föl központilag elbabrált behívómat.

Még keményebb rezsím fogadott, csizmánk talpába jancsiszögeket kalapáltak, hogy hatalmasabban döngjön díszlépésünk, és dübörödjön a széles lépcső, ha az emeletéről lezúdulunk a sorakozóra, de ezt is túléli egy angolbőrbe bújtatott, életképes fiatalember. Éjjel-nappal rohannunk kellett, futni, rohanni, ordítások, káromkodások között a lélekszakadásig. Egy novemberi reggelen kivonultunk az egyik távoli rétre, gyakoroltuk a kúszást oda meg vissza, jobbra meg balra, ahogy a szakaszvezető az ellenség közeledtét vizionálta, s a gyönyörű fehér, deres rét pár percen belül visszazöldült, a dér pedig víz alakjában átkerült posztóruhánkra. Aztán feszes cseh nótaszóval („*Vojáci jdou, vojáci jdou, Bože jaká je to krása /.../ Sama královná, sama královná ceduličku psála*” – stb. – mind a Monarchia boldog békeidejéből. „*Za císaře pána, jeho rodinu*” – ta-ta, m-ta-ta, meg a „*Generál Laudón šel kolem vesnicí...*”) A cseh fiúk tisztán énekeltek, alig talált közöttük az ember rossz hallású katonát. „*Co Cech, to muzikant*” (Aki cseh, az zenész) – mondja a fáma, de van is benne valami. Sajnos, Kodály népének fiáról ezt így nem mondhatjuk el, inkább ne énekelnének, gondolom, ha egy-egy magyar csapat elvonul a közelemben, vagy a képernyőn. Dalaik szerint a cseh fiúkat maga a királynő hívta be, és pedig nem másért, mint a császár és családja védelmezésére a csehszlovák szocialista néphadseregbe, a *Varsovi Szerződés* egyik jeles haderejébe, és ez senkit sem zavart, pedig a csehek (a morvák kivételével) nem szerették, ők is verték szét a Monarchiát.

(folytatjuk)

Gaál Lajos

Gömör természeti öröksége 33.

Suché doly – a karsztvizek rejtélyes szövevénye

A karsztvidék karros-töbrös felszíne, változatos növényvilága vagy barlangos-üreges belseje egyetlen természetbúvárt sem hagy hidegen. Valóban izgalmassá azonban akkor válik a karszt, ha az ember az elnyelődő vizek útját próbálja kifürkészni. A karsztvizek ugyanis ritkán követik a józan ész logikáját. Egyetlen szempillantás alatt eltűnnek a föld felszínéről, majd tréfát űzve a tudományból, a legváratlanabb helyeken bukkannak elő. Közben hosszú, kacskaringós utakat tesznek meg szövevényes földalatti járatokban, amelyeket az embernek sohasem sikerül teljes egészében megismernie. A barlangkutatók számára is csupán töredékük tárulkozik ki. A karsztvizek rejtélyes útjairól pedig csak nagy vonalakban kapnak képet oly módon, hogy jelzőanyagot bocsátanak a lebukó vízbe, majd figyelik, melyik forrásban bukkan napvilágra.

Az emberek fantáziáját ősidők óta izgatta a karsztvizek titokzatos földalatti útja. Érdekes, hogy csaknem minden karsztvidéken él a legenda, hogy kacsát engedtek a földalatti patak vizébe, majd a legképtelenebb helyeken vélték azt felbukkanni. Ennek a valóságban semmi alapja sincsen, hiszen a kacsá – annak ellenére, hogy szereti a vizet – a barlang bizonytalan sötétjébe sohasem merészkedik be. Még olyan esetről is hallani, amikor a kacsát egy irre-

álisan távol eső forrás vizében látták kijönni, amely magasabban fekszik a lebukó patak szintjénél. A víz pedig még a karszton is csak lefelé folyik. A kutató számára marad tehát a jelzőanyag, ami lehet jól oldódó, igen erős, szerves festék, pl. a zöldes fluoreszcein, de használnak radioaktív anyagot is, újabban pedig mikrobiológiai módszereket (pl. tengeri baktériumokon élősködő fágokat, amelyek ugyan eljutnak a karsztvizek legeldugottabb sarkába is, de csak laboratóriumi körülmények között mutathatók ki).

A Murányi-fennsík karsztvizeinek egyik legérdekesebb szövevénye a Tiszolctól nyugatra eső *Suché doly* miniatűr karsztfennsíkja alatt húzódik. A nagyjából 1 x 2 kilométer terjedelmű, északkelet felé enyhén lejtő lapos rész egykor összefüggő egészet alkotott a Murányi-fennsíkkal. Csak később, a harmadidőszak végén, vagyis kb. 7 millió évvel ezelőtt különítette el a fennsíktól az egyre mélyebben bevágódó *Furmanec-patak*. Azzal azonban, hogy lekanyarított egy darabot a fennsík délnyugati szegélyéből, a Furmanec megkezdte az elszigetelt fennsík-maradvány lecsapolását is. Erről a patak völgyében fakadó bővizű karsztforrások tanúskodnak, mint a *Téplica*, vagy a *Periodikus-forrás*. A források vízgyűjtő területét nagyjából a *Suché doly* fennsíkját körülvevő hegycsúcsok határolják le. Északnyu-

Idillikus részlet a *Suché doly* északi részén • A szerző felvétele

gatról ez a 971 m tengerszint feletti magasságot elérő *Javorina* masszívuma, délről a *Polana* (882 m t. f.), kelet felől pedig a *Červená* (758 m t. f.) és a *Gaštanová* (789 m t. f.) magaslatai. Az így fennmaradt kis fennsíkon számos tőbör és barlang árulja el, hogy a mélyben kasztvizek munkálkodnak szövevényes járataik létrehozásán. Északkelet felé, a Furmanec völgye irányában a fennsíkcsonka nyitott, innen a legkönnyebb a feljutás is. A völgyből, vagyis a Tiszolcot Breznóval összekötő aszfaltútról, a fogaskerekű nagy vasúti hídja alól erdei út vezet fel a fennsíkra. Ahogyan lépkedünk felfelé a meredek úton, a szemközti oldalon úgy tárulnak eléink a *Káster* fehéren világító mészkősziklái. Alattuk sűrű bükkös erdő borítja a meredek lejtőt, amelyben egy igen ritka növényfaj talált bújóhelyre, a *Waldsteinia trifolia*.

A Suché doly fennsíkját amfiteátrumszerűen körülölelő magaslatokról aláfutó patakok a mészkőre érve a föld alá buknak. Itt folytatják útjukat ismeretlen járatokon keresztül. Ezáltal a kis fennsík felszíne vízfolyás nélkül, szárazon maradt. Neve is innen származik (suché = száraz). Hogy a föld alatt merre vándorolnak a lebukó állandó vagy időszakos vízfolyások, arra a barlangászok még az ötvenes évek végén megpróbálták választ keresni. A vízrendszer két fő irányvonalát feltételezték: egy nyugatabbra fekvő vonalat, amelyet a *Michňová-barlangtól* egy jól követhető többsörös jelez a Furmanec völgyében fakadó Teplica-forrás felé, és egy keletebbit, amely azonban már nem ilyen egyértelmű, mivel a *Daxner-nyelőtől* a víz folyhat a Teplicától lejjebb fakadó Periodikus-forrásba is, de kifolyhat a keletebbre fekvő *Hlboký járok* keskeny szurdokvölgyének forrásában is. A **Svatopluk Kámen** vezette tiszolci barlangkutató csoport tagjai ezért 1958-ban fluoreszcenciával megfestették a fennsík délkeleti csücskében nyíló Daxner-nyelő vizét. A víznyelő nevét a neves **Daxner-családról** kapta, akinek a múltban kiterjedt birtokai voltak ezen a tájon.

A kasztvizek azonban ezúttal is megrézték a kutatókat: a megfestett víz 23 óra elteltével a két várható hely helyett egy harmadikban, a Teplica-forrásban került napvilágra. Ez azt jelentette, hogy a Teplica nemcsak a Michňová környéki nyelők vizéből táplálkozik, de valahol a mélyben a Daxner- és a nem messze levő *Denevéres-barlang* (*Netopieria jaskyňa*) vizét is lecsapolja. Ez ösztönzőleg hatott a meglepetésükből felocsúdó barlangkutatókra, hiszen a föld alatt terjedelmes barlangra volt kilátásuk. Kisvártatva bontani is kezdték a Teplica-forrás száját, de csak nagy nehézségek árán jutottak előre, mivel egymást követték a vízzel telt járatok, a rettegett szifonok. A forrás azonban bővizű, átlagosan 20-50 l folyik ki belőle másodpercenként, ami hóolvadásokkor, nagy esőzésekkor 300 literre is bővíülhet. Ez igen kecsegtető, ami reményt önt még a legpesszimiztább barlangászba is. A tiszolci barlangászok sem keseredtek el: barlangi bújókat hívtak segítségül. **Sasvári Tibor** kassai bűvár és társai 1975-ben próbálkoztak a vízzel telt szifonok nem éppen veszélytelen átúszására. Bátorságukat siker koronázta, fokozatosan több mint fél kilométer hosszú járatot siker-

rült feltárniuk. A barlang néhány termében számos vízéssét is leküzdöttek. Két év múlva egy felszínhez közel eső járatban áttörtek egy omladékot és kijutottak a felszínre. Ez volt a második bejárat, amely lehetővé tette számos szifon megkerülését, és jelentősen megkönnyítette a barlang kutatását. A kutatás jelenleg is folyik, munka van bőven, hiszen még a kb. 1 kilométer hosszúságot elérő járatok térképe sem készült el teljes mértékben.

A Daxner-nyelő vizének megfestése azonban még nem adott feleletet arra, honnan származik a rendkívül érdekes Periodikus-forrás vize, hiszen a festőanyag itt nem jelent meg. Annyit azért tudunk, hogy a víz közvetlenül a mellette levő *Tavas-barlang* (*Jazerná jaskyňa*) tavaiból jut be a forrásba. A barlang három, 30 méter mélységet elérő tavának egyikében hallani is lehet a víz buborékos morajlását. Ez lehet az oka a forrás periodikus pulzálásának. A forrás vízhozama ugyanis kb. 35 perces időtartamokban a tízszeresére növekszik. Ez azt jelenti, hogy a másodpercenkénti átlag 6 l állandó vízhozam minden félóránban 60 literig megy fel, majd visszaesik állandó szintjére. Ennek magyarázata, hogy a vízlevezető karsztos csatorna könnyőszerű hajlatot képez, amelyben az előrenyomuló víz a levegőt lassan összesűríti, ami gátolja annak folyamatos kifolyását. Majd amikor a víz áttöri a légdugót, kiömlik, s a folyamat kezdődik előlről. Ez az érdekes természeti jelenség nem látható, hiszen a föld belsejében játszódik le, de sajnos a kifolyó víz sem, mivel a forrásra egy vízházat építettek, amelyet vízvédelmi okokból zárva tartanak. Tiszolc ugyanis innen kapja ivóvizét. Hasonló célokat szolgál az innen kb. 700 méterre levő Teplica-forrás vize is.

A barlangászok természetesen nemcsak a források oldaláról, de a víznyelők felől is megpróbálkoztak bejutni a terjedelmes földalatti járatokba. Az egyik legrégebben ismert ilyen víznyelőbarlang a fennsík középső részén nyíló Michňová. Elsőként 1878-ban írt róla az ismert gömör-kishonti szlovák publicista, **Daxner Štefan**. Az akkor még néhány méter mély szakadék eltömődött fenekét csak jóval később, 1952-ben bontották ki a tiszolci barlangászok. Munkájuk eredményére nem is kellett sokáig várniuk, csakhamar egy 105 méter mély zombolyt fedeztek fel benne. Az egymáshoz szorosan csatlakozó függőleges aknákból álló zomboly fenekét és oldalait helyenként cseppkőlefolysok is díszítik. Az itt található barlangok és a festői környezet annyira megihlette őket, hogy közvetlen a zomboly mellett kutatóházat is építettek.

A Suché doly felszíni térképe

A víz azonban jelenleg egy másik nyelőben bukik le, nem messze a zomboly nyílásától. Ezt nemrég nyitották meg a barlangászok: 2006-ban egy 80 métert elérő aknákkal tagolt barlangba jutottak be. Új *Michňová*nak nevezték el. Az áhított Teplica-barlangba azonban az új járatok sem vezették át a kutatókat. Maradt azonban remény, mert innentől délebbre is lebukik a víz egy helyen. Ezt a nyelőt még az ötvenes években kezdték kibontani, majd fokozatosan mintegy 350 m hosszúságban tártak fel enyhén lejtő járatokat, 15-20 m mély összekötő aknákkal. A barlang egyik terjedelmes járatában denevérek sokasága telel, ezért Denevéres-barlangnak (*Netopieria jaskyňa*) nevezték el. A barlang alsó járata 75 m mélyen fekszik, nagy részét azonban bemosott hordalék tölti ki, ami nagyban nehezíti a továbbjutást.

A keletre fekvő vízvezető rendszert is folyamatosan ostromolják a barlangászok. A Daxner-nyelőt a nyolcvanas években bontották ki, aminek köszönhetően bejutottak a 150 m hosszú *Daxner-barlangba*. A barlang túlnyomó része azonban alacsony és kanyargós járatokból áll, számos omlással és szifonnal, amelyek nem csekély mértékben gátolják a kutatást.

A terjedelmes földalatti vízrendszer tökéletes ismerete tehát valószínűleg ebben az esetben is elérhetetlen álom marad, de minden egyes barlangszakasz feltárása, víznyelő kibontása hozzájárul a rendszer jobb megismeréséhez. Mindez azért fontos, hogy megfelelően tisztán tudjuk tartani a karsztvizeket, mert ha szennyezzük a víznyelőket, vagy azok zombolyait, csak idő kérdése, hogy ez a szennyeződés mikor jelenik meg az ivóvíznek használt forrásokban.

A Suché doly barlangjai és zombolyai nem látogathatók. Ennek nemcsak természetvédelmi és vízvédelmi okai vannak, de a hétköznapi turista számára rendkívül balesetveszélyesek is. A környék felszíne azonban mindent kárpótolja a látogatót. Az erdővel övezett fennsík legelőit, virágos rétjeit elszórt csoportokban fenyőfák tarkítják, ami kellemes természeti környezetet biztosít a felüldülni vágyóknak. A levegő itt forró nyári napokon is friss marad. Mintha egy terjedelmes park romantikus környezetében sétálnánk, távol a város zajától. A csendet csak néha-néha töri meg a közeli Tiszolc-Breznó fogaskerekű dudája. Ennek is megvan azonban a maga romantikája.

Mindezeket egybevetve nem is csodálkozhatunk, hogy a területet már 1953-ban, vagyis két évvel a természetvédelméről szóló törvény elfogadása előtt védetté nyilvánították. Persze ez a korai védettség nagymértékben Svato-pluk Kámen lelkes hozzáállásának volt köszönhető. Később, 1983-ban, a védett terület terjedelmét 257,46 hektárra pontosították. Jelenleg nemzeti természeti rezervátum, a felvezető mezei utakon azonban látogatható és jól megközelíthető.

Ha pedig marad energiánk és időnk a további túrázásra, átsétálhatunk a Suché doly fennsíkját északnyugatról övező hegygerincen. Nyugati irányban leereszkedve a meredek lejtőn a Klenóci Rima völgyében, a Teplicsné erdészháznál kötünk ki. Klenócról szűk, de aszfaltozott út is

vezet ide. Az erdészház előtt az út kettéágazik, és a két út által bezárt szögben ugyancsak érdekes természeti jelenség vár bennünket: hirtelen hatalmas sziklatömbök között egymásra merőlegesen futó szűk járatok szövevényébe kerülünk. Önkéntelenül egy kőből épített mesebeli városka merül fel képzeletünkben, amelyet ide, a fenyőfák birodalmába varázsolt valami óriás varázsló. Nem nagy kiterjedésű ez a furcsa kőváros, de a 10 m magas kőtömbök között húzódó, 1 méterig is leszűkülő utcácskák látványa bizony lélegzetelállító.

Minek köszönhető ez a hirtelen tájképi változás? A magyarázatot maga a hely adja meg. A terjedelmes Murányi-fennsík délnyugati csücske alatt vagyunk, ahol a fennsík pereméről leváló mészkövek jókora tömbökben csuszamlottak le a Rima mélyen bevágott völgyébe. A jelentős szintkülönbség mellett még a mészkő alatt fekvő palaréteg is elősegítette a csuszamlást. A pala ugyanis nem ereszti át a vizet, a két kőzet határán fellépő nedvesség pedig csuszamlóssá teszi a pala felületét. A lecsuszamlott mészkőtömbök egy része megtartotta eredeti alakját, északabbra fekvő részük azonban valóságos kőtengert képezve, darabokra hullott szét.

A teplicsnéi kőváros tehát ritka természeti érdekességként zárja le a Murányi-fennsík legutolsó mészkőparadicsomát, a Suché dolyt. Mindkettőt érdemes felkeresni, nem mindennapi élményben lesz részünk. Kirándulásunk ráadásul tanulságos is, hiszen megismertet a karsztvizek rejtélyes útjaival és a lejtőmozgások jellegével.

IRODALOM

Daxner, Štefan

1878: Jaskyňa Michňová neďaleko Tisovca. *Obzor* 16, 31, Skalica, 179-180.

Gaál, Ľudovít

1997: Gravitačné formy v Tisovskom krase a ich prírodovedecký význam. *Slovenský kras* 35, Liptovský Mikuláš, 77-87.

Hutka, Dušan

2000: Nová Michňová – nová jaskyňa v Tisovskom krase. *Tisovský mesačník* 16, 12, Tisovec, 3.

Kámen, Svato-pluk

1955: Jaskyňa Michňová. *Krásy Slovenska* 32, 4, Bratislava, 151-154.

Kámen, Svato-pluk

1959: Pokus s farbením Teplice. *Slovenský kras* 2, Martin, 115-120.

Kámen, Svato-pluk

1963: Príspevok k poznaniu hydrologických pomerov Muránskeho a Tisovského krasu. *Slovenský kras* 4, Martin, 34-45.

Kámen, Svato-pluk

1968: Prieskum podzemného systému Michňová-Teplica. *Československý kras* 19, Praha, 125-129.

Sasvári Tibor

1975: Prvé výsledky výskumu vyvierajúcej Teplica v Muránskom krase. *Spravodaj Slov. speleologickej spoločnosti* 7, 3, Liptovský Mikuláš, 19-23.

Vlček, Lukáš

2007: Nové poznatky zo speleologického prieskumu jaskynného systému Suché doly-Teplica. *Reussia* 4, 1-2, Revúca, 5-19.

Szentandrásí Virág

A Csermosnya-völgy vízrajza és népi vízgazdálkodása 2.

A források típusai, fajtái

A szakkönyvek nagy általánosságban háromfajta forrástípust különböztetnek meg: talaj-, réteg- (két vízzáró réteg közötti) és karsztforrásokat. A Csermosnya-völgyben előfordul mindhárom fajta, gyakran kombinálva (pl. mészköves rész alatt vízzáró réteg, ércek találhatóak). A falvak és határaik sík részei – leginkább talán Hosszúréten – gyakran talajvizek. Jellegzetes karsztvízforrás a hosszúréti „*bóven omló*” Buzgó. A karsztforrásokra jellemzően üregből jövő, időszakos kisebb forrásról, a *Mál kútjáról* így beszéltek Lucskán: „*A tanító bácsi mondta, hogy nagy üreg van alatta. Ha az teli megy vízzel, csak akkor jön a forrás. Most az eső keves, a forrás is keves. Néha tavaszkor alig tudtunk rajta átmenni, őszkor meg elapadt.*”

A hegységek összetétele miatt a források e vidéken főleg meszesek, s az északi hegyekben, ahol vasbányák működtek, vasasak. Dernőn például a bányáktól, a *Harasztból* jövő források vasat tartalmaznak, míg a *Som-hegyi* oldalból eredők meszet; a *Barka fölötti Fehér-víz* meszes, de a távolabbi kutak – a *Sötét-mészvölgyi-forrás*, a *Veres-kút* – már vasasak. Vannak aztán a talaj felsőbb rétegeiből származó, agyagból jövő források, míg a hárskúti *Gyürgői-kútka* rezes: „*...sárgás vót a teteje, az ízén is lehetett érezni.*” A legjobb vizű forrásoknak azonban azokat tartják, amelyek séferkőről jönnek. „*Az edényeken nem rakódik le se mész, se a vöröses vas*” – mondják az asszonyok. Hosszúréten „*a Kápolnánál is vót egy forrás, a másik ódalon. Ott vót olyan nagyobb séferkő, palakó letéve, azon folyik a víz. A séferkőről jobb a víz, nem meszes.*” Séferről való még a lucskai, gyomorra is jó *Maca-kút* és a *Gergei-völgyi kút*. A lapokba hasadó séferkő, amely főleg agyagpalából (filitből és gnaiszból) áll, vizet át nem eresztő – vízvezető réteget alkot. A kútásással kapcsolatban is emlegetik, mert ebben vizet nem találnak. Hosszúréten egy bácsi ezt mondta a séferkőről: „*Az lapokba hasadozik... Az oly nedves kő. Amúgy felszívja a vizet [ha agyagosabb; át viszont nem ereszt], mégis használták a házemelők [építők] is: a mészköveket avval egyenlítették ki a sarkakon. Szépen szakadt... Olyan puha, mintha megkeményedett volna egy agyagrész.*”

A talaj más-más összetétele miatt különbözött a forrásvizek íze is. „*Hát az ízéről, akik ittak belőle, megtudták, hogy honnan van a víz. A Láz-pataki kútnak is más volt az íze, mert az meszes volt. Közbe meg a fehér-vízi, az meg inkább vasas...*” – sorolta egy barkai néni, az utóbbiban viszont mész is van jócskán, mert „*megüli*” az edényeket. „*Meg mondjuk a talajból is, mer a Vinkelybe is, amit Fekete-kútkának hínak, azt is meg lehetett az ízéről tudni, mert ott olyan fekete volt a föld, mocsárféle, agyagféle, ahol jött a víz. Észre lehetett venni, hogy honnan van a víz. Jó víz vót.*” Dernőn az alvégi kutak meszesek, míg a felvégen a bányák alatt vasasak. S ha valaki felkerült az alvégből egy felső falusi házba? „*Ahol én laktam lent a faluban,*

ott nagyon meszes volt a víz, mert a fazék vastagon fehér volt. Itt meg annyira vasas, hogy teljesen beszínezi az edényt. Amikor ide fölkerültem, ezt a vizet nem tudtam meginni. Nekem muszaj volt a faluból, a Csorgóról hozni vizet. Most se tudom meginni, mindég a boltból hordok.”

Két hasonló történetet meséltek Lucskán és Kovácsiban. „*Az én nagyapámnak mindig a Maca-kútról kellett hordani. Elmentünk egyszer lagzit nézni, elfelejtkeztünk róla, máshonnan hoztuk a vizet. Az ízéről meg lehet ősmerni, hogy melyik forrásról van a víz. A nagyapám rájött, hogy nem a Maca-kútról hozok. Jól meg is szidott érte.*” „*Az Alsó-csorgóra jártunk vízér, de csak használatra. Ivóvízér oda fel kellett menni, édesapám mindég odakergetett a Felső-csorgóra. Erdőbe vót, jó hideg vót nyárba. Hordtak belőle vizet, de a kígyótól féltek többen. Én magam is. Egyszer, ahogy gyüttünk le a szénával, előre küldött engem az édesapám: »No csak, jánka, szaladj fel a Felsőre vízér!« Hát én merítettem az Alsóból. Oszt megtudta az ízéről: »Te jánka, ez nem a felső-csorgói víz!« Hát ...megitta. De nem vert meg azért soha, szót fogadtunk.*”

Azt is mondogatják némelyik forrásról, hogy nyáron jó hideg a vize, míg télen meleg, látni, ahogyan párolog, és elolvad körülötte a hó. Példa rá a barkai *Tő-kút*, a kovácsi *Szögi kútjok*, Lucskán az egyik *vasköpi* forrása. A föld mélyéből származnak, ezért a kinti levegőhöz képest hol hidegebbek, hol melegebbek.

Gyógyító, jó vizű források

A völgy népe több forrást jónak tart a szemre (a szem a lélek tükre), néhányat pedig az emésztésre vagy a légutakra. Némelyik víz pedig olyan élőlényeket éltet, amelyek szintén gyógyítóak. A legnevezetesebb a hosszúréti *Buzgó forrás*, amely búcsújáráshely. Egy nagy és három kisebb forrás tör fel itt egymáshoz közel. Az egyik a *Szem-kút*. A hagyomány szerint a 19. században egy hosszúréti kislánynak, **Szakai Julcsán**nak megjelent itt a Boldogasszony, aminek emlékére kápolnát állítottak.²³ A kútról azt tartják, gyógyítja a szemet. Az arra járók megmossák benne a szemüket; el-eljártak és valamivel ritkábban ma is eljönnek ide vízért a falubeliek és a környékeliek (korsóval, demizsonnal, üveggel). Meg „*Kassa felől jártak ide szlovák asszonyok. Ők vallásosabbak. Szegények demizsonokban hordták haza a vizet a hátukon, mert hogy az jó – azt mondják.*” A forrás mellett „*kláraszonfű*”²⁴ is nőtt: „*...oly ződ levele, sok gyökere vót. Az a víztől nőtt. Megfogtad, egész csomóba jött ki.*” Szemre is használták, s emellett: „*Édesanyámnak, joj, de sokat hordtam haza, hosszú, széles kosarakba. Reuma ellen jó volt, édesanyám lábát abban áztattuk.*” (**Szakai Valentina**). A Buzgóhoz kijárnak a vallásosabbak imádkozni és vizet hozni még ma is.

Szemre jónak tartott kutak még Hárskúton az *Emődi-forrás*, Barkán a *Madár-kút*, Lucskán a faluban a *Kis-kút*, amelyre az alsó és felső köpűkhöz hasonlóan kivájt fa-

Szem-kút

törzset tettek. „A régiek mondták, hogy szemre jó az Emődi-árkon a víz. Mentünk a mezőre dolgozni, hát megmos-tuk benne a szemünket.” (Hk) „Hogy igaz volt, nem volt igaz, azt hallottam, hogy jó vele a szemet megmosni. Itt a szomszédba fáj egy asszonynak a szeme, ő mindég onnat hurcolta a vizet, onnan mosakodott. A Madar-kútnál ami van, forrás.” (B) „Itt van egy kis kút, fából van csinálva, még mindig van benne víz. Onnan szoktak hordani az öregek szemre.” „Akinek árpa volt a szemén, azt használták.” (L) Még a dernei Ökörész-kút is jót tett a beteg szemmel: „Szegény mamának fáj a szeme, osztágon elmentem vízért a Haraszt alá, fazekat vittem, abba hoztam haza. Zsebkendőre tettem, azzal bekötte a mama a szemét. Úgy meggyógyult a szem! Joj, az valami gyógyvíz!” (Krajnyák Margit) Emésztésre jó víz a felső-germecei Macakút a lucskai határban: „az a legegészségesebb”, „az hamar emészt”. Az Álom-kútról is hasonlót mondanak. Aki nek légutas megbetegedése volt, Barkán a pódómi Köszvényes-kútkáról hordta a vizet. „Csak már az most egy időtül nincs rendbe tartva. Mer az a család kihalt, aki nagyon gondozta azt. Mer ugye asztmás vóut, abból hordta mindég a vizet.” A buzgói kláraszonfűhöz hasonlóan szintén a „forrástól nőtt” Dernő fölött, a Pipityke lábánál csordogáló forráska körül a zuzmó – „mert zuzmó csak egy helyütt nőtt, ott.” A zuzmó tüdőbajra jó, teának főzik.

S az állatok? A barkai Köszvényes-kútkában piócák éltek. Ha volt beteg a családban, hazavittek belőle párat. Míg szükség volt rá, befőttes üvegben tartották, majd visszavittek a forrásba.

Rontó vizű forrásról nem hallottam, egy kis kivétellel. A dernői nagyon jó vizű Gazda-kútnál a néhai nagyszülők arra figyelmeztették a gyerekeket, hogy ne igyanak abból hirtelen, mert elrontják a gyomrukat.

A források gondozása

A legtöbb forrás erdő szélén vagy erdőben volt, fa vagy bokor árnyékolta: mogyorófa, csipkebokor, „bikfa”, „tógyfa”... A barkai-lucskai határon a Lázi-kútka egy hatalmas bükkfa gyökerei alól fakad. Ha a forrást netán nem védte semmi, előfordult, hogy ültettek fölé pl. nyírfát (mert az „a vizet jól megfogja”), vagy terebélyes mogyoróbokrot. „Úgyhogy az mindég vóut gondozva, hogy ki ne vesszen, hűvösbe legyen a forrás”. Mindemmellett volt olyan forrás is, amely csak pusztán, védetlenül csörgedezett. (Pl. a hárskúti határban a Hajcsa vőgyén meg a „Barci Imre bácsiék földjébe volt csupaszon egyedül, a föld közepén 25-30 méterre bent. Körülötte a termés, csak ott vót kihagyva. Hát nem szívesen vették azt, hogy oda járódott a termésen keresztül.”)

Ahol látták, hogy tiszta víz fakad a földből, kutacsját formáltak (kimélyítették, köveket raktak a forráshoz), rendbe tették a környékét is, és rendszeresen gondozták.

Tavasszal, amikor a hó elolvadt, közmunkával, „községi sorában” jártak a régi magángazdák réteket, legelőket tisztítani: akkor a behordódott forrásokat is rendbe tették, megújították. Ezen kívül is „aki hamarabb ment ki kaszálni, kipucolta a forrást.” Lapáttal, „laposkapával”, kapával, gereblyével, kézzel kiszedték a beleszóródott levelet, gallyakat, a kavicsot, földet és iszapot. Ha vittek magukkal vödört (főképp a nagyobb kutakhoz), abba merték a piszkos vizet. A forrást kikaparták, kimélyítették, hogy lehessen belőle meríteni. Némelyik forrásnál „mikor már gyött a tiszta víz, az a homokot hánta, az kipucolta a forrást”. Pucolás után a víz megszállt, azután kitisztult. Ha kellett, a vízlevezető árkot is megcsinálták, rendbe tették.

Volt, ahol a forrást kicsit ki is kövezték, ha sárosabb volt a környéke, s emellett nagyobb és látogatottabb is volt. Könnyebb volt így meríteni. Nagyobb forrás volt olyan is, amit kiraktak kővel. Például a Szörnyű-kút körül jobban megcsinálták. „Csak rendes, közönséges kővel kirakták, hogy ne legyen az a nagy sár körülötte.” (D) „Hogy könnyebb legyen meríteni, nagy, lapos követ tettek le.” Egy különlegesebb példa Lucskáról: „Van, ahol kővel ki van rakva, fent a hegyen is van. Egy vadászház van ott [Erzsébet-lak]. Ott úgy van kirakva, kővel. Úgy, mint a kutakat is szokták, ahol ástak, körbe. Az nem mély, egy méter.” Egy helyütt Barkán hallottam, hogy néhány forrást körbe cölöpöltek. A kutat kipucolták, kicsit kimélyítették, és körben, egymás mellé szorosan kb. fél méteres cölöpöket vertek, hogy szépen összegyűljön a víz, és lehessen benne korsót, üveget merni. „Egymás mellé szorosan beütötték azokat a fákat, az összedagadt, kész, megfogta a vizet – be volt fogva a forrás... Az utolsó fát akkor ütötték be, mikor már megvolt az elég medernagság is, és a vize is már nagyjából összegyűlt, az utolsó fát beütötték, és már csak a tetején gyött. Valahol csináltak neki lyukat. Így mondta nagyapa.” (Bernát Teréz) Még az adatközlő is emlékezik egy ilyen kútra.

A forráskához néhol kicsi, vályúszerű csörgőt készítettek fából vagy fahajból (fakéregből). „Kivájt kis váló. Ahol csak ittak, oda fahajat. És amelyik olyan mély kút vót,

hogy kikaparták, oda nem is tettek.”(K) Később helyenként kis fémcsövet helyeztek a forráshoz; a vasműveknél könnyen hozzájuk lehetett jutni. A csorgó vagy csupán arra szolgált, hogy könnyebb legyen inni, és az edényeket a lecsorgó víz alá lehessen tenni, vagy pedig a forrás mellé állított vályú(k)ba vezette a vizet. Utóbbi esetben a csorgót inkább kifaragták fából, mert így erősebb volt, mint a fakéreg. A fahajat vagy élő, vagy már kivágott fáról húzták le: leggyakrabban hársfáról, vagy tölgyről, bükkről, fűzfáról, fenyőről (s még a „kőrösfát”, jávorfát is említették) – olyanról, amelynek jól lejött a „haja”. „Ha ki volt döntve a fa, mondjuk kétféle hasították, és úgy vágták le azt a fahajat.”(D) „Hársfahajat levettek. Élő fáról. Szépen körülvágja, tavasszal leválik szépen.”(Hk) „Hársfának a haja le lett húzva, s az vout olyan válounak csinálva. Hársfahajról azért volt jóu, mer az egybe legyütt. Óvatosan kellett azt csinálni, hogy le ne fakadjon az oldala, széjjel ne menjen. 5 m-re lehetett lehúzni róula a haját, arról az ágról, az lett megcsinálva csorgónak.”(K) A faragott „válócska” így készült: „Vastag fenyőfa, olyan 15 centis, el vót vágva felére, és aztat kivágták, kapoccsal²⁵ kiszedték. Olyan, mint a csatorna.” Hogy tartsa, a csorgó alá ágast vagy követ tettek. A „válou”-ra vezető csorgót a kovácsi lázi forrásnál el lehetett mozdítani, fordítani oldalra. Így csurgatták a vizet az edénybe, üvegbe. Ha a fahaj, csorgó tönkrement, elhajították, tettek helyébe mást. Az elkorhadt vályú helyére is újat készítettek. Ezeket a munkákat is főképpen a tavaszi nagy pucolásakor végezték.

A tavaszi tisztításon kívül megpucolgatták a forrásokat máskor is, ha kellett: főként nagy esők után, majd ősszel. Mindenki vigyázta, gondozta a saját rétjén, földjén, erdejében, vagy ahhoz közel eső forrásokat, amelyekből aztán a vizet itta. Meg máshol is rendbe tette (pl. a közös részen), ha szükség volt rá. „Mindenki jött-ment, oszt akkor kipucolta, szépen.” „Amelyik dűlőbe volt elet²⁶ vagy krumpli, jártak oda kipucolni a forrásokat is. Ahogy mentek a réteket pucolni, kipucolták a forrásokat is.” „Parcel-lák vótak: az egyik az egyiké, a másik a másiké. A forrást közösen kipucolgatták.”

A hosszúrétí Buzgó forrást is közmunkával tisztították a férfiak, asszonyok. A régi köveket kiszedték, újakat tettek le. A határt, a mezőket ma már benövi a dudva, a források veszendőbe mennek – panaszolják. „Mikor még egyéniék vótunk, bizony gondozódott! De aztán elvette a szövetkezet meg a majetok, nem gondozta azt senki. Sok el is veszett, sok részi. Belepte az iszap meg a pizok a forrás száját, nem tudott fölbugyogni a víz, elveszett. Még itt a mienket, az Emődi-árkon, a mi rétünkbe van, még aztat gondozom.”(Hk) „Most már nincsenek kaszálva a hegyek, az a nagy avar sok vizet felfog. Azelőtt le volt kaszálva, bővebb volt a forrás is. Most meg azt mondják, hogy nincs víz, nem gyün; ha esik is az eső, máskor hogy gyütt a víz, most meg nem gyün... Az avar elnyeli, elveszi azt a vizet. Az a régi fű, avar, mocsok. Már mióta nincs kaszálva, meg a marha nem legel 15–17 esztendőtil!” „Ahol azér van szántva vagy lekaszálódik, ott megindul a víz. Ha nagy eső esik, azon simán gyön”. (B)

Ivás, vízfordás a határban

A forrásból – hiszen közös kincs –, bárki ihatott. Aki nek, megszomjazván, útjába esett a forrás, vagy dolog közben a földje melletti kútból inni kívánt, merített a kezével, letérdelt, hozzáhasalt a vízhez, vagy megtöltötte a magával vitt vagy a kút mellett hagyott bögrét. Edénykét főként a látogatottabb, a faluhoz közel eső forrásokhoz raktak. Egy lucskai adatközlő beszélt: „Az asszonyoknak sötétkéék festett kötényük volt, úgy is nevezték, festett. Sűrű volt az anyaga, hát alátették a forrás alá, megtelt vízzel. Körbeállták az asszonykát, a kötényéből ivott mindenki, ő meg csak tartotta a festettet.” Az emberek pedig a kalapjukkal merítették a vizet. Belehajoltak, s onnan ittak. „Én is belehajoltam. Zsíros volt a kalap, már szaga is volt; hát olyan jó vizet ittam belőle!”

A földjén dolgozó ember a közeli forrásból hozott vizet a korsóba, butykosba, később kandliba²⁷, üvegbe. „Nem oly messze volt az a forrás, ahol az ember takart vagy kapált. Itt is van három is, meg még a patak szélén is vót...” Azonban ha csak távolabb volt ivóhely, út közben merített valamelyik forrásból, vagy már otthon megtöltötte az edényt. „Egy három liter víz kitarott egész nap.” Pl. a Hosszúrét fölötti hegyre, ahol csak nagyon kevés forrás volt, a kaszálni indulók csobolyóban vitték a vizet hazulról, vagy pedig a Mátyás kútjából merítették. Az is előfordult, hogy a mezőről visszaküldték a gyerekeket a faluba. Hárskúton „ha mentünk aratni vagy kapálni a szántóföldre, az alvégből, a Teleczkiéktől kellett vizet vinni, mer az igen jó volt, hideg is [ásott kútról van szó]. A határból a gyermekeket is oda küldték, hogy »menj csak vízér, ha már elfogyott, a Teleczki kútjokra!«. Hát csak oda lehetett menni vízér, más kútra nem.”

Ha a mezőn a vizes edény kiürült, többnyire a gyermekeket szalasztották el egy kutacskához, vagy pedig – ha gyerek nem volt kéznél – valamelyik fiatalabb lány, asszony, ritkábban férfi ment el vízért. (A nagyobb gazdánál többen dolgoztak, így a fiatalabb fogta az edényt, és ment.) Az idősebb gyerekek már kiálltak az iskolából, de nyáron a kisdíákok is segítettek a mezőn. A legkisebbeket, „mihent már bírták”, küldték vízért. „Bizony aratáskor a gyermekek is mentek, egy-két naltot²⁸ rátenni a kötelre. Felhasználták a gyermekeket is, meg vizet vinni.” A hárskútiak panaszolják: „Bizony Dernő felől is küldöztek ide a falu végére, mert nem volt jó víz ott. Messziről kellett gyönni nekünk, még kétszer-háromszor is fordultunk aratáskor, nagy melegbe. Itt a falu végén volt egy jó, hideg vizű kút, oda küldtek.”

Ha tehették, a kint dolgozók vízért az erdő szélére, hűvösbe mentek: a réten csordogáló forrás vize már meleg volt. A szomjas ember persze nem válogat. „Elmentünk kaszálni a hegyre [Hosszúréten], hol a tiszta víz, hol van? A tetőről még 5 km. A víz kifogyott, amit a csobolyóba vitünk magunkkal. Olyan helyen, ahol a kerékvágásban maradt valami tócska, megittuk azt. Megfűjtuk, elhúztuk róla a szemetet, falevelet. S még élek! [Az utóbbi évekbeli „egészségügyiskedésre” utal.] Bogár meg minden vót benne!”

Vizesedények

A határban dolgozók leginkább korsót hordtak magukkal, esetleg cserépfazekakat, kancsót, később kulacsot, demizsont, bokerot, kandlit. A messzebbre, hegyre indulók meg csobolyót akasztottak a vállukra.

A legáltalánosabb a korsó volt. A csobolyót a mai öregek fiatalkorában még Hosszúréten és Barkán használták valamelyest. Egy 70 éves dernői néni már gyakrabban látta a kandlit a mezőn a szüleinél, mint a korsót. *„De legtöbbet a korsót szerettem, mer abba hideg vót a víz, nem melegedett hamar meg.”* (Hk) Mivel elég zárt volt, a piszkotól is jobban védett. *„Tiszta vót, mer abba kigyó nem ment, se bogár, se semmi. Jobbadán azt hordták ki a hegyekbe. Oda is a Ligetekbe. Még a háború előtt emlékszek rá.”* (K) A korsó agyagból készült: cserép- és kőkorsót különböztetnek meg. A kőagyag korsó keményebb, nehezebben törik. *„Örölt kőből, vagy miből égetik ki. Úgy, mint a káposztáshordó, kőfazék.”* *„A kőkorsó szürke vót, szürke agyag. Lehetett az fehér agyagból, Mellétén van az is.”* (L) A korsót kicifrították, befestették vagy mázatlanul hagyták a fazekasok. A korsók elég nagy része csörgős volt, s ezeket csörgőkorsónak nevezték. Miért csörgött? *„Kis kő, kavics vót benne”; „valami gyöngy van benne”; „babszemet vagy borsószemet tettek bele a fazekasok”;* s a legigazabb a válaszok közül: *„mer égetett vót, oszt vótak benne kis agyaggolyócskák – mint a mogyoró, olyanok vótak, kettő, három.”* Hogy mire való volt, nemigen tudják: *„az volt az érdekes, az volt a szokás”* – mondják. Valójában arra szolgált, hogy tisztítsa az edényt, ne engedje a piszkot lerakódni. A csörgőkorsó fő nyílása, ahol a vizet töltik bele, belül szűrőszerűen lyukacsos. A korsó fogóján levő kis, ceruzaszélességű *„itató”*-ból, *„lukacska”*-ból, más néven *„csiszli”*-ből, *„csücsök”*-ből lehetett inni. *„Nem vót nagy szája, olyan kettes, mint a rózsa, el volt választva, arra öntöződött bele a víz. A fülön lyuk vóut, mint a cucli, csicsbimbó. Arra lehetett inni, igen jó vout abból inni.”* A csecseskorsó nevet itt nem ismerik. (Egyedül egy barkai néni hallott csecseskorsóról: *„hasa vót, cifraság rajta”*).

Volt a nagy korsó mellett csöpp korsó is. Szokás volt, hogy a gyerekeknek vettek ilyet a vásárban: *„Mikor kislány vótam, nekem is vót, vett a nagyanym, kis egy litereset. Ab-*

Csörgőkorsók és csanak

ba hordtam a kútról a vizet. Úgy örültem neki, hogy még!”

A cserépedényt a fazekasok árulták a vásárban, meg szekerekkel járták a falvakat. A korsók mellett hozták a cserépfazekakat, kő tejesfazekakat, tejesköcsögöket, (tejes)kancsókat, kőagyag kancsókat, amelyekbe szintén tölthettek vizet is. Hoztak még szűrőtálatokat, kétfülű kancsót, amelyben lekvárt tartottak, vagy tejfölt szedtek bele. A fazekasok a Tornaljához közeli *„Dereskéről”* (Dereskről), Mellétéről jártak, ill. egy barkai néni emlékei szerint a Sáros megyei Luzsányból is. Volt, hogy maga az asszony is elment pl. Mellétére. *„A fazekasok ponyvás, lovas szekerekkel jártak, a szekérbe deszkákon álltak az agyagból való edények.”* *„Szekerükre bolthajtás volt csinálva, szalmával be volt fonva, hogy ha esik, ne ázzanak az edények. Az edények a szénába voltak berakva, hogy össze ne törjenek. Elöl ült a kocsis.”*

A dob alakú, fából készült csobolyókat már nem mindenütt használták a mai öregek fiatalkorában. Hallottak róla; Dernőn egy helyütt kulacsfélének gondolták; s bár ha sokan tudják is, hogy néz ki, és a neve alatt arra a tárgyra gondolnak, amit a csobolyó e vidéken leginkább jelöl, már nem használták. *„Arra nem vót szükség, nem vót az”; „lehetett, régen”* – mondják Hárskúttól Lucskáig. *„Magyarországon jobban, a Hortobágyon. Régen vót az, az már nagyon régi.”* (L) Leginkább Hosszúréten és Barkán emlékeznek rá. Ha messzire s olyan helyre mentek az emberek dolgozni, ahol a környéken nem volt kút – pl. a hosszúréti hegyre kaszálni –, csobolyót vittek magukkal. Sok víz belefért (5-10 literesek is voltak), s fából lévén, a korsónál is jobban tartotta a hideget, és össze sem tört. *„Egész nap is elvölt. Az olyan jó hideg víz volt, hogy még!”*

A csobolyó *„mint a hordócska, úgy vót összerakva, a széli be vót szedve. Kétoldalt lapos.”* Az edény lapos oldalai kerek formájúak. 1/2 m átmérőjű csobolyónak kb. 20 cm széles a hajló oldala. Ezen két nyílás van egymáshoz közel: egy nagyobb a víz öntésére, és egy kisebb ivásra; mindkettő fadugóval zárható. *„Vót rajta egy nagyobb lyuk, oly vót, mint a dugó. A kisebb lyuk meg mint a ceruza. Abba*

Korsók

Csobolyó

vót fa belefარagva, ami belepászolt, oszt a kis lyukon ittak. Mer abból vékonyabban gyűtt a víz, úgyhogy tudta nyelni.”

A csobolyót a szekérrre tették, vagy ha gyalogosan mentek, a rajta levő szíjjal fölvetette az ember a vállára, hátára. „Az már nehéz vót, hogyha vitték, mer megszűtta magát az a fa. Oly szíjak vótak rajta, úgy vitték az ódalukon. Így a nyakába akasztotta... Meg az emberek, mikor jártak fát vágni, pálinkát vittek benne, mikor ilyen hideg vót. Hát azt vittek benne magoknak.” (B)

Voltak kisebb-nagyobb csobolyók, de igazán nagyokról (15–20 literesekről) nem tudnak. Ezeket az Alföldön a „nagy munkába”, aratáskor használták, a lajtokkal együtt. „Itt csobolyó nem vót, az csak a nagy kepűbe”, ahol arattak. Én arattam nagy kepűn. Csobolyó vót. Azt két haramdos szokta vinni. Aki szedte a markot a kaszás után, mikor rákerült a sor, azon a napon annak kellett, a két lányinak hordani a vizet. Elég nehéz volt azt cipelni. Meg lajtta, nagy lajtta, avval is szokták hozni a vizet. A csobolyóból nem jutott mindenkinek” – beszéli a mai csonka Magyarországról Lucskára került néni.

A csobolyót Barkán s egyes adatközlők Hosszúréten butykosnak is nevezik. Emellett másfajta edényeket is neveznek a völgyben butykosnak: „abba’ bort tartanak, az a demizson”; „az cserépedény volt, majdnem olyan mint a korsó, csak nagy”; „kancószerűség, korsó az is”; „alumíniumból való, a derékszíjra föl lehet akasztani [kulacs vagy ahhoz hasonló]”. A tájszótár is felsorolja e jelentéseit: „1. ovális alakú, lapos, szűk szájú, pálinka vagy bortartására használt cserépedény [később készülhetett fémből is]; 2. szűk szájú, füles cserépkorsó szeszes ital számára;... 4. vesszővel befont üveg, demizson; 5. több liter ital befogadására alkalmas edény.”

Vízfordásra, ivásra használták még az előbb említett demizsont (2 l-estől 10 l-esig vagy még nagyobbat is – bortárolására), meg a kulacsot is („az katonai vót”, fémből-alumíniumból való lapos edény). Később – főképpen a 2. világháború utáni időktől – többen üvegbe, zománcozott kandliba vagy kandlicskába, baketba/boketba töltötték a vizet. Ezekben azonban jobban megmelegedett. A kandli igazán tejnek való, tejeskandlinak is nevezik, a baketban meg élelmet hordtak. Délben abban vitték ki a mezőre az eledelet, s miután kifogyott, vizet is hozhattak benne. A tejjükből is lehetett inni, meg ha a forrás sekély volt, avval szedtek az edénybe vizet.

Végül egy amerikai kulacsfomájú edény: „Nagyapa hozta Amerikából, azt mondta, dzsok³⁰. Ő ha kaszált, mindig abból itta a vizet. De megmelegedett benne.”

A források ki voltak mélyítve, így szépen lehetett belőlük meríteni. A csörgőskorsót vagy a csobolyót azonban kicsit nehezebb volt megtölteni. Ahol nem volt a kuta-cskánál csorgó, ott bögrével öntögették beléjük a vizet, „ezzel cserpálták”³¹. Később a boket, a kandli tetejét is használták vízmerésre. A bögrét vagy vitték magukkal (a „gyerekcse” számára is), vagy otthagyták a nagyobb, látogatottabb forrás mellett. Régebbiek a fa- és cserépbögrék, újabbak a bádog-, zománcos- és pléhbögrék. A bögrét csupának is nevezik.

A forrás mellett egy kovácsi bácsi szerint a pásztor is otthagya a vizesedényét: „A pásztor ott tartotta a forrás mellett az edényét. Akinek kellett, elvihette, abba csorgatott, oszt visszatette.”

Amelyik forrásban sok bogár, százlábú élt, abból is inkább kisebb edénykével, bögrével meregettek, hogy kevesebb állatka kerüljön a nagyobb edénybe. Ha pedig ittak, valami anyagot, rongyot tettek a szájuk elé, hogy a víz megszűrődjön. Nagyobb edénnyel való merítéskor vigyáztak arra, hogy a víz ne zavarodjon föl, s ezért ne kelljen a következőnek várnia.

A vízzel teli edényt igyekeztek a mezőn hűvösbe tenni, hogy ne süsse a nap. Közele fa, bokor alá helyezték, pl. a föld végére. „Legtöbbször az úgy vót, hogy fák, erdő vette körül azt a részt vagy szántóföldet.” (Azonban jó volt odafigyelni az eledelekre, a pálinkára: „Meg régebben nem is lehetett, mert vótak csavargó pasasok, pláne mikor már elkezdődött a kaszálás. A rét közepire tették, hogy rálásanak. Mer ott ellopták, ha letették a rét végére, a bokor alá. Vót úgy, hogy mire kellett tízórásizni vagy ebédelni, nem vót se pálinka, se kenyér.”) Ha csak távolabb volt fa, a vizet letakarták a korcossal/pacókkal,³² vagy rácsapták a kabátjukat, amit a melegben levetettek; ha kaszáltak, a rend, a fű alá vagy a szénába, boglyába tevődött; grujaszedéskor³³ betakargatták krumpliszárral; ha kenderrel dolgoztak, az alá helyezték; ha arattak, a marék vagy később a kéve, kereszt alá rakták; vagy ha épp a falu végén voltak, a Krisztuskeresztke alá került. Csupán egy helyütt hallottam, hogy valahol gödröt ástak, s abba állították a vizes edényt, a tetejét pedig letakarták harmatos fűvel.

Boket és kandli

„Jó vót melegen is a víz, mit csináljunk. Keserves élet vót, ahogy tudtunk, úgy éltünk.”

Ásott kutak a határban és a hegyen

Ásott kutakra a falu körüli határban nemigen volt szükség, hiszen volt forrás elegendő; inkább a déli hegyeken, a fennsíkon ástak kutakat. E határbeli, ill. hegyi kutak szinte mind gémesek voltak (nem kellett nagyon mélyre ásni), és itatóvályúk állnak mellettük a legelő vagy az arrafelé dolgozó állat számára.

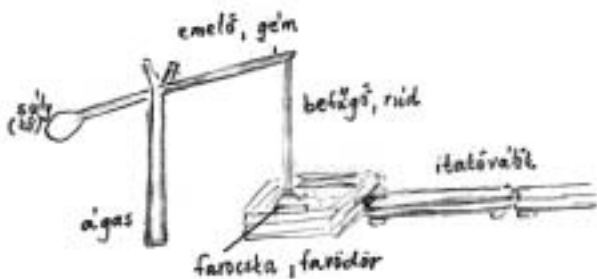
A földek közt a síkon egyedül a talajvizes-mocsaras hosszúrési határban állt egy gémeskút a *Nyilasok* alján, a *Hosszúszög-sarok*nál a *Lápán*. Régen erre vitt az út Rozsnyóra. A kútból az arra dolgozó földművesek húzták, és a tehenüket, lovukat ott itatták meg. A szövetkezet permetezésre használta, az állami birtok idején betúrták, tönkrement.

Az úton járóknak szolgált egy ásott kút Barka fölött a vízben szegény *Alsó-hegyen*, a Szádelőre vivő régi országút melletti tanyai vendéglőnél, fogadónál. Horoggal, ill. (egy időben) gémmel merték a vizét. „*Valamikor – azt mondják – hogy ott kocsmá vót. Hogy azér van az a kút, az ivóvíznek nem jó. Akkor lehet, hogy jó vót, mer ugye pucolták, de már nem törődnek vele. Mondjuk mikor ott voltunk, ott dolgoztunk, hát megittuk – semmi bajunk nem lett attól. Csak át kellett szűrni zsebkendőn. De megittuk azér.*” A kút ma pumpás, mellette erdészház áll.

A határban, a legelőkön ásott kutakról közösen gondoskodtak. „*Akiknek vótak tehenek, azok szoktak ilyen közmunkákat csinálni.*”

Egy hegyi gémeskút elkészítését kicsit részletesebben egy hárskúti adatközlő tudta elmondani:

A kúthoz – legalábbis az orosztelki kút esetében – először az emelőszerkezet készült el, és csak azután ásták ki. A gémes szerkezetet „*ácsféle emberekkel csináltatták meg.*” Az egészet tölgyfából faragták ki. „*Nagy tölgyfát kinézni, amelyiknek két ága van felől*” – ebből lett az ágas. „*Aztán egy hosszú rudat, az is ki vót faragva*” – ebből a gém. A kettőt egymáshoz kapcsolták: „*Belepásztani, át vót fúrva, oszt akkor azon járt.*” (Az ágas két ágán keresztül egy kis rudat húztak, amely az átfúrt gémen vagy a gém fája és a felfüggesztési ponton hozzáerősített vaslemez között ment át.) Az ágast jó mélyen beásták a földbe. A gém egyik végén csuklós láncon rúd függött, amelyre a *rocskát*³⁴ erősítették, a másik végére pedig nagy követ

Gémeskút szerkezete

vagy tuskót drótoztak, kötözték. „*Olyasféle súlyt tettek rá, hogy ellensúlyozza a vedret.*” Ez az egyensúlyozás már akkor történt „*...mikor már készen vót minden. Az ágas közt nem egész felére vót a hosszú rúd [a gém], ami ki vót faragva.*” A gém egyik végét lehúzták, rátették a vödört, megmerítették, majd elkezdték fölfelé engedni úgy, hogy a gém másik végét vashoroggal húzták. Így állapították meg, hogy kb. mekkora súly kell rá. A kútgödört két falubeli parasztgazda ásta: „*a két öreg, a két nagyapám.*” A gém már állt, azzal húzták fel a „mocskot” a vederben. (A gémeskutakról és felépítésükről még a falusi ásott kutakról szóló részben írok.)

Gémeskutak a következő helyeken voltak:

1. Hosszúrési környékén:

a) A *Nyilasok*ban, a *Lápán*, a rozsnyai (rozsnyói) régi út mellett – akinek megszomjazott a lova, ökre, ott itatta meg: a földművesek használták.

b) A *Rakattyán*, az állami erdőben.

2. Hárskúti környékén:

a) A *Majorba*, a hegyen, az ott tartott juhok és a legelő marhák itatóhelye. A szoroskői kolyibába e kútból érkezik a víz Oroszteleken a fennsíkon (a kőbánya mellett), az arra dolgozók részére. „*Például akármikor ott aludtunk. Dolgoztunk ott még lóval, ott aludtunk, ott itattunk.*”

b) *Fertész/Fertés/Fertős-kút* (a *Rakattyán*on túl a *Hajcsa* vögyi fölött): legelő volt e részen, mára már visszánőtte az erdő.

c) *Zsedem-kút* a hegyen, a fennsíkon: a hosszúrési, jablonci gulya itatóhelye volt valamikor a *Rakattyán*: a fuvarosok, munkások itt itatták meg állataikat pihenés közben (ház is állt e helyen) a *Dusában*, a zsidó legelőjén, *Dernő* környékén: a *Bikes-tetőn*, favályús itatóhely a *Pitrik* lábánál, *Barka* fölött.

d) A *Tanya-kút* a régi országút menti vendéglő mellett, az utasok részére.

Lucska és Kovácsi határában nem volt ásott kút.

Legeltetés

„*Mikor már zöldült a fű, már ment ki a marha. Egész őszig, míg le nem esett a hó.*” A szarvasmarhát két nagy részben legeltették. A növendékmarhából, tinóból, bikából – egyszóval a *bitangmarhá*ból álló gulyát nem hajtották esténként haza, ez kint a hegyen, a legelőn tartózkodott tavasztól késő őszig. Kivétel a barkai gulya, amely kint a Felső-hegyen csak annak lekasználása után legeltetett (az államosítás és a szövetkezet előtti időkben). A gulya állandó legelőjét, hálóját, ahol gyakran akol is állt, *gulyahálás*nak nevezik. „*Az ott hált, a gulyás, a marhával együtt. Már mikor lelepte a hó, vagy igen hideg vót, akkor gyött be. A hegyen, ahova a fiatal állatok, a növendékek kijártak, [Barkán] csak karám volt azoknak. Fából csináltak [fenyőből, nyíróból], s éjszakára abba zárták be. A gulyásnak meg volt oly fabódéja, amiben hált.*” A csordát minden nap hazahajtották. Tavasztól nyárig csak ott legeltetett, ahol nem kaszáltak. Régen valahol egész messze is elhajtották: a hosszúrési csorda pl. a falutól 5-6 km-re levő *Tisztabükkre* járt ki minden nap (az 1930-as évek előtt), oda,

A köpűskúti itatóhely

ahol a gulya hált. Kibírták, hiszen ezek még az erős, nagy szarvú, fekete körmű, fehér magyar tehének voltak. Kaszálás után már járhatta a falu körüli réteket is.

Azokra a rétekre, amelyeket csak legeltettek, már tavasztól járhatott a marha. „Vót olyan legelő, ahol nem nőtt meg annyira a fű. Kint is, meg itt a Kosárhelyen, erre, egész itt, fönt az erdő alatt, az mind legelő vót.” (B) A falu körül azonban többnyire kaszálták a réteket, és kint, a hegyen is voltak a gazdáknak kaszálóik. Némelyikről – főként a messzebbiekről – csak egyszer gyűjtötték be a fűvet. Így ide korábban hajthatták az állatot, mint azokra a részekre, ahol *sarnyút*³⁵ is kaszáltak. Lucskán pl. július 10-ére már le volt kaszálva az egész *Alsó- és Felső-hegy*, és széjjelengedhették a marhát. Barkán pedig július 20–23-a, az első széna begyűjtése után hajtották ki a gulyát a *Felső-hegyre*.

A plébános vagy egy-egy igen nagygazda (pl. a hárskúti zsidó) pásztort fogadott, és külön legeltette állatait. Barkán a plébános 8–10 marháját aranycsordának nevezték. Akinek pedig kevés tehene, ökre volt, az általában nem engedte a csordára, hanem maga hajtotta ki, küldte ki az állattal a gyermeket. „Ha nem kellett szántani vagy valami, a marha otthon vót, hajtottuk ki a legelőre. Számtalanszor. Ritka nap vót, hogy nem mentem én is velők. Mert ha nem vót, aki kihajtsa, hát: »Hajd janka ki a marhát!«” Barkán a „magán” legeltetők a Szádelői-völgy felé az Árkokra hajtották állataikat.

Hosszúréten a gulya kinn a Szilicei-fennsíkon, a *Tisztabükkön* tartózkodott tavasztól késő őszig. A jólézi szarvasmarha is a *Tisztabükk* egy más részén hált és legelt. Később, amikor az 1930-as évek végén a gróf eladta a birtokát a falunak, a községé lett a falu fölött – ugyancsak a fennsíkon – elterülő legelőrész is. *Cserepesakoly*nak nevezik: a gróf juhái számára cseréppel fedett, kőfalú akoly állt itt. Mivel e legelő a faluhoz közelebb esett, mint az 5–6

km-re levő *Tisztabükk*, ezután itt hált a gulya. A megjavított juhakolyba húzódott be rossz időben. „Magas vout az! Nem vout ajtó, csak oly rész kihagyva, azon bementek. Közepin oly nagy oszlopok, vastag gerendák álltak, ami tartotta, mert széles vout.” Az akolynak mára nyoma sem maradt: szétszedték, köveit elvitték.

Kaszálásig a csorda ugyancsak a *Tisztabükkre*, majd a *Cserepesakolyhoz* járt ki minden nap. Később bejöttek a Bérc mögé, járták a falu körüli réteket (*Malomi rét, Ilona rét*).

A hárskúti gulya a Szilicei-fennsíkon elterülő *Hársányi* nevű legelőn hált, s a *Závoz-tetőn* át a csapáson a csorda is oda járt ki legelni, amíg a réteket le nem kaszálták a határban. A *Hársányi legelő* egykor Almáshoz tartozott: valamikor régen egy Hársányi nevű ember adta el Hárskútnak – mondják az öregek. („Az még a nagyszülők előtt lehetett. Már a mi nagyszüleinknek azon a Hársányin, úgy hítták azt, hogy részvénytulajdonuk vót.”) Ősz felé, kaszálás után a *Rakattýáson*, a *Bikes alatt*, a *Boncos bércén* is legeltek a tehének.

Dernón a marhát a falu fölötti nagy „lapályon”, réten: a *Köpűskúton* etették. Akoly is állt itt, ami ugyanúgy elpusztult, mint a hosszúréti: „Vout ott valamikor egy akoly. A grófnak vout az valamikor régen a marha részére. Abba háltak a marhák éjszaka. Vagyis a gulyabeli marha vout ott.” (K) Régebben juhot tartottak benne. Miután lekaszálódott, a csorda járta a *Bikes* alját, az *Ódali réteket*, a *Nyír-jecskét*, ősszel már az egész határt.

A kovácsi gulya (talán egy időben a *Köpűskúton*), ill. a falutól délre levő hegytetőn, a *Hideg-kútnál* hált. E részt *Gulyahálásnak* nevezik. A csorda a *Köpűskútra*, a *Csörgő-ódalra* meg a *Som-hegy-ódalra* járt, majd a benti réteken legelt.

Lucskán a gulyamarha kint tartózkodott a *Felső-hegyen*. A részt, ahol hált, *Gulyatanyának* nevezték. Gulyalegelők voltak még: a *Hajdú-ódal*, kaszálás után (a hegyet csak egyszer kaszálták) a *Pészmes megé*, a *Kerekhegy-tető*, a *Jábros*, a *Tanár-rét*, a *Lúcs-hegy-lápa*, a *Hangyáska*. Ma már

Lucska határában legelő csorda, amely már sajnos nem a falusiaké

e legelők be vannak ültetve, vagy benőtte őket a gaz.

A csordát az *Alsó-hegyre*, az *Álom-tó* környékére meg a más' oldalra, a falu fölé, a falu körüli legelőrészekre hajtották: „*Két csorda volt. Az egyik az Alsó-hegyen járt, a másik csorda meg bent, a Mál-oldalon, meg fent is, itt az Ergetőn, Ergető-ódalon.*” A hegyi kaszálórészek júl. 10-ére „*készen voltak*”, s ezután ezekre is engedhették az állatot. A falu felőli oldalon legelőként (is) használták a következő részeket: *Békáskút, Hármaskút* („*Van ottan legelő is, kaszáló is, az állatokat ott szokták itatni...*”), a *Mál-ódalai* és *Ergető-ódalai* rétek, a *Nagy-rét, Drótos-rét, Tenker-láz, Pozsonyi-kert, Gombás*.

A barkai gulyamarha csak azután ment ki felső-hegyi tanyájára, legelőire, miután azt már lekaszálták, a szénát begyűjtötték (általában július 20–23-ára végezték be e munkát). Hegyi, fennsíki legelőrészek a *Selybkút, Koportszög, Vereskút, Gyurilak*. A csorda a falu körül maradt. Délelőtt (legtöbbször) az *Alsó-hegyen* járt: fölment a tetőre, a *Lápára*, és a falu fölötti itatónál, a *Kosárhelyen* delelt. Délután 2–3 óra körül átvonult a falun keresztül Barka másik oldalára. A *Vasbánya-ódal*t, a *Malom-hegy-megét* járta, a *Hármaskúthoz* ment. Az említett részek mind legelők, ezeket nem kaszálták.

A magánlegeltetők a Szádelői-völgy felé, az *Árkokra* jártak, az aranycsordát pedig a *Pődömbé* hajtotta pásztorra, ahol a plébánosnak rétje volt.

A régi nagybirtokosok: a **Bebekek, Kornayak**, majd az **Andrássy** grófok tenyésztettek nagymértékben juhokat a környéken. A Bebekek mellett a völgyben egykor birtokos Kornayak juhtenyészetéről a dernői krónika ír: „*Az elpusztult tanyát [a törökök által elpusztított mocsárkai Kornalipát] 1650-ig még nyilván tartották. Kornay juhtenyészetet rendezett be az elpusztult területen. 2.000 darab selyembirka volt abban az időben a mocsárkai Veresakolyban és a köpűskúti Nagyakolyban elhelyezve.*” „*Köpűskút – ottan akoly vót, juhakoly. Míg a gróf itt vót, abba vótak a juhok. Mikor a háború vót, hát akkor szétlótték. A helye megvan.*” (K) Juhakoly állt még Hosszúrét fölött: a *Cserepes akoly*, és *Hárskút* fölött is, a *Majoron*. Ahogy már említettem, az úri birtokok megszűnte után a szövetkezettek és az állami gazdaságnak voltak juhai Hárskút és Barka határában, ahova a falubeli gazdák is kiadták állataikat.

A Cserepesakoly Hosszúrét fölött

A múlt században a falubeli juhtenyésztés kevésbé volt jellemző e vidéken. Lucskán egy helyütt pl. a telek egyik épületét juhólnak nevezik, bár a mai öregek fiatalkorában már nem volt benne ilyen állat. Mikor megkérdeztem, hol legeltették a juhot, az adatközlő az ugaros gazdálkodásra utalt: „*A nyomásos gazdaság előtt vót az. Mindig egy részt – legelték meg trágyázták.*” Hárskúton ellenben még emlékeznek juhtartásra, s Kovácsiban egy gazdának 8 db birkája van ma is.

Újabban egy pozsonyi „bérli”, legelteti a völgy egy részének rétjeit. Lucskán juhokat, Hosszúréten tehenet tart.

A disznókat valaha makkoltatták: „*Mikor gyermek vótam, makkos disznók vótak. Szép tölgyfák vótak, makkra kihajtották.*” A dernei disznó a *Vésztorokba* járt: „*Ha nem is volt fű, ott túrta a földet.*” Hárskúton: „*még valamikor a disznóval is jártak ki a Harsányira makkra. Ősszel. Emlékszek rá, még én is, amikor janyka voltam, hordtuk ki édesanyukával a disznónak erre, ki a hegyúton a moslékot.*”

Hosszúréten a falu fölötti fennsíkon legeltette a kondás a falu disznait, s elhajtotta egész a *Rakottyáig* – a gróf megengedte, majd amúgy is a falué lett ez a terület. A falu gulyája és kondája gyakran ott hált egymás mellett a *Cserepes akoly* körül. „*Jártak ki nézni, a gazdája a disznót, megfestették, megnézegették, mert ha úgy hízott, meg se ismerte vóna. Úgy mondták, sózni mennek.*” Hasonlóképpen a *gulyamarhána*k is időnként sőt vittek ki, vagy vasárnap a pásztor néha behajtotta a faluba.

Ha sok volt a kecske, a faluban volt kecskepásztor is. A dernei kecskék például a *Nagynyírjesbe* jártak legelni.

Itatás

Az állatokat reggel fél öt, öt óra körül hajtotta ki a pásztor. Délben (ha lehetett) ivóhelyre vezette őket, ahol két-három óráig deleltek. Az állatok induláskor, majd hazatéréskor a faluban is „*meghúzták magukat*” vízzel. A gulya általában nagyobb itatóhely mellett hált. A gulyaháláson, a gulya állandó legelőin és a csorda gyakori delelőhelyein sokszor „*többválás ivóhelyet*” készítettek a hó forrás vagy az ásott kút mellé. A határban itt-ott máshova is állítottak vályúkat, hogy a kaszálás után arra legelésző csorda, gulya, nyáj vagy az arra dolgozó állat szomját olt hassa. Persze a marha meghúzta magát a csordogáló forrásból, a folydogáló patakából, a tóból is: „*Délbe az állatot ott deleltették, ahol volt víz, forrás, s ahogy folydogált lefelé, abból ittak.*” (Hk) Dernőn „*...mély árkok vótak, és ottan bemehetett az árokba egészen a tehen. Csörgő-árok-nak hítták, kis víz csörgedezett. Kitaposták a tehenek azt a sarat, meg mit, abból szürcsöltek.*” Induláskor és hazatéréskor a faluban a patakából, az udvarbeli vályúból vagy valamely közös forrás vagy ásott kút vizéből ihatott az állat.

Az ásott kút melletti vályúkat, mielőtt még az állatok odaértek, a pásztorok vagy a segédjeik telemerték. Itatás közben is töltögették. A hárskúti Majoron, ha mindkét pásztor ott volt, a gulyás és a csordás felváltva merték, öntötték a vályúba a vizet. „*A pásztornak a bojtár segített a*

válókat telemerni. Merítették, húzták, merítették, húzták.”(D)

A legtöbbet talán a régi hosszúréti csorda szomjazott, amely a falu körüli rétek lekasználása előtt a vízszegény fennsíkra, a *Tisztabükk*höz járt ki minden nap. „Az nem itt (ivott), azt nem hajtották. Az csak reggel itt a faluba vizet, oszt egész nap... Emlékszek, mikor jöttek be, beállt a patakba, úgy teleszitta magát, hogy több vót a víz benne, mint amit legelt. Az nem itt vizet, a csorda!” Az ugyancsak a *Tisztabükk*ön háló gulya a jablonci, körtvélyesi állatoknak is szolgáló rakattyai gémeskúthoz járt. Miután a falu a gróftól megkapta a községhez közelebb fekvő *Cserepes-akoly* nevű részt, az itt háló vagy csupán legelő marha délből az eredetileg a grófi juhoknak készült favályús ivóhelyhez, a falu fölött a hegyoldalon feltörő *Mátyás-kút*hoz járt le. Délután a pásztor újra felhajtotta az állatokat a fennsíkra. Útjukat, a forráskúttól a tetőig vezető részt *Csapásnak* nevezik. „Úgy kitaposták a tehének, hogy járni sem lehetett arra a nagy sár miatt. Mindig az erdő mellett kellett mennünk.” A szövetkezet fölnyomatta a *Mátyás-kút* vizét az akolyhoz is.

A hárskúti gulyát vagy a csordát, amely kaszálásig úgyszintén főképp a *Harsányi* felé legelt, a gémes *Fertés-kút*hoz vagy a *Majorba* a juhokhoz hajthatta a pásztor itatni. Mikor a csorda már a réteket járta, a forrásokból, patakokból ivott (*Emódi-árok*, *Bolo-árok*, *Gál kútja*). A *Rakattya*si, *Boncos bérci* forráskút mellett vályúk is voltak. A saját földjén külön legeltető zsidó állatainak a *Dusában* állt egy gémeskút.

A *Köpűskúton* tartózkodó grófi állatok, az ott legelő dernői gulya, csorda a réten feltörő bő forráskút melletti nagy favályúkból ivott. A csorda kaszálás után az „oldalakat”, réteket járva a *Bikes-tetőn* s a *Pitrik* lábánál álló gémeskutaknál delelhetett, meg a *Csörgői mély árokban*, az útbaeső patakcsáknál is szomját olthatta.

A kovácsi csorda részére nagyobb, „válous” ivóhelyek készültek a *Lázi-kútnál* és a *Köpűskúttól* nem messze elterülő réten: a *Csörgőódal* bő forrásnál („*csörgői válouk*”), ahol a mocsárkai juhok is ittak. A kovácsi tehének is fölmenetek időnként a *Köpűskútra*. A falu gulyája a gulyahálási forrásból ivott.

Lucska környékén se volt szükség ásott kútra. A gulyának a *Felső-hegyen* itatóhelye volt a *Gulyaháláson*, a *Hajdú-ódalban*, a *Hangyáskán* meg a *Kerek-hegyen* is. A csordának vályukat faragtak az *Alsó-hegyen*, az *Álom-tónál* (4-5 favályú, a háború után vasvályúk), a másik oldalon pedig a *Békáskúton*. A marha máshol, pl. a *Málon* legelven, a forráspatakból ihatott, „*kijárta az oldalt*”.

A nyár közepétől a *Felső-hegyen*, a fennsíkon tartózkodó barkai gulyamarháknak a *Selyb-kútnál* („*az a legnagyobb, három váló, utoljára már vasból voltak*”), a *Vereskúton*, a *Koport-szögnél*, a *Gyurilaknál* volt ivóhelye. Az *Alsó-hegyen* járó csorda a falu fölötti kósrhelyi itatónál delelt: betonvályú és egymástól távolabb több favályú is állt itt. Délután a községen átmenve a „*más oldalra*” (*Vasbánya-ódal*, *Malom-hegy mege*) a patakokból, a *Csermosnyából* oltotta szomját. „*A patak ott gyütt le, ittak a Cser-*

mosnyából.” Ha pedig „*úgy egész napra kimenődött a Hármaskúthoz* [Lucska felőli oldal], *ottan lehetett itatni őket, van váló*”.

Alább két nagyobb itatóhely leírását közlöm.

a) A hosszúréti *Mátyás-forráskút* a falu fölötti hegy oldalában tör föl az erdőben. Vízét valaha juhok, csorda, gulya itta. A földreform előtt a gróf juhokat tartott a falu fölötti fennsíkon, a *Cserepes akoly*nál, amelyeknek a *Mátyás-kútnál* készült itatóhely. A juhász ide hajtotta le a nyáját az akoltól. Ha fönn zsendicét, sajtot készített, ahhoz is a kútról kellett a vizet hozni: számár cipelte kétoldalt a hátán a puttonyszerű faedényeket. „*Kisgyermekek vótunk. Jött a számár! Joj, hát ki látott szamarat!*” Miután a gróf eladta birtokait a falunak, a kút az akolynál legelő falusi gulyának, csordának szolgált.

Kis „faválón” vagy vascsövön át valószínűleg négy nagyobb tölgyfából készült vályúba csorgott a víz. „*Itt vót a forrás, itt gyött belőle a vascső ki, akkor folyt az egy válóba, a másik lejjebb vót. A leghátsó vót a leglejjebb. A víz átfolyt a válón. Vagy pléhet tettek, vagy azt a hársfát, ki vót vágva a válónak a vége...*” A vályúkat annyira emelték meg, hogy a juhoknak könnyű legyen inni (kb. fél méterre). Rönkfát, követ tettek alájuk. De „*...vót, hogy nem vót semmi. Úgy csinálták, hogy lefolyós legyen, mindég lejjebb legyen, hát akkor nem lehetett ugye felemelni, például a negyediket.*”

Miután Hosszúréten megalakult a szövetkezet, a *Mátyás-kút* vizét fölnyomatta a *Cserepes akoly*hoz. A forrást tartályban felfogatta, abból nyomta ki a gép a vizet a hegyre, a másik tartályba. Itt 3-4 vasvályút állítottak fel: „*Hegesztett vasválók vótak, vastag csövekből vótak, elvágva felére.*” Mikor a nyomató gépezet elromlott, a szövetkezetből traktorral, lajtokban hordták ki a vizet a legelőre az állatnak. A *Mátyás kútja* mellett mára már nem maradt egy vályú sem, csak a vascsövön csurog még mindig a tiszta víz. A *Cserepesakolyon* van még kettő vasból, félredobva, gazzal benőve. A „*gépet széjjelrontották*”, a hozzá tartozó épületek romok.

b) A kovácsi *Lázi-kútról* mondták:

„*Elég bokros hely vót az, ahol jött a víz ki. A hársfahajból való csorgón át ment a víz a válóba. Két-három válou vóut egymás mellé ragasztva. Egyik lejjebb, mint a másik, úgyhogy egymásba csorgott be a víz. A válou állóra, lábakra lett rátéve: úgy meg vóut faragva, hogy ez pácsoljon, oszt oda lett szögelve ahhoz az állóhoz. Úgyhogy szilárdan állt, nem mozgott. Csak innen ivott, alólról a marha. Mer már felőlről nem tudott hozzáférni, mer el is vót korlátozva. Itt tele vout gazval. El vout zárva, hogy ide be ne tudjon menni, mer akkor feldűtötte volna.*”

A források vagy az ásott kutak mellé, ha arra állat gyakran járt, legelt, vályút állítottak. Kisebb kutak, itatók mellé 1-2-t faragtak, a nagyobbakhoz 2-3 vagy 4 „*faválót*” is tettek. Számuk függött az állat számától is – nagy nyáj számára készült-e, vagy csak a környéken dolgozók részére –, és a vályú hosszától: 8-10 méteresből valahova egy is

elég volt. A vályúk hossza 5–10 m volt (említettek 14 métereset is!). Szélességük általában kb. 50–60 cm volt, ebből belső, kifaragott részük átmérője kb. 35 cm – „ahogy engedte a fa, milyen vastag volt”. Külső formájuk gömbölyű, kissé szögletes. Az újabb vas- vagy betonvályúk általában rövidebbek és gyakran szögletes alakúak. A favályú többnyire lábakon, fadarabokon vagy kövön feküdt, nagyjából fél méterre a földtől. „Magasabban vót, hogy az állat ne taposson a válóba, ne döntse fel. Meg könnyebben meghúzhassa magát.” A fa így kevésbé korhad. A vályú állhatott lábakon: „Állás lett csinálva neki, arra lett rátéve a váló, odaszögelve. Úgyhogy a földtől föl legyen egy csöppet magasabba, hogy ne rothadjon az alja. Állást csináltak neki, olyat, hogy az erős legyen, meg tartós.” (K) Rönkvéget, fadarabot tehetek a két végére, ill. a közepére is: „Alá tettek még kisebb, alacsonyabb fácskát, és arra helyezték rá – keresztbe. Valahogy kiékeltek, hogy ne biltenjen az meg.” (D) Sokszor követ raktak alá: „Az alját követel kirakták, olyan 40–50 centire a földtől felrakták az alját. Hogy a marhának jó legyen inni, meg ha rátaposott, nehogy elbillenjen vagy eldőljön. Meg nem rothadt oly hamar, ha követ raktak alá, mert nem a földön feküdt. Így a kövön kitartott húsz esztendeig is, ha jó, egészséges fából volt csinálva.” Az állandóan folyó hideg forrásvízben a fa különben sem korhad el hamar. Előfordult azonban – főként, ha több vályú állt egymás alatt kevésbé lejtős helyen – hogy valamelyik favályú nem volt megemelve: „Úgy csinálták, hogy lefolyós legyen, mindég lejjebb legyen, hát akkor nem lehetett ugye felemelni például a negyediket. Attól függött, milyen az ódal.”

A forrásból (az első) vályúba leggyakrabban faragott „faválócskán”, esetleg „fahajon”, későbbi időkben vascsövön vagy kis pléhen át vezették a vizet. „Az a vékony fa, mondjuk szederfából, ki van szedve a közepe. Azon végigfolyik a víz. Az oda van téve a tetejébe a válónak, a más végi meg a földön van abba a forrásba. Az van 5 m-es is...” A „válócska” valahol ennél sokkal rövidebb volt (pl. elég volt 2 m-es), míg másutt egész hosszan vezették: „Az nagyon érdekes volt itt [a barkai Kosárhelyen], mert a hegyoldal annyira lejtős volt, hogy a földön jött az a cső, és úgy ment a másik válóba. Azér vitték így messzebb, hogy az állatok odaférjenek.” Az utolsó vályú végén a forrásvíz kifolyt. Nyílást általában csak az ásott kút mellé állított vályú alján vágta. A lyukba fadugót dugtak, amíg itattak, és „válópucoláskor”, a víz cserélésekor kihúzták.

Ha több vályút faragtak a kúthoz, az egymás után következőket mindig egy kicsit lejjebb helyezték az előzőnél. Mivel „a válóknak esése volt”, egyikből a másikba csuroghatott a víz. A vályú végén, amely után újabb következett, félkör alakú mélyedést faragtak ki, és erre gyakran élő vagy levágott hársfáról, mogyorófáról stb. lehúzott „fahajat” vagy pléhdarabot, „pléhválócskát” tettek. A későbbi vasvályúknál általában vascsövön vezették át a vizet. „Azt úgy tették, hogy az egyet feljebb emelték, a mászt lejjebb, oszt ki vót vágva a vége, oszt oda pléhet szöglettek, hogy az egy válóból menjen át szépen a másba a víz. A következő váló egy csöppet alacsonyabban vót, csak éppen. Mond-

juk 5–10 centi diferencia ha vót az egyik s a másik közt, amelyik mélyebben vót. Mert ha azt kivésték, kifaragták a végét, ha az telegyött vízzel, ment a másba.”

Az ásott kút melletti vályúkat, mielőtt az állatok odaértek volna, telemerték a pásztorok vagy a segédjeik. A forrásoknál: „Éjszaka telegyün a víz ott. Reggel, ha odamén a szomjas gulya, amibe van vagy 80-100 darab marha, kiitták”.

A tavaszi közmunkák idején, amikor az állattartó gazdák kipucolták a legelőket, az itatóhelyeket is rendbe tették, és ha szükséges volt, új vályút készítettek. „Ki voltak rendelve itt az emberek tavasszal legelőt tisztítani, gereblyézni, elégették a szemetet, a kis bokrokat kivágták. Kipucolták olyan szépen! Akinek legeltetnivalója volt, annak menni kellett. Összefogtak, és csinálták maguk. A vályukat is, aki értett a vályufaragáshoz, kifaragta, betették a rossz helyébe. Rendbe tartották...” „A vezetőség intézte a közmunkát, a pásztorokat fogadta, azok rendelték, hogy legyen víz is az állatoknak, váló, kút, ezek tisztán tartása a vezetőségnek volt a fő gondja. A községiekből vót választva mindég, ki legyen a fő.” „Tavasszal mindég, mikor ment ki a marha, kötelessége vót a községi bírónak (polgármester, most ugye annak híjják) vagy az úrbéri elnöknek rendbe tartatni a válókat – vagy ez, vagy a más vót megbízva. Annak kellett hajtani hozzá az embereket, akin a sor vót, mer jártak közmunkába azelőtt így legelőt pucolni, ez az. Aki elmaradt, akkor elhajtották azt a válókat megcsinálni.” (A gróf a saját munkásaival, alkalmazottaival készítette el a vályúkat: „jobbadán mondvá, az úrbéresség.”)

A vályút azok faragták ki, akik jobban értettek hozzá: ügyesebb gazdák, valamely mesterember (ácsok, kádárok). Példa Hárskútról: „Feri bácsi ezermester vót, megfogadták. Magam is azóta faragtam fát. Fialat gyerek vótam, látták, hogy tudom, meg értek hozzá. Feri bácsi mindég magához szólított.” Annak, akit felfogadtak vályúkészítésre, kevesebbet kellett a legeltetésért fizetnie, vagy egyenest neki fizettek (Hk).

A vályú fából készült. (Csak később – az ’50–60-as évektől – jelentek meg a vas- vagy betonvályúk is, pl. a barkai Kosárhelyen). Leginkább tölgyfából faragták ki, mert azt tartják, az a legkeményebb, sokáig tart: „az tart egy emberöltőt.” Jó a vályúkészítésre a fenyőfa is, mert puhafa, könnyen hasad: „...jobbnyira fenyőfából, mert azzal könnyebb dolgozni, kifaragni.” Emlegették még a hársfát is, amelyet szintén könnyű faragni és „könnyűcske”, de inkább tekenőféléket csináltak belőle; valamint egy-két helyütt a kemény kőrösfát, a jávorfát és az égerfát. „Annak kellett jó erős, vastag fa, annak kb. köbméter, fél köbméteres fának kellett lenni.”

A legelő közelében, az erdő szélén, a közbirtokossági-községi erdőben kiválasztott vastag fát kivágták, majd kifaragták, vagy még ott, a helyszínen (legalább részben), vagy az itatóhelyen, esetleg – ha közel esett – a faluban. A kész vályút fogattal, szekérral vitték ki a kút mellé. Ha pedig egyenest a víz mellett faragták, előfordult, hogy a

vályúnak való fát megemelték, és úgy végezték a munkát: „Vastag fenyőfát kivágtak, egyet, kettőt, hármat. Odahúzzassák a fát ökörrrel vagy lóval vagy traktorral, ahova kell, oszt felpócolják úgy, ahogy kívántatódik a magasság, hogy ne a földön legyenek. Köveket tesznek alá. Oda felteszik a kőre azt a 6 m-es hosszú, vastag fát, kb. fél méterre, oszt akkor nekiáll 3–4 ember, fejszével kifaragják a közepit, kiszedik.” (B) Máskor, talán gyakrabban, „már a kész válót emelték rá az alapra, a tartóra.”

A vályúkészítéshez fejszét, bárdot, keresztfejszét, végül kapocskát (kapocsot, kapacsot), krampácsot használtak. A vastag fát először lefaragták: „Csak lefaragták fejszével. Ahogy vót a gömbölyű fa, hát majdnem a felét lefaragták. Befürészelték ilyen [kb. fél m-es] távolságokra, és lefaragták. Mer egybe nem lehetett lefaragni, azt csak úgy, ha be volt fűrészelve.” Aztán kinagyolták. „Lezsínóroztuk – hagytunk az ódalának; a végét oszt megkezdtük lékolni, kifeszítgettük fejszével, az alját meg úgy keresztfejszével. A keresztfejsze lapos végivel faragtuk az alját, az egyenessel csiszoltuk az ódalát.” Utána szépen kipucolták a vályút a „válópucolóval”, a faragó fejszével, más néven a kapoccsal, vagy a késszerű vágóval, a krampáccsal. E szerzőszámok vágó része félgömbölyű, görbe vas. A kapoccsnak egy, a krampácsnak két rövidebb nyele van. „Azzal csinálták oly szép simára a válót.” „Kipucolták, hogy ne bántsa a nyelvét az állatnak.” Végül a kész vályút kőre, fára helyezték, vagy állást, lábakat készítettek hozzá. „Vout oly állás csinálva, hogy az egymást fogta, össze vout szögelve, hogy a válou ne tudjon mozogni sehová.”

A forrásból, kútból a nagy vályúba vezető kis, csatornaszerű válócskát vékonyabb fából készítették: kettévág-

ták, és a felét kapoccsal kifaragták. A favályú négy-öt évig, vagy tovább is eltartott.

A legeltetési idő alatt a pásztor kötelessége volt vigyázni az itatóhelyekre. „Oszt akkor már a pásztorok tartották rendbe a válókat. Ők vigyáztak rá, hogy szét ne menjen, el ne romoljon. Jó válout kellett csinálni, úgyhogy az tartott sokáig, de azért a marhák idővel szétrongálták. A válout azt mindig pontosan kellett kezelni. Hogy el ne romoljon. A pásztoroknak vout a kezekre bízva. Mindég kéz alatt tartották.” Miután a pásztor megitta az állatot, kitisztította. Kicsit alaposabban is megpucolta pl. 3–4 naponként, vagy egyszer egy héten. Egyszerűen csak kézzel bármikor kiszedték a gazdák vagy a pásztorok a vályúból piszkot, a beléhullott falevelet. Pucoláskor kissé kihajtották belőle a vizet, vagy ha az alján dugó volt, azon kiengették, s csak annyit hagytak benne, amennyire a kimosáshoz szükség volt. (A forrás mellettél „...nem vout semmiféle lyuk. Mer aztat innen elkezdték pucolni, úgyhogy az mindég folyamatosan kitakarítódott, kiment tisztára, tiszta vizű vout.”) „A válót gázsőprűvel pucolták ki.” A pásztor is csinált magának kisebb sőprűt, vagy pedig fűvel, gazzal, falevéllal, más alkalmatossággal dörzsölte, törölte ki a vályút. „Tépett egy marék füvet. Mer ugye az iszap leülepszik benne idővel, nem mén annyi víz bele. Kitöröltük, kimostuk, kiöblítettük.”

(folytatjuk)

JEGYZETEK

²³ Berecz Sándor a Zarándokok könyvében (Dabasi Nyomda, Bački Vinogradi / Bácsúzölös, Szerbia) így ír a búcsújáróhelyről: „A Szeplőtelen Fogantatás, de különösképpen a Lurdi Szűzanya kegyhelye. A 19. sz.-ban létesült, miután néhány hosszúrúti kislány: Szakal Júlia, Dóczy Mária és egy bizonyos T. E. [Emer néni] nevű az egyik májusi délután elmentek virágot szedni a Buzgóhoz. Egyszer csak Szakal Júlia a Szűzanyát vélte a fák között lebegni. A többiek azonban nem láttak semmit. – Ma is elevenen él a környéken az a meggyőződés, hogy Júliának a Szent Szűz ezenkívül többször is megjelent. Júlia ezt szent életével be is bizonyította... A látomás nyomában megindultak a zarándoklatok.” A csoda az 1880-as években történt, s ennek emlékére készült a barlangszerű kápolna, a Máriácska 1937–38-ban. A Máriácska alatt, rögtön a Szem-kút fölött is található egy kisebb kápolnácska. A falusi krónika szerint volt egy régebbi kápolna is, amely valaha leégett, és 1748-ban újjászentelték, majd 1895-ben Andrassy Dénes alakíttatta át.

²⁴ Talán Klára asszony füve, többet nem sikerült róla megtudnom

²⁵ 132. o.

²⁶ élet-élet = gabona

²⁷ kandli = zománcozott kanna

²⁸ markot

²⁹ kepe = aratórész; kepében arat = aratórészt arat (Éksz.)

³⁰ jug /ang./ = korsó

³¹ meregették (čerpaf [cserpaty] /szl./ = meríteni)

³² Teherhordó abrosz, a négy sarkához erősített kb. 1 m hosszú kötőalkalmatossággal

³³ grulya = burgonya

³⁴ vödör

³⁵ sarjú = ugyanazon évben másod- és harmadszorra kaszált széna

A vályú készítéséhez használt ún. „krampács”, ill. „kapacska”

Kiss László

Palócföld orvosai 5.

Medikusa, professzora és rektora is volt alma materének: Stipsics Ferdinánd Károly (1754–1820)

Ma bizonyára kételkedve fogadnánk a hírt, hogy az orvosi karon egy adott iskolaévben mindössze öt doktort avattak fel. A nagyszombati egyetemen 1770-től működő orvosi kar kezdeti éveit tekintve azonban ez az állítás a valóságnak teljesen megfelelő. Bizony, Magyarország első orvosi fakultása nem ontotta a végzősöket, az első években a végzett orvosok száma alig haladta meg a tanárok számát. Mint azt a **Pillmann**ról írt dolgozatunkban¹ jeleztük, az 1773/74-es tanév öt végzettje közül négynek volt/lett köze Gömörországhoz. **Madách Péter** és **Riegler Miklós** gömöri gyökerű, a már említett Pillmann a megye főorvosa lett, és Stipsicsről is elárultunk annyit, hogy pályafutását Hont vármegye „fizikusaként” kezdte – ergo ilyen minőségében a ma „gömörországi”, de akkor még Honthoz tartozó Kis-honti kerület orvos „főnöke” is volt. Teljes joggal tartjuk tehát őt számon a Palócföld orvosai közt! Sőt, kötelességünk ezt ismételten közhírré tenni, mert életrajzírói – kezdve „a Szinnyeivel” – még ma is rendre „megfelelnek” Stipsics honti/kishonti éveiről. A legfrissebb, 2005-ben kiadott s a Nagyszombatból Budára, majd Pestre áttelepített egyetem (orvos) rektorait bemutató magyar-angol nyelvű kötet pl. ezt állítja Stipsicsről: „1775-től Pest megye főorvosa”² – ami kétszeresen is téves: 1775-től Hont megye főorvosa, és sosem volt Pest megye „fizikusa”.

Stipsics Ferdinánd Károly

Stipsics Ferdinánd Károly – **Hőgyes** kartörténetében: **Stipsics Károly Mária**³ ill. **Stipsics Ferdinánd**⁴ – 1754. április 25-én⁵ született Székesfehérvárott nemesi családból. A családnak **I. Lipót** király adományozott magyar nemességet 1662-ben⁶. Az egyetem előtti életútjáról csak annyit tudunk, hogy az nem volt oly kalandos, mint a Madács Péteré⁷, bár a „peregrináció” nála is felfedezhető: Pillmannhoz hasonlóan ő is a bécsi orvosi karról „vándorolt” a nagyszombatira. Szorgalmas diák lehetett: „a *patológia és az orvosi gyakorlat*” – mai fogalmakkal: a belgyógyászat – tanárának, **Schoretics Mihálynak** (1741–1786) az előadásai Stipsics jegyzeteinek köszönhetően maradtak ránk⁸.

Nagyszombati tanulmányai befejezéseként 1774-ben a pozsonyi **Patzkó**-nyomdában készítette el orvosdoktori értekezést. A 14 oldalas latin nyelvű disszertációt „a *húgykövek természetéről és gyógyszereiről*” írta, s a kis kötetet szülővárosa tanácsának és polgárságának ajánlotta⁹. Értekezése – a már említett jegyzetein kívül – újabb értékes adalék nagyszombati orvostanári tevékenységéhez. **Winterl József Jakab** (1739–1809) a vegyészet és a növénytan tanára kísérleteiben „spiritus vitrioli”-val (kénsavas szesszel) oldotta a húgyköveket. Betegnél természetesen e maró anyag nem volt használható, ezért Stipsics különböző természetes anyagokat (pl. hagyma-, retek-, kenderlé, ásványvizek stb.) ajánl a kövektől való megszabaduláshoz.

Stipsics – aki egyidejűleg a bölcsészdoktorátust is megszerezte¹⁰ – disszertációján az 1774. augusztus 30-i dátum szerepel. Valószínű, hogy az ősz folyamán ellátogatott Bécsbe, és ott értesülhetett arról, hogy **Maximilian Stoll** (szépapáink **Stoll Miksája**) befejezte 1772-től tartó Hont megyei működését¹¹. Hont vármegye 1775-ös „protocollumában” (megyei jegyzőkönyvében) ugyanis a január 10-én papírra vetett latin nyelvű szövegben a következő is olvasható: „Az orvosi állás megüresedésének említésekor az alispán úr bemutatta a nagyságos főispán úr mult év november 19-én Bécsben írott levelét, amelyben a búcsúzó Stoll úr helyére Stipsics urat ajánlja, akinek, hogy minél hamarabb méltóztassék a megyébe jönni, újra írni kell majd.” (dr. **Magyar László András** fordítása).

Stipsics tehát 1775 elején lépett a megye szolgálatába mint megyei (fő)orvos – korabeli nevén „fizikus”. Sajnos, a hivatalnokoskodása alatti évek jegyzőkönyvei nem találhatóak a zólyomradványi levéltárban, így a megyében kifejtett tevékenységéről, beleértve az akkor még Honthoz tartozó Rimaszombatot és környékét is, nem találtunk adatot. Annyi bizonyos, hogy sokszor nem kellett megfordulnia a kishonti „districtusban” (kerületben), hiszen ott egykori medikustársa, Madács Péter látta el – példásan – a

kerületi orvos munkakörét¹².

Valószínűleg 1780-ban fordított hátat a Palócföldnek és lett Pest városának tisztiorvosa¹³. E funkciójában egyik legfontosabb ténykedése a Rókus Kórházhoz fűződik. 1781-ben a város vezetősége egy 80 ágyra tervezett szegényházat kívánt építtetni a Rókus-kápolna közelében. Stipsics javaslatára 144 beteg és 26 szülendő befogadására alkalmas kórház építésére dolgoztatták át az eredeti terveket¹⁴. 1786-ban visszatért az egykori alma materbe és elméleti orvostant adott elő a seborvosoknak, majd 1792-től nyugdíjaztatásáig, 1819-ig a gyógyszeratanára¹⁵.

Tankönyvet nem írt, mégis nagy tekintélynek örvendett, mint pedagógus. E tekintélyt már 1790-ben megalapozta, amikor egy latin nyelvű „vázlatot” (adumbratio) dolgozott ki. A nyomtatásban is megjelent kis füzet magyar címe: „A pesti orvosi kar idealis beosztásának vázolata”. Előbb a kar ténylegesen működő intézményeit ismerteti. Az oktatás ez idő tájt nehezen áttekinthető, hiszen az orvosdoktorok képzésén túl itt folyt a szemészet, a szülészet, fogászat, a gyógyszerészet és állatgyógyászat mestereinek (magisztereinek) képzése is. Még bonyolultabb volt a sebészképzés, hiszen az egyetemi kurzus mellett – ennek előadója volt Stipsics – az egyetem feladata volt a borbély-sebészcehen belül mesteri fokot elértek vizsgáztatása is. A kétféle képzés tovább mélyítette az orvosok és seborvosok közti szakadékot. Stipsics ennek megszüntetését szerette volna elérni az orvos-és seborvosképzés egyesítésével¹⁶. Stipsics „vázlata” jól illeszkedik a korszak szellemiségéhez, melyről a magyar orvosi kar fejlődésével foglalkozó neves szerzők – köztük az orvostörténész **Antall József**, a rendszerváltás utáni első magyar miniszterelnök – ezt írták: e korszak „a tanulmányi reformok sürgetésével és különböző tervek, javaslatok, beadványok készítésével jellemezhető”¹⁷. Ugyanis az 1790-es országgyűlés a diéta folyamán le nem tárgyalt ügyek intézésére országos bizottságokat, köztük oktatásügyit is hozott létre – e bizottság elé került Stipsics beadványa is. **Bugyi** állítása szerint Stipsics javaslata az orvos- és seborvosképzés egyesítésére azért nem valósulhatott meg, mert francia, azaz forradalmi „szagú” volt¹⁸. A Bastille-t ledöntő, majd királyt kivégző 1789-es nagy francia forradalom egyik vívmánya volt az addig külön vágányokon futó orvosi és seborvosi képzés egyesítése.

E kudarc ellenére Stipsics szava sokat jelentett az orvosi kar vezetésében. S bár 1799-ben sikertelenül pályáztott a **Veza Gábor** halálával megürült országos főorvos, a „protomedikus” helyére¹⁹, nem csökkenő tekintélyét jelzi, hogy ismételten megválasztották őt az orvosi kar dékánjává. S ő volt az, aki az egykori nagyszombati orvosi végzettjei – s egyben a Palócföld egykori orvosai – közül is elérte a legmagasabb egyetemi méltóságot: a rektori funkciót. Először az 1796/97-i tanévben lett a pesti egyetem első embere – ez alkalomból tiszteletére Bécsben egy görög/latin nyelvű dicsőítő költemény jelent meg. Később még az 1802/03 ill. az 1805/06-os iskolaévben viselte a rektori méltóságot (ez idő tájt készülhetett portréja is). Nem késett a „legfelsőbb” elismerés sem. 1808-ban „Ő

Császári Királyi Felsége, mint a Tudományok hatalmas pártfogolója és előmozdítója Stipsics Ferdinánd Károlyt királyi tanácsossá kinevezni méltóztatott.” A hírt a rimaszombati gyökerű **Decsy Sámuel**, egykori orvosdoktor által szerkesztett bécsi *Magyar Kurir* 20. száma kürtölte világgá.

Stipsics magánéletéről kevés adatot találtunk. Az biztos, hogy nem maradt agglégény: lánya annak a **Windisch Lipótnak** (1765–1842) lett a felesége, aki előbb Nyitra vármegye főorvosa, majd 1825-től – a Stipsics által megálmodott – pesti Rókus Kórház igazgatója volt²⁰.

Halálhírét mind a német nyelvű pest-budai újság (*Ver-eignigte Ofner und Pesther Zeitung*), mind a pesti *Hazai és Külföldi Tudósítások* közölte 1820-ban. Ez utóbbi így írt: „Pesten Martius 25-ik napján életének 66-dik esztendejében kimult a világból Királyi Tanácsos Nemes Stipsics (!) Ferdinand Károly Ur, az Orvosi Tudománynak Doctora, és a Pesti Királyi Universitátnál az Orvosi szereknek, és a Gyógyítás közönséges tanuságának néhai Királyi Tanítója, a ki Tanítói hivataljában folytában „Idea Studii Medici” munkával szaporította a Hazai Literaturát. Elgyengült egészségére nézve, már ez előtt esztendővel nyugalomra lépett, s most mint jó Hazafinak, és jó Barátnak emlékeztetét, kik őtet ismerték, tisztelettel emlegetik. Fehérvárott született, és a Pesti Pater Franciskánusoknál rangjához illő szomorú tisztelettel Martius 27-én eltemettetett”²¹. Amint látható, a „honti/gömöri kapcsolatról” való elfeledkezés már ekkor elkezdődött. Stipsics feltehetően gazdag könyvtára a nagy hungarica-gyűjtő és mecénás **Jankovich Miklós** (1772–1846) birtokába került.

CARMEN HEROICUM

COMPOSITUM A PRAESBYTERO

POLIZOI KONDUS

DUM MORTI IAM PROXIMUS PRISTINAM VALETUDINEM RECUPERASSET CURA SAPIENTISSIMI ET CELEBERRIMI

V I R I

CAROLI FERDINANDI

S T I P S I C S,

ARTIUM LIBERALIUM, PHILOSOPHIAE, AC MEDICINAE DOCTORIS
IN REGIA REGNI HUNGARIAE UNIVERSITATE PATHOLOGIAE, THERAPIAE,
ET PHARMACOLOGIAE PROFESSORIS PUBLICI ORDINARI, FACULTATIS
MEDICAE EMERITI DECANI, AC REGIAE UNIVERSITATIS
H. T. RECTORIS.

V I E N N A E, I 7 9 7
TYPIS MARRIDUM PULIO.

A Stipsics Ferdinánd Károlyt dicsőítő költemény címlapja

Stipsics emlékezetét 1995 óta „porolgom”, lapok (a *Hét, Múltunk Emlékei*) s a „Katedrális-könyv” hasábjain. Nem sok sikerrel, bár annyit talán elértem, hogy már számon tartják a „jeles „elődeink” közt”²². Most, a „Palócföld orvosai” közé besorolva, talán végre sikerül a köztudatba is bevinni: Stipsics ugyan ünnepelt pesti doktor, egyetemi tanár volt, ám orvosi pályája első, még szürke köznapjai a „jó palócok s tót atyafiak” között teltek el.

JEGYZETEK

- ¹ Kiss 2008a
- ² Rectores Medici 2005. 40.
- ³ Hógyes 1896. 224.
- ⁴ uo. 142.
- ⁵ Kenyeres 1985. 942.
- ⁶ Schultheisz – Magyar 2005. 155.
- ⁷ Kiss 2008b
- ⁸ Schultheisz – Magyar 2005. 151.
- ⁹ Dörnyei 2001. 190.
- ¹⁰ uo. 190.
- ¹¹ Kiss 1987
- ¹² Kiss 2008b
- ¹³ Schultheisz – Magyar 2005. 155.
- ¹⁴ Kapronczay 1978. 1734.
- ¹⁵ Rigó 1969. 28.
- ¹⁶ Bugyi 1975. 2262.
- ¹⁷ Antall – R.Harkó – Vida 1971. 131.
- ¹⁸ Bugyi 1975. 2261.
- ¹⁹ Győry 1936. 214.
- ²⁰ Kiss 2008a
- ²¹ Rectores Medici 2005. 40.
- ²² Csáky 2002. 161.

IRODALOM:

Antall József – R. Harkó Viola – Vida Tivadar

1971: Az orvosi kar fejlődése Budán és Pesten 1777–1806. In: Orvostörténeti Közlemények (Budapest), 57–59. kötet, 119–139.

Bugyi Balázs

1975: Reformtörekvések az orvosképzésünk első évszázadában. Orvosi Hetilap, 2258–2262.

Csáky Károly

2002: Jeles elődeink. Lilium Aurum, Dunaszerdahely

Dörnyei Sándor

2001: Régi magyar orvosdoktori értekezések 1772–1849. Második kötet. Borda Antikvárium, Budapest

Győry Tibor

1936: Az orvostudományi kar története 1770–1935. Budapest

Hazai és Külföldi Tudósítások

1820: 26. Sz., Pesten, Szerdán, Bőjt-Más Hava 29-dik napján.

Hógyes Endre

1896: Millenniumi Emlékkönyv a budapesti kir. tud. egyetem orvosi karának multjáról és jelenéről. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.

Jankovich Antal

1842: Emlékbeszéd néhai Windisch Leopold kir. tanácsos, orvos-sebész tudor, szabad kir. Pest városa első főorvosa, Rókus-kórházi igazgató ...taga felett. Orvosi Tár, Harmadik Folyamat, I. kötet, 317–320.

Kapronczay Károly

1978: Régi pest-budai kórházak. Orvosi Hetilap, 1733–1734.

Kenyeres Ágnes (főszerk.)

1985, Magyar Életrajzi Lexikon, harmadik, kiegészítő kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kiss László

1987: 200 éve halt meg Maximilian Stoll. Orvosi Hetilap, 942–944.

1995: Stipsics Ferdinánd Károly emlékezete. A Hét, 40. évf., 11. sz., 20. o.

2001: Hont megyéből a pesti katedrára – Stipsics Ferdinánd Károly. In: Kiss L. – Lacza T. – Ozogány E.: Gondolatokból épült katedrális. Madách-Posonium, 34–35.

2004: Nagyszombattól Pest-Budáig: 250 éve született Stipsics Ferdinánd Károly orvosprofesszor. Múltunk Emlékei, 3. évf., 4.sz., 14–15.

2008a: Gólya, csőrében kígyóval: Pillmann István Lőrinc (1751–1815). Gömörország, IX. évf., 4. sz.

2008b: Madács Péter (1729–1805) – adatok a jobbágyfiúból lett főorvos rimaszombati működéséhez. Gömörország, IX. évf., 2. sz., 29–31.

Rectores Medici

2005: Rectores Medici Nagyszombat – Budapest. Semmelweis Kiadó, Budapest.

Rigó János (szerk.)

1969: A Budapesti Orvostudományi Egyetem jubileumi évkönyve az Orvosi Kar alapításának 200. évfordulója alkalmából. Budapest.

Schultheisz Emil – Magyar László András

2005: Orvosképzés a nagyszombati egyetemen. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Píliscsaba.

Csomós Árpád felvétele

László-Kovács Gyula

ötvenkettedik zsoltár

csak a hirtelen haláltól mentsél
meg engem

uram:
ne suhogó fejszék által
haljak

akár a fák:
ne legyek pillanat-felvétel
a time magazin címdalán:
karjait égre táró katona
ki szárnyas golyótól roskad
a földre
s görcsbe rándult kezében el nem
küldött

levelet lobogtat a szél

uram:
én nem dicsértelek
nem énekeltem a gyenge fűszálakról
mint walt whitman
kinek törékeny teste ott lebeg amerika
ege felett
míg csak világ a világ

uram:
köröttem nem gyúltak csipkebokrok
nem égtek szikrázó máglyatüzek
csak a cigarettám parazsa
izzott
mikor rám dőltek szobám falai

uram:
arcodat kerestem
a végtelen hómezőkön
s helyette mindenütt keresztetek
láttam

uram!
keresztetek a tűzfalakban
a lányok bokáján mikor megcsillant
a hajnal
első fénye

uram:
ha van még jussom a szóhoz
arra kérlek küldjél jelet:
isten!
ott fenn az égben
vagy isten ki itt közöttünk jársz
mutasd

meg arcodat:
beszélj hozzám
szólj angyalaid által:
a hirtelen haláltól mentsél
meg engem –

ötvenharmadik zsoltár

engedelmeddel én angolosan
lelépek

uram!
immár legyen tied a felelősség:
nekem már nincsen hazám
csak az omladozó keresztjeim szaporodnak
a magas kőfallal bekerített
temetőben
hol úgy lobognak a szálfegyenes
citrusok a nyugati szélben
akár az áldozati gyertyák

arcomon megpihen egy eltévedt
lepke

azt gondolja
egy virágzó akácágra szállt:
uram!
ez is a te műved

leányom behorpadt mellkasára faragott
kövek

nehezednek:
hajszálait férgek bogarak
lopkodják
csak a szeme izzik a túlvilági
sötétségben
akár egy veszett kutya szeme

sátoros hold borul a tájra:
fényében

úgy fürdenek az emberek
mint a prüszkölő lovak
a megáradt folyóban
uram!

nagyapám arcvonásait széthordta
az idő

akárcsak a margarétás dombot
a feje fölül a pusztai szél:
valahol a garázsban van még róla
egy fénykép:
leányom mellé tehetném a
talán egyszer
majd
ha fiává fogad ez az ország

uram!
naponta temetlek el magamban
s te naponta feltámadsz

Acsádi Rozália

Lobog a fény a vizek fölött

lobog a fény a vizek fölött
 mint a tűzerejű zászló
 ami már attól is gyanús
 hogy idekíváncozik e versbe
 de nem tudhatjátok meddig lobog
 talán a víz tükrén a szétfodrozódott
 színek jelzik csak a közelgő estét
 olyan az egész mintha egy francia
 festő belemosta volna fáradt ecsetjeit
 s a paletta is mintha ott heverne a fűben
 de mégsem
 csak egy furcsa farostlemez vérvörös
 betűkkel teleróva és azt közli valakikkel
 hogy MEGKÖZELÍTENI TILOS ÉS
 ÉLTVESZÉLYES

vajon kinek szólhat e vészjósító
 mondat ez a távortartó rideg riasztás
 itt a forró fővenyen melynek zöldjét
 barnára perzselte a nap
 kinek a létét veszélyezteti itt bármi
 hiszen olyan a tó akár egy szelíd
 mosoly megnyugtat és lelket önt
 abba aki nézi és olyan a part mintha
 egy mediterrán város utcáit látnád
 éppen csak kisebbre nőnek itt a pálmák
 és talán nem olyan boldogok itt az
 emberek pedig a fény úgy lobog
 a vizek felett mint egy hosszú nyelű
 zászló a tengerlő tömeg fölött
 valahol egy kelet-európai utcán
 egy elfeledett évszak egyik délutánján

retúr

retúrjegyet vennél minden helyen, hogy ne felejts
 majd el visszajönni, mikor már nem tud mondani
 túl sokat a sós víz, a barlang homályában a titokzatos
 cseppkő, vagy amikor visszaint valami belső nyugtalanság,
 egy kép a lovak vágtaírójáról, ahogy a por felkorbácsolt tengerében
 elúsznak az égi határ felé, s a szürke hullámokból csak az a furcsa
 morajlás hallatszik a paták kemény ütése helyett, de lehet egy dallam
 is, olyan, amitől felbolydul benned a táj, amit magadban hordasz mindig,
 beleégetve, mint egy stigma, sejtjeid falába, már megszoktad, már nem is
 veszed észre, csak ha fellángol és fáj valamitől, retúrjegyet vennél, hogy
 ne felejts el visszajönni, pedig tudod, hogy itt szigorúbb az emlékezet,
 és több a megbocsátani való, szinte egymásba ér, mint a homokban
 hagyott összes lábnyom, amikor már csak a szél játszik a parton
 a magára hagyott nádasokkal, és valami mégis visszaint, persze
 mindenhol időznél még egy kicsit, talán hogy némi haladékat
 adj magadnak, mielőtt elhagyod a metropoliszok tükreire
 rajzolt álmat, a sirályok fehér, lobogó vásznait és az
 út közben rád feketült éjszakák zaját, aztán indulsz,
 pedig tudod, hogy itt felszólító módban szólnak
 leggyakrabban hozzád, még azok is, akiknek
 mást is meg kell majd egyszer bocsátanod

mikor végleg

mikor esőcseppek hullnak
mikor sziromfények áznak
mikor virágzapor fénylik
mikor felhasad az ég is

mikor katakombák mélyén
mikor barlangok kövénel
mikor vasúti sín ágán
mikor szivárvány virágán

mikor lepkeívbe zárva
mikor napkelet világa
mikor sóhajos hazája
mikor varjúéj a háza

mikor mások hozzák hírét
mikor zöldre festi szívét
mikor tenyerében csend ül
mikor angyal hangja csendül

mikor fohászos kín marja
mikor nevét sem akarja
mikor hóköntös az ágya
mikor véres út az álma

mikor kelet felől pirkad
mikor napnyugtakor virrad
mikor napestig sötétül
mikor a zöld kékké mélyül

mikor volt a nincsnek párja
mikor van de nincs hazája
mikor ajtót tár a szélnek
mikor más arcával ébred

mikor bitófákat ácsol
mikor láncokat kovácsol
mikor hídról partra szédül
mikor kimondja hogy végül

mikor szavak között réved
mikor hangok mögé téved
mikor kőszirt-szürke arccal
mikor már eldöntött harccal

mikor utak keresztjénél
mikor senki földje szélén
mikor koronás akácok
mikor csak azért is átok

mikor csendes vizek úsznak
mikor gyöngyét hinti útnak
mikor tüzes húrok metszik
mikor majdnem megmenekszik

mikor másik arca mégsem
mikor mégis útra készen
mikor csónakok magánya
mikor vérsötét az árnya

mikor fehér kötést hordoz
mikor köt és rögtön oldoz
mikor téglafalak várják
mikor nevét kiabálják

mikor kőfejtők falánál
mikor transzparens és állvány
mikor színek szalagsokra
mikor minden szó kifosztja

mikor háztetők aránya
mikor vadludak magánya
mikor őszi hűvös este
mikor száraz kútba esve

mikor félne önmagától
mikor jobban félne mástól
mikor ajtó ablak zárul
mikor föld a mennyre tárul

mikor felhő bontja tornyát
mikor kereszt helyett korlát
mikor arcok tengelyében
mikor félig itt de mégsem

mikor megfaragott márvány
mikor színezüst szivárvány
mikor tenger hullámozása
mikor önmagának mása

mikor ősi táltos-bottal
mikor csecsszopóként foggal
mikor szállva mégis testben
mikor együtt mégse ketten

mikor pillevékony hárttyák
mikor mélysötétbe zárták
mikor köldökzsinór vérzik
mikor odaátról érzik

mikor hóesésben táncol
mikor angyalokat láncol
mikor gyertyaviasz cseppen
mikor ketten ülnek szemben

mikor tegnapról és máról
mikor köntöst szó magányból
mikor szavak el nem érik
mikor megfogam de félig

mikor kettéarkolt dombon
mikor csak lélekarangon
mikor töviskoronával
mikor újrászült magával

mikor hold pengéje vérzi
mikor könnyét nem is érzi
mikor istentől veretve
mikor végleg számkivetve

Az agyag jegyében (Gömöri fazekasok alkotásaiból)

Szertartásos korsó • Gecse Attila felvételei

Szertartásos korsó - részlet (a fül és tájéka)

Szertartásos korsó - részlet (nyakrész)

Szertartásos korsó

Szertartásos korsó – részlet (a fül és tájéka)

Szertartásos korsó – részlet (a fül és nyakrész)

Poszthabán korsó

Poszthabán korsó – részlet

Kiöntősöves korsó, Szent Miklós ábrázolásával- részlet

Kiöntősöves korsó, Szent Miklós ábrázolásával (1857)

Áttört díszű korsó

Sablondíszítésű korsó, Ibos Istvánnak ajánlva (1868)

Vizeskorsó, festett ornamentikával

Boroskorsó

A Világ-Fája alatt

1. A meséről:

Én két változatát beszéltem magyar anyanyelvemnek. Az alkalom is, a mese iránti szeretet is azt kívánja, hogy most a köznyelvi helyett a palóc változatát használjam.

Nincs mese! – szoktuk mondani, szinte ellentmondást nem tűrően, ha úgy véljük, komoly dologról van szó.

A mese pedig – ha élő lény volna – csak mosolyogna ezen a látszatkomolykodáson. Volna is rá oka. Mert tudja, hogy lehet ő vérezen komoly, azaz tragikus, mítoszi magasságokba emelkedő, hősie, tündéri, tréfás, állati, tanító, ördögi, s még ki tudja, hányféle arcát képes felmutatni. Szórakoztatva neveli hallgatóját – és mesélőjét is. Aki él velé, egyszerre tanít és tanul. A táltosok, boszorkányok mellé befogad kozmikus hőst, királyt, szolgát, szegényt és gazdagot, parasztot, kézművest, diákot és katonát. Bár látszólag konkrét helyről, időről és szereplőkről van szó bennük, a mese égyetemés, mert mindig az általános embérit mutatja. A mesei történet égyfajta tárháza a lehetséges emberi történéseknek, hordozója emberi tulajdonságoknak, hűségnek és hűtlenségnek, vidámságnak és szomorúságnak, szépségnek és rútságának, öröme és bánatnak, égyügyűségnek és kópéságnak, bátorságnak és gyávaságnak, önzésnek és önfeláldozásnak. És mindeddig csak a közösségi ihletésű és éltetésű mesékről, az ún. népmesékről szoltam, pedig őt az individualista alkotó, az író is félfédézte magának. Az ún. műmese is ezt tükrözi.

Szülőföldünk a mese földje. Nekünk, gömörieknek, rendkívül gazdag mesei hagyományunk van. Már a 19. század derékán három kötetben adta közre **Merényi László** nevezetű mesegyűjtését, közülük a kétkötetnyi Sajó völgyi mese bizonyosan gömöri, de gyaníthatóan a másik két kötetben is van gömöri anyag.

A cigánymagyarság őrizte még azt a csodálatos hagyományt, amely *Szóló-Szült Kálmány* című jelent még nyomtatásban. A „bó Magyarország” a Sajó mellett van, szereplői közé, a mítikus hősök mellé becsémpészi a mesélő saját kortársait is. Az ország annak a világmindenségnek a részé, amelyet a mesélő az emberi test mintájára képzel el.

Gömörben működik **Badin Ádám** Meseszínháza, s itt szervezik kétévente a *Palócország-Meseország* c. mesefesztivált is.

Meséljünk egymásnak, gyermekeinknek! Nem csak Hérry Pottérből áll a világ! Né fosszuk még magunkat értékeinktől!

A mesének a nyelv is szerves részé. A tájnyelv olyan mint a víz. Igaz, végyileg H₂O mindégyik. De ásványok és savak adják még égy-égy forrás ízét! Ezeknek köszönhetően iható. (A désztillált víz jó az akkumulátorba, vagy hűtőbe, de ihatóan!) Né féljünk hát meséinkben ezéktől az „ásványok”tól, a palóc „a” és „á”, az „é” hangunk ejtésétől, olyan régies, kihálóban lévő szavak használatától, mint pl. „ím” (majd), „jód” (féltést, aggódást kifejező szó: „jód beléesél”), vagy a töltelékshóként használt „la” kifejezésünktől... Hogy is mondja a palóctáj költője, **Jobbágy Károly**?

„...Mégvagytok-é még drága hangok, színék?
Méddig tart még, hogy ízéteket, szép telt
beszédétek’ a kor nem észí még?”*

(*B. Kovács István*)

*Elhangzott Aggteleken, a Gömör-Tornai Fesztivál keretében rendezett mesemondó-fesztiválon

2. A mesélésről – Busa Viktor szavaival

„Valamikor a cigán’nak nem olyan foglalkozása vót mind most, hogy mindénki dolgozik. Mémmondom őszintén, most má’ arra idő nincs. Valamikor télbe’, tudod-é, hogy vót? Égyüvegyöttek a cigányembérék. Most vót nekém égy nagybátyám, Tancsonak hí’ták. Nem tudom, hogy ismerté-é apud Tancsot...? (»Má’ még a’ hiányzik, hogy én nem ismerém Tancsot mé’ Sarlót!« – apám válasza.) Ők Kálosáró’ kerütek Rimaszécsbe. Osztan az égyik sor mént a másik ellen. Ki tud jobban mesé’ni? Most, igaz-é, napközbe’ azt mondta az öregembér: »No, eredj el nekém cigaritaé’, vagy dohányyé’!« – Ha nem méntel, akkor má’ a mesére nem méhettel be. Vagy: »Vízét vigyel nekém!« Má’ tudtuk, hogy ezekné’ lész máma a mese, akkor má’ mink méntónk oda. »Mit kell csiná’nyi? Vízét vagy fát?« Ő mé’ má’ (azaz: Tancso – a szerk. megj.) olyan idősebb embér vót, nem mihozzánk való! Igaz-é, gyerékék vótónk. »Eridj el, fiam, vízé’!« Akkor má’ kaptuk a vedrét, oszt szaladtónk. Má’ hárman is. Má’ mikor elgyött a hét óra, akkor má’ begyülekeztek. »No, té nem méntel el nekém vízé’, mars ki, haza!« Ott nem lehetett mondani, hogy »én nem ménék«, hogy »itt van apám«, vagy valami... Nem! »Mars haza!« No, akkor ók ezt mégkezdték. Most ezt úgy képzeld el, mintha »ki mit tud« létt vóna, értéd-é. Méllyik tud jobban mesé’ni égyik a másikátó’. Most éppúgy mind én mesélék, azt mondom, hogy ti is tudsz mesé’ni. Most az enyímet mégértékéléd, hogy én mit mondtam rosszú’! Most én mégint égyübe kombinádom. Mer ez úgy van, a mese... – tudod, mémmondom őszintén, most én mióta nem mesé’tem?! – a mese úgy él, úgy gyön nekéd, hogy miné’ többször mesé’sz. Maj akkor avval a gondolatval élsz! Értéd-é? E’ csak akkor ér, ha mindé’ benné’ élsz, értéd-é. Mit gondol rajta, hogy mit hazugjal? »Azt mondja a cigány még a király« – oszt mégyén a mese. Igaz-é, ez helyes. Mégkezdi a cigány még a király, de az indulás, hogy mirő indúl ki és mivel gyön össze, még mivel fe-

jezéd be... (»Végig kell vinni, Viktor, a vonalon el kell menni, fiam, hogyha elind'úsz!« – apám megjegyzése.) Mer' ha evvel az elmével élsz, az más! Olyan négy-öt hónapba' mesélék egyet, az má' rossz!

Nálónk mé' valamikor aludnyi sē lehetett. Nálónk nem úgy vót. Mikor má' látta, hogy valamelyik a sarokba' szunnyad, akkor má' olyat dörgött, hogy fēlugrott! Mé' nálónk vótak olyan komolyabb mesés embērek, hogy ha látták, hogy alszik, má' kihajtották. Mer', igaz-ē, van aki bírta amēggyig bírta, oszt elaludt. Ha látták, hogy elalszik, kihajtották. »Fogd fēl magad, oszt eridj haza!«

-Te mikor kezdte'ni, Viktor?

-Hát lehettem olyan nyóc-kilenc éves.

-Oszt' kinek? Gyerēkēknek?

-Gyerēkēknek, így nē. Hát, a gyerēkēknek! Mer' vót nálónk egy banditás embēr, aki tudott banditaregényeket. Mesét, értēd-ē, kombojos (=kovboj) regényt – de má' mikor azt mondták, hogy én mesélék, nem mēnt egy sē őhozzá! (»A' má' biztos!« – apám megj.)

-Többen is mesé'tek egy este?

-Hát persze! (javítja magát): Egy este csak egy. Más este má' mēgint másho' mēntek.

-Másik házho'?

-Másik házho'!

-Asszonyok vótak-ē, mikor mesé'tek?

-Hát, nem úgy van. Minálónk most sē nem úgy van. Má'hogy, igaz-ē, elgyön a tíz, tizēny óra, aggyig ott vannak, oszt akkor mindēnki mēgyēn el... Nem! Elgyött a tizēnkét óra – aggyig vannak ott az asszonyok. Azután osztan az asszonyoknak haza és az embērek maradnak a mesére. Azok osztan kivilágos rēggelig.

-A virasztóba' most is mesé'nek?

-Má' most nem. Csak valamikor. Má' most nem úgy van nálónk sē!

-Kit tartottak Rimaszécsēn a legjobb mesélőnek?

-Az öreg Tancsot!

-Mostanában összejönnek-ē még Szécsbe' mesé'ni?

-Ááá, nem! Nem, nem, nem, nem! Má' így virasztókor is, ha mēghal valaki, akkor sē. Má' most csak az ital, mēg az ital!

*

Vót, nem vót, hetedhét ország ellen, az Ópērēncián túl, még a tēngērēn is túl, vót egy roppantott város. Ezt a roppantott várost vezetē egy fēnségēs király, olyan, hogy bō Magyarországon párja nem vót. Ez a király a nagy boldogságba', nagy vagyonba', mindēnbe ott élt. Mé' vót neki egy kisjánya, olyan, hogy a bō Magyarországon párja nem vót.

Mind a szokásmondás: mindēn városba' van egy szēgény. Olyan szēgény vót, hogy annak mēg a szēgény-ségibe' nem vót a bō Magyarországon párja. A szēgény cigány keservesen éldégé't az ország szēlin, az erdő alatt.

Ahogy a királynak mé' vót a nagy bōldogsága, a nagy vagyonosság, egy rēggel ébrednek fēl: egy istentelen nagy Világ-Fája a kastély előtt. Olyan, hogy a király azt sē tudta rēggel, mé' délbe' sē, hogy hány óra van. Olyan sötétségbe' vót, hogy az egész kastélyát eltakarta a fa. A király, igaz-e, fēlēbredt, mindēnki szaladgá't, hogy mi ez az isteni csuda, de nem tudtak sēmērre sē fordúnyi. Éccaka-nappal égtek a fáklyák mēg a lámpák, mēg a gyērtyák a kastélyba'. A király fordút az egyik ódalra is, a másakra is, de bizony tudósítást nem kapott sēhonnan sē, hogy mi ez az isteni csuda, hogy ez az istentelen nagy fa itt van?

Kikürtöltettē a széles világba', hogy aki ennek a fának a titkáró' tud, azonnal jelēntkēzzen, gazdagon mé' lész jutalmazva! Bizony, lételt, Pistukám, hét esztendő, de a fa felő' sēnki sē gyön jelēntkēznyi, hogy tudnak-ē a fa felő' valami hírt mondanyi.

A jány a tizēnyócagyik esztendejēbe' vót. A király kihirdettē, hogy a legbēcsēsēbb kincsét annak adja feleségű', aki a fát a kastélya elő' el tudja tűntetni.

No, Pistukám!

Gyöttek má' kilső országokból' vitézēk, olyanok, táltoslovakkal, féltáltoslovakkal. Fēlugratott az a táltosló, de ahogy ő ugrott a fa felē, hogy maj' mēnnēzi a tetejét, a fa úgy nyúlott fēl.

No, itt, igaz-e, a város végin a szēgény cigánygyerēk is nyōdögēlt. Hát annak mi vót a mestērségi? Igaz-ē, mind a disznyóval vót. Hát vótak ők hárman, ő vót a legkisebb, aki a disznyóval járt. Azt mondja neki az apja:

-Édēs-kedvesēm – azt mondja –, nē hajcsal má' tē ki mindé'! Mindé' tē jársz ki, a két nagyobbik bátyád mé' sohasē mēgyēn ki.

-Édēs-kedves apám, nézzē mēg! Híjjába kötői őket! Valakinek mé' ki kell hajtanyi! Akkor mibő' élōnk mēg? Mēghalōnk éhēn.

Hát a legkisebb gyerek tizēnhárom éves vót, a rossz kabátot a vállára hajintotta, egy darab kēnyēret a kabátba csavart, belētettē a zsebébe, oszt hajtotta ki a disznyót.

Neki mé' vót a rét közepin egy fa jelölve, ahol mindēn délbe' lételepēdett a gyerēk. Éccēr csak a gyerēk elkeserēdett. „Nézd má', drága Jézuskám, úgy kell nekēm az egész életēmet léēlnyi, a két nagyobbik bátyám sē segít rajtam! Mi lész az én életēm sorsa?” A gyerēk elkeserēdett, elkezd-

té a rívást. Lëborút a fának a tövéhé', ott rít.

Ahogy a gyerek ott zokog a fa alatt, éccer csak egy madár mésszólal a fáról', a fának a tetejibő':

– Hallod, hallod, Szëgény-János! Mié' sírsz olyan szívesen? Mer' én má' a fa tetejin vagyok ezër esztendeji, de még így – azt mondja – sírnyi sënkit së hallottam.

– Hallod, hallod, édës madaram, képzeld el az egész életëm sorsát! Apám szëgénységbe' nyót' fél, én szintén abba'. Nekőnk mindég ilyennek kell lënnyi? – Bizony, ahogy a gyerek ëttë azt a száraz kënyëret, a szájábó' futott a vér, ahogy a száraz kënyër szétvagdosta a száját. – Még a népek is olyan pogányok hozzánk, hogy, magyarán, aztat adják nekőnk, amit a disznó së vész be. A bíró meg olyan szigorú hozzánk, hogy mé' së mozdúhatónk. Ha nekőnk ez nem tetszik, azonnali számúzetésre vésznek az országbó'. Hova mënjönk?

– Idë hallgass, Szëgény-János, szëgény embër vagy! Ezër esztendeji itt állok ennek a rétnék a közepin – az egyik ódalam száraz, a másik nyess – de tē még errő' egy gallyat së törtel lë. Ezé' én tégëd mé' jutalmazlak. Tē në szólj sënkinék sëmmit, csak tē tizennyóc éves korodig várjal! Még engëm në hagyjal mëgsërtenyi sënkinék! Mer' mikor tizennyóc éves lészël, maj' mëgint mëjjelënek nekëd ennek a fának a tetejin. De nëhogy valamëlyik bátyádat küdd ki, mer' – azt mondja – végi az életëdnek!

Úgyis vót. A szëgény gyerek beszë'getëtt a madárral, elgyött az idő, a szëgény gyerek fütyü've mënt haza.

Azt mondja az apja neki:

– Mi bajod van, drága-kedves fíjam, hogy tē tënnaptó' itt mindé' fütyörészve jársz haza? Mi ennek a titka, kedves fíjam? Hazagyösz kifáradtan, mé' së tudónk kíná'nyi kedves fíjam, anyád is hova menjën?

– Nem bánom én, kedves apám, ha van ënnyi, mëg ha nincs is. Az a fontos, hogy mink egészségbe' lëgyőnk, sëm-mi bajónk në lëgyën!

Igaz-ë, úgyis vót, az apja belëtörődött abba.

– Hallod-ë, fíjam, mi újság az országba' a királyná'?

– Hát mi, édës-kedves apám?

– Ó, fíjam, olyan lovakat má' tē nem látol, mëg olyan vitéz embëreket. A nagy vasakbó' mëg a nagy izëkbó' ki sincsennek, fíjam. Az ëgyik ilyen vitéz, a másik olyan vitéz. A király annak adja a lëjányát feleségü', aki azt a nagy fát a kastélytó' eltüntetyi. Mer' ott a kastélyba' – azt mondja – nappal is mindé' sötëtség van. A világbó' a leghírësebb favágókat szëgyik összë. Mikor belëvágna, olyan nagy ordítás, hogy az egész embernek rögton mëg akar hasadni a szívi. Fíjam – azt mondja –, nem lëhet mëgközelítényi a fát mé' bicskával së. Mihelyt belëvágod, kedves fíjam, olyan ëgy ordítás, hogy aki ott van, mëg a szíviró' is csëpëg a vér. Kedves fíjam, én nem tudom, hogy ebbó' mi lész, hogy a királyval mi lész, belëbolondúl-ë? Ott van az a drága szép jánya – itt a városba' hurcolják a fényképít – és ellenë nem tudnak sëmmit së csiná'nyi.

– Kedves apám, ha azok a nagy vitézëk nem tudnak sëmmit së csiná'nyi, mink csak lëgyőnk magónknak nyugodtan!

– Úgy, úgy, fíjam, csak mëmmondtam, hogy mi a hír, mer' egész nap kint vagy a határba'. Kedves fíjam, én csak ennyit tudok mondanyi.

No, mind a mese hazugság, teltek az évek. Mikor pontosan délbe' elgyött a tizennyócagyik esztendő, a madár vissza mëjjelënt a fán.

– No, idë hallgass, Szëgény-János, fëlvagy-ë?

– Én, kedves madaram, ép'en most álmodtam veled.

– No, idë hallgass, itt vagyok! A falu végin lakik ëgy öreg zsidó, a másik város végin* ëgy öreg kovács. Hirdesd ki az öreg kovácsval, hogy amënnyi vasdarabot tanál a városba', mind szëdessë összë! Mëg hirdessék ki, hogy akinek mëg ëgy kanál is van fëlëgletës, mëg azt is adják oda! Ez a kovács készíjjë ki nekëd ezt a papucsot, kilencvenkilenc papucsot, mëg ami az utósó' vasdarabbó' készül, a százagyk papucsot! Ezt a legtetejin húzd fél a fának! Mer' olyan vitéz embër má' a világon nem születëtt, aki a tetejit – azt mondja – mënnëzzë. No, mëg idë hallgass, mëg ezt is mëgmondom nekëd: annak a zsidónak az apjának az apjának vót ëgy lova. A ganajnak az ódalába' van elásva. Ó nekëd kínál mindënt – mëg ő së tud má' arró' a lóró' – de tē në kérjel tőlë sëmmit, csak tē azt mondd, hogy a ganajnak az ódalába' van ëgy lófej, nekëd csak azt adja oda! De evvel a lóval së próbá'kozz tē fëlu-gratnyi a fára, maj' nem érvényësüsz! Csak a kilencvenkilenc papucsval! A százagykikat maj' a legtetejin húzod fél, mikor a legfëlsó gally a Napnak a hátával fekszik. Mer' olyan ló, fíjam, oszt má' nincs, aki oda fél tudjon mënnyi. Híjjába jár idi mindënki – azt mondja –, itt mindën tudományokat elveszítik.

A gyerek ëgy órákkor hajtott haza – a cigánygyerëk. A cigánygyerëk hazahajt, a népek az országba', a paraszt-ság veszekëdnek rá.

– Hogy gondoltok ilyet – azt mondják –, pontos ëgy órákkor hajtotok haza! Hol van mëg este hat óra?

– Nekëm lëjárt, má' én többet a disznót nem őrzöm!"

Mëgyën be, az apja is mingyá' elkezd a rívást.

– Édës-kedves fíjam – azt mondja –, hogy merted ezt mëccsiná'nyi? Rám gyönnek idë a népek, összë-vissza vernek.

– Édës-kedves apám, ebbó' az életbó' élég vót. Tizennyóc éves vagyok, én nem olyan vagyok, mind a két bátyám. Én több sót, több kënyëret a házadná' nem észëk, én – az mondja – mënek világot próbányi.

– Édës-kedves fíjam, tē kerested a kënyërőnket, tē vagy nekőnk a legbëcsësebb, hogy tēhetëd tē ezt mëg mivelőnk?! Anyád is – azt mondja – itt van nagy betegen, mëg én is. Mahónap végi az életëmnek. Mi lész velőnk? Erre a két tēhetetlen szërëncsétlenre mëg híjjába bizakodónk, mer', kedves fíjam, ezëk napró' napra a házbó' ki së tészik a lábokat. Ezëknek, ha van, úgy is jó, ha nincs, úgy is jó. Ezëknek mindëgy.

– Én nem bánom, édës-kedves öregapám, épp azé' mënek világot próbá'nyi! Ebbó' a keserves életbó' nekëm má' élég!

– Kedves fíjam, hova mécc tē? Nagy az ország – azt

mondja – kimécc belőlő, oszt úgy eltévedél, hogy többet haza se gyösz!

Në törődjön vele, édés-kedves apám!

Mënt is ő a zsidóho'.

– Adjon Isten, édés-kedves öregapám!

A vén zsidó kitörüli a szëmit.

– Hol jársz tē itt – azt mondja – cigánygyerék, Szëgény-János?

– Itt járok valami szolgálat után.

– Szëgény-János, kedves fijam, tē valamibe' spionkodol!

– Nem spionkodok én, szolgálat után gyöttem. Tudja, hogy édésapám, édésanyám öreg, a két bátyám tēhetetlen, hát nekēm muszaj fordúnyi valamerre.

– No, idē hallgass, Szëgény-János, én segíték rajtad, olyan feltételvel, ha tē azt nekēm teljesítéd.

– Hát mit?

– Hogy a két bátyádat idihozod. Míg élvést élnek, ők nekēm itt fognak cselédkédnyi. Azt a két bűdös lustát hozd el idi, amit én parancsolok, még kell nekik csiná'nyi!

– Rendbe' van!

– Ezé' a kívánságod mi?

– Idē hallgass, öregapó! Nekéd a ganajnak az ódalába' fekszik egy lófej. Nekēm – azt mondja – azt add idi!

– Milyen lófej?

– Nē törődj tē avval, csak add nekēm idi!

– Hát, kedves fijam, ha nekéd ez a kívánságod, hát ott van, oszt vigyed! Nekēm má' úgy sē kell, nekēm má' mire kell?! Sē fijam, sē jányom, sēmmim sincs, hát engēm mit érdekél má' a lófej?

Úgyis vót.

– Millyik az ott, az a ganaj?

Kimégyen a gyerek, nézgel ott ganajon, áskál. Má' ezér esztendőttő' oda van gyűtve a ganaj, igaz-ē. A gyerek csak nézgel.

– Fijam, itt nincs sēmmi!

– Hagyja azt maga énrám, kedves öregapám! Majd én azt mēttanálom.

Úgyis vót.

Mënt a másik faluvégire, ország végire. Bemégyen a kovácsho', kilencvenkilenc éves, aznap tőtöttē vóna be a százagyik esztendejét.

– Adjon Isten, édés-kedves öregapám, Világ-Kovácsa!

Csak ránéz...

– Hēj, Szëgény-János, tudtam, mikor még anyádba' egy babszem vótál, hogy aggyig én nem halhattam vóna még, míg nekéd a tizennyócsagyik esztendőd el nem telt, míg én nekéd azt a papucsot el nem készítem. De má' itt vagy, hát elkészítém. Nézzel, fijam, a másik sarokba! – A másik sarokba' még a koporsó beállítva – Én mēccsinálom nekéd a kilencvenkilenc papucsot, mikor a százagyikat befejezém, én má' még is halok. De engēm – azt mondja – sēnki sē temetessēn el, csak tē!

Úgyis vót. Szëgény-János mēffogadta, hogy ő is fogja eltemettetnyi őtet.

No, itt a királyná' még ott van a nagy bánat, igaz-ē. A nagy vitézek járnak oda, sēnki sē tud segítenyi. Félent ha fēlmégyen, má' fejvel gyön léfele a ló. „Király, hát mi' csináljónk? Tēhetetlen vagyónk! Má' én összejártam a Fél-Világot, vitéz embërökkel verekédtem, de itt tēhetetlenek vagyónk, mer' ahogy a ló szökik fēl, a fa is úgy nyúlik.” Mēgköszönte a király, igaz-e – elmēntek.

Ahogy cigánygyerék kihirdettē, vasakat ő is segített hordanyi, a kovács mēgkezdte a munkáját. Ahogy a kovács végzi munkáját a fiú vissza kimēnt a fa alá.

– Édés madaram, itt vagy-ē még?

– Itt vagyok még, édés-kedves Szëgény-János! Míg ez nekéd nem sikerül, engēm minden délbe' itt a fán mēttaná'sz. No, idē hallgass – azt mondja –, mikor a kilencvenkilenc papucs kész lész, lész egy szekerdérék, az a tēngely. Abbó' csiná'tass magadnak kardot! Avval a kovácsval még! Ő fohászokgyik tőlē, hogy ő nem csinálja még, de csiná'tasd mē' velē! Fēlvágod a Napnak a hátára, mikor gyön ki. Mikor gyön léfele – mind a repülőgép, úgy gyön léfele – a kisújadat alátartod. Ha a kard mēggörbül, akkor nē vállald, akkor az a kard nem jó! Mer' olyan kardot má' a szélēs világon nem tud csiná'nyi sēnki, mind a Világ-Kovácsa!

Mikor elkészül a papucs, mēppróbálják a lábára: a legjobb vót.

– No, édés-kedves öregapám, itt ez a szekertēngely. Maga mé' nekēm ebbó' a tengelybó' csináljon egy kardot!

– Fijam – azt mondja –, nekēm má' erre eróm nincs.

– Édés-kedves öregapám, maga szëgénységbe' élt lē az egész életjét. Én is! Ha maga azt akarja, hogy énbëlőlem vitéz embër légyen, akkor segíjjēn rajtam!

– Kedves fijam, így nem lehet! Nekēm má' itt az időm, nekēm mē' kell halnyi.

– Édés-kedves öregapám, legalább még ezt a kardot készíjjē el! Ha maga ezt nekēm elkészítēyi, mindēn hét esztendőbe' olyan egy csokrot kap, hogy hét embër viszi a sírjára.

– Kedves fijam, idē hallgass! Ha én ezt nekéd mēccsinálom, engēm ezé' az egész világ fog majd átkoznyi, mer' – azt mondja – olyan kard má' a Föld-Világon nem lész, mind az! Ez ellen má' buzogány nem lész, mer', fijam, ahova má' evvel vágol, ott má' vas még páncél nem marad! Ezáltal engēm átkoznyi fognak a népek. Hát én ezt nekéd nem szívesen akarom mēccsiná'nyi.

– Édés-kedves öregapám, légyen szíves, készíjjē el nekēm, másképp útnak nem indúhatok a Világ-Fájának a mēppróbá'tatására.

No, itt, igaz-e, a vén kovács átfogta Szëgény-Jánost, összē-vissza csókolta. Mikor a szëgény kovács kikalapá'ta a kardja markolatát, a kard kiesett a kezibó'. Azt mondja: „Fogjad, Szëgény-János, mer' má' végi az életmnek!” Mikor ő a kezibe belēkapta az öregēt, kiszakadt belőlē a lé-lék. Akkor Szëgény-János ráborút, elkezdte a rívást. Ahogy a kard kiesett a kezibó', a földön zód és kék lángba' játszott. Ugyanavval a tűzvel, amēlyik tűzbe' edzettē az öreg.

– No, ide hallgass, kedves gazdám – mondja a kard –, én veled egy përcig sè indúlok el.

– Hát hogy-hogy, ti is tudsz beszé'nyi?

– Hogynè tudnék – azt mondja. Én vagyok a Világ-Sze-kerébó' a rúd. Maj' ilyen szekeret má' tē többet nem látasz, mind én vótam. Én abbó' készütem nekéd kardnak. De ha énhozzám méffelelő buzogány nem lesz, én téveled még egy përcig sè indúlok ki még az országozbó' sè. No – azt mondja – idi hallgass! Eriggy vissza a rétre, annak a közepin a nagy tógyfáho', oszt a madártó' kérjel tanácsot!

Úgyis vót. Szègény-János kiballag a fáho'.

– Édes-kedves madaram, mé' mindég itt vagy?

– Mé' mindég itt vagyok, Szègény-János.

– A kardom azt a feleletét mondta, hogy ő velem egy përcig sè indul ki az országozbó', míg a mégfelelő buzogány nem lesz énrajtam.

– Ide hallgass, Szègény-János, neki igaza van. Mer' tē olyan útra indúsz, hogy az egész világon olyan buzogány má' nincs, hogy aggyig az kibírja, míg tē oda félérsz. Ide hallgass, eriggy haza! Nekték az erdő széli alatt van egy szèmetdomb, mikor mé' tík először idi gyötteték laknyi – nem is tudom, hány ezer esztendeji – azóta ott van. Apádnak az apjának az ingi ott van a szèmetdomb alatt. Keresd még, oszt azt húzd magadra! – Itt a cigánygyerek mégátalkodott. – Míg a ing rajtad nem lesz, a kard sè indul el veled, még a ló sè!

A cigánygyerek hazamènt, mégkerestè a görbe botját, a bunkós botot, és túrta fél a ganajat. Lássá ő, hogy a szèmet, igaz-è, szét vót hányva – mind a cigányok előtt szokott lènnyi. Fèltúrja: mé' van az ing, de ègyetlen ègy gomb sincs rajta. De elfelejtém mondanyi, hogy a madár mèmmondta neki, hogy ègyetlen új gombot sè rávarnyi, csak a saját ...izéjébó' ... lyukat akasztanyi rajta, oszt úgy összèkötöznyi magán! Mikor magára próbálja azt az ingét – hát èlég vékony gyerek vót ő –, bizony olyan két és fél méteres embèr változott óbelölè, Szègény-Jánosbó'. Amilyen az ing hosszú vót dèrèkig, úgy nyúllott fél Szègény-János is, hogy az ing a legjobb vót rá. Vállba' is, karba' is a lèjobb vót az ing.

No, itt, mikor visszamègyen a kardho':

– Édes-kedves kardom, mé' vagy velem èlégèdvè?

– Még, Szègény-János! Most má' – azt mondja – húsèges gazdád (így!) lèszèk, míg èlvèst èlsz.

A kard magátó' az ódalára pattant. Gatyamadzagval mègkòtve a kard. Ègy nègyvenmázsás kard!

Szègény-János elindút a zsidó felé. Papucsot, mindènt magára kötözött. Mikor mègyèn az öreg zsidóho':

– Édes-kedves fijam, má' embèrèket fogadtam, de a lófejet nem tanálják. Mi' csináljònk veled?

– Nem baj, kedves öregapám, aggyig kell keresnyi, míg azt mè' nem tanál'uk, mer' én másképp' nem indú'hatok útnak.

Èccèrcsak ègy vakondak feladja magát a ganajdomzsihbó'.

– Hallod, hallod, Szègény-János, itt – azt mondja – ók híjjába turká'nak. Azt a fejet úgysè tanálják még. Ha a kardodat ki nem húzod, belè nem vágod a ganaj közepèbe, a lófejet sosè tanáljátok még. Ha belèvágod, szètnyíllik a ganaj, ègy aranygarádics vezet lè a kilencvenkilencègyik pincèbe. A százagyik pince ajtajába' a lófej ott van. Tiszta aranyba', tiszta gyémántba' fekszik a lófej. Itt – azt mondja – ók híjjába turká'nak! Itt ók, míg a vilá, mè' nem tanálják. Ha ègy tizènnègy éves gyèrèkèt idihozol, oszt lèèli itt az èletyit a ganajdomzsi mellett, akkor sè keresi még. De azt a kardot úgy levágd a fòd gyomrába, hogy a kard a pincènek a lakatját is èccèrre vágja lè!

No itt a cigánygyèrèk kirántja a kardját a hívelyibó'. Ránèzètt az ègre, mikor mèssindèrítèttè a feji félètt. Mikor belèvágta, hét èccaka, hét szèmpillantásig mindég aludt. A cigánygyèrèk èccèrre kivágòdott. A hetègyik napon mit lássa, hogy a ganaj kétfele nyílik, ègy aranygarádics pont a közepèn vezet lè a pincèhè'. Mikor hozzàér a pincèhè', az ajtó magátó' nyílik. Mit lássa, hogy a lófej ott fekszik. Ègy tiszta fehér koponya. Ránèz, igaz-è, ahogy ő bàmulja, a Nap és a Hold tizenkettèd magával ègyenèsen be a pincèbe, úgy sugallott rá. Azt mondja a lófej:

– Hallod, hallod, Szègény-János, hét esztendeig, hét szèmpillantásig, míg ennek a Napnak a sugarával nem èlèk, tē itt engèm híjjába zavarsz. Aggyig tē engèm, hét esztendeig, hét szèmpillantásig mindég így látol, mind lófej. Mer' mikor a Napnak a sugarával má' jó'lakok, akkor oszt má' beszélègethètònk."

Úgyis vót, igaz-è, Szègény-János lèfeküdt mellèjè. Hét esztendeig, hét szèmpillantásig Szègény-János ott aludt. Mikor a nyócagyik esztendòt kezdte vóna aludnyi, a ló rúgott az ódalába.

– Hallod, hallod Szègény-János, kedves gazdám, èbredj!

Most lássa: ègy egész táltosló, ègy százkèt lábú, olyan, hogy bò Magyarországon párja nem vót.

– Mit parancsolsz, kedves gazdám – azt mondja –, lèlopom a Napot még a Holdat az ègrò'.

– Édès gazdám (így!) szúntesd mérgeð! Magyarországon vagyònk, oszt szúntesd mérgeð! Nagy utònk van, abba' igazad van, de arra várnyi kell, mert ahova én készü-lòk, ott tē tèhetetlen vagy.

– Hát abba' igazad van, mer' a Világ-Fáját mèmásznyi, a tetejit, olyan nem létèzik. Olyan ló nincs az egész világon.

No, itt, igaz-e, Szègény-János pontos délbe' mègyèn az országon végig. Kilencvenkilenc papucs rajta csüng, a ló utánna. A rongyos ingbe' mègyèn végig az országon. Nézik. „Hèj, az a rongyos vitéz honnan gyött má', mit keres itt? Még ez is idi tudott vándorolnyi? Mé' nem mènt magának, ki tudja, hogy hova?” Bemègyèn a királyi palotáho', jelèntkèzik a királyná', hogy mi járta' van.

– Nézd, ide hallgass, kilso' országi vitéz! Szègény, bòldogtalan, mindènki próbá'kozhat. Aki a fát mèmászsa, aho' a hajadon lèjányomat felesègú' adom. Csak a fa el-túnjòn az országozbó', maj' ilyen szègyènt nem èltem

mé' soha. Még könyvbe' is lapoztam, ilyesmi még nem történt soha senkivel sē, csak ép'en velem.

– No, én abba' a járatba' vagyok, hogy ezt a fát eltűntessem innen.

– Kedves fiam – azt mondja –, előtted van!

Ott éccaka, nappal a népség mindég zsúfolva vót, mer' a vitézék, igaz-e, gyöttek próbá'koznyi, oszt elméntek. Mént az egyik, gyött a másik, ott mindé' vótak.

A cigánygyerek félhúzta az első papucsot. Mègindút arra a nagy fára másznyi. Hét éccaka, hét szempillantásig éghúzomba' mindé' mászott a cigánygyerek a fán. Úgy-hogy má' a népek léfeküdtek, még akkor sē látták. Csak mikor dobálja lē a papucsot, ahogyan mégyen félfele. Azt mondta a népnek, hogy mikor má' a kilencvenkilenc papucs lész lēnt, akkor gondolhassák, hogy fēnt van. Még akkor is hét esztendőt kell neki másznyi, hogy a tetejit méffoghassa a fának.

No, itt a népek ott éccakáznak, mindēnki várja nagy izgatottan, hogy mi lész. Apjaék, anyjaék is mind ott vannak. „Oj, ez a nagy vitéz embēr hogy tudott má' oda fél-mēnni, arra a fára?”

Mikor Szègény-János a kilencvenkilenc papucsot lēhajintotta, hét éccaka, hét nap, míg a fa tetejibe ért. Mit lassa ő, hogy a fának a tetejibe egy kis aranyos kastély, olyan, hogy annak a teteji is mind tiszta vont aranybó' vót. Mikor bemégyen az ajtóra, betapos, egy lélék sē a kastélyba'. Látja ő, hogy abba' a szobába' az Ég-Világon sēmmi sincs, csak a fénykép kiteve, feketē gyászval behúzza. „Nézd má', drága Jézuskám – azt mondja –, ilyesmiket! Az Ég-Világon egy lélék sē, csak az az egy fénykép!” Mikor elhúzza a függőnyt rajta, azt a feketē függőnyt, lássa, hogy az egyik ódalon a könnyi csurog neki, a másikon még bánatosan néz. Világ-Szèpségē! Éccercsak azt mondja neki a jány a fényképró':

– Hallod, hallod, Szègény-János, tudtam, hogy olyan bátor vitéz nincs az egész világon, mind tē, aki engēm félkeressēn! Hétszáz éve, hogy én evvel a fával szökdösök a szélēs nagyvilágba', bolyongok. Engēm – azt mondja – elátkoztak, Világ-Fájának és nekēm úgy kell bolyongnyi az egész világba', olyant keresnyi, aki engēm mēmmentenē. De még olyan vitéz embēr nem született, aki énnekēm a kastélyomba begyött vóna, aki az én fényképemet mēglátta vóna. Ha tē vótal olyan vitéz embēr, idē hallgass! Mindēn hét esztendőbe' gyön egy Griffmadár, egy negyvenmászás Griffmadár mējjelēntkēzik. Nyugodtan gyön, biztosan gyön, majd úgyis tudja, hogy ezt a fát még embēr, lélék nem mászta még. De – azt mondja – mégis elgyön mindēn hét esztendőbe' ellenőriznyi, hogy nem tanál-ē itt valakit? Akit ő elkap, Szègény-János, ott má' mēnt-ség nincs! Idē hallgass, én tēgēd elbútatlak, csak figyeld mēg, milyen óriási! Mer' olyan embērt mé' tē a két szēmédvel, míg a világ a világ él, úgysē látasz. Idē hallgass! Én rád nézēk az egyik szēmēmvel, amēlyik rí. Állj idi! Ez a könnycsēpp a fejedre esik, olyan csēppnek vállasz, hogy nekēm tē a képnek a hátáná' elfērsz! Ő má' mēgérzi, mikor gyön. Ha mēgtaná, szétszakít. Ha má' – azt mondja – erre hajlandó vótal, hogy a Világ-Fáját mēmmisszad,

olyan könnyen má' nē pusztúl el! Ilyen utat mēgtéttel, oszt cél nekū' ereggy vissza, ennek sēmmi értelmē sē vóna.”

No, itt, igaz-e, úgyis vót. Szègény-János odamēnt, ránézett a jány, egy könnycsēpp a fejire esett. Légynek változott, a kép alá mēnt.

Gyön a nagy ítélet, nagy villámzás, nagy csattogás gyön. Lēhajintja magát a kastély előtt, bemégyen a szobába, ránéz a fényképre. Nincs mēmmozdítva, hozzá sē nyú'va.

– Hallod, hallod, Világ-Szèpségē, az a szèrēncsēd, hogy sēnki sē nyú't hozzád! Tudd mēg, hogy édsapádval – mikor anyádba' egy babszem vótal – akkor eljegyzést tētőnk. Mikor elerēd a tizennyóc évet, feleségū gyössz hozzám. De tē mēccáfoltad a szavad és ezáltal kell nekēd bolyonganyi. Ha mēggondoltad magad, bár akarmēlyik pilanatba' a feleségēm lēhetēl. Vissza olyan szépség lēhetēl, mēg élhetēl az országodba' édsapádval mēg énelem. De ha nem, ugyanúgy kell nekēd Világ-Fájába' jányni, mind idāig jártal, a kastélyba' csak a fényképed lēhet. Mer' tudd meg, hogy má' hétszáz éve bolyongol így az országodtó', de mé' vitéz embērvel nem tanákoztal, aki tēgēd félkeressēn! Hát akkor kire vársz, mondd mēg!

A jány tovább is rí. Azt mondja neki:

– Idē hallgass, Griff-Vitéz! Nagy vitéz embēr vagy, de ha húszezēr esztendeig, mēg százezer esztendeig bolyongok a világban, akkor sē lészēk a feleségēd! Mer', idē hallgass! Apám egy tēhetetlen királyembēr, ő nem verekēgyik sēnkivel az Ég-Világon. Ő nekēm szabad akaratot adott, hogy aho' mēnjen feleségū, akit szeretēk. Mer' édsanyám má' a százagyk esztendejēbe' taposott belē, mikor én mēllētem neki. – No, Pistukám! – De hát én tēgēd nem kedvellek, ki sē állhatlak, oszt akkor inkább bolyongok, míg élvést élēk, akkor se lészēk a hitvesēd, akkor sē vizzēl tē engēm a tēmplomba, ha mindég így fogom lēélnyi az egész fiatalisági életēmet.

– Világ-Szèpségē, egyeb mondanivalód nincs?

– Nincs! Má' nem éccēr hallottad, hogy nekēm nem kēllesz! Mēvváltozott Griffmadárnak, fél a feketē félhó járásába.

No, itt, igaz-e, úgyis vót. Ahogy elmēnt, Szègény-János is vissza kiszállott. Rácsēppentēttē a fejire mēgint a könnyit, vissza ugyanolyan testbe', amilyen vót.

– No, hallottad ezt a beszédēt, Szègény-János?

– Hallottam.

– Idē hallgass, Szègény-János, én tēhozzád feleségū' nem mēhetēk, míg én így vagyok. De – azt mondja – én is tudtam, míg anyádba' egy babszem vótal, hogy tē mēppróbálkozol velē. Azē' gyöttem idi, ebbe az országba', tēgēd félkeresnyi, mer' tē engēm sosē taná'tal vóna mēg. Én tēgēd most vissza lēengedlek a földre. Má' nē félj! Én má' innen mēnēk, hogy a családotnak a jó életē mēg a mēglēhetēsē mēllēgyēn. Még az a jó, hogy nekēm szabad akaratot adott az a Sólýomfejū-Barát, a Griff-Vitéz, hogy én arra mēnēk, amērrē én akarok. Mer' ő magátó' na-

gyobb vitézt nem ismer a világon. Idé hallgass! Nem hogy hét éccaka, hét szempillantásig mászol fél idi, két pőrén belő' má' a földön vagy. – Akkor benyú't a hajába, kihúzott egy hajszált, léfele hajintotta. Egy aranygarádics vezetett le neki, végig a fáró', a föld gyomrára. – No, Szégény-János, ha akarsz majd velem beszé'nyi, eriggy el egy országba, próbá'kozz még sok vitéz embérékkel, de – azt mondja – né mondd, hogy mi járátba', mi fáradtába' vagy! Én éccaka, nappal, mindég a fejedné' lészék, segíték, né félj! Úgy má' embéren nem segíték, mind tērajtad, mer' minket a Jó-Isten égymásnak teremtett.

No, itt, igaz-é, úgyis vót. Szégény-János lēmēgyen a földre. „Éljén, éljén...! Hol vótál ilyen soká?” – a népek kérdézték, de ő nem válaszol sēmmit sē. Az apja, anyja is ott vót, ríva. „Gyerték má' haza, mé' máma nem éttōnk, gyerték má' haza!” – mondta nekik.

Mikor a fiú légyōtt a fáró', csak hūlt helyi maradt a fának. Ugyanolyan világos lett a fának a helyin, ugyanolyan lett mindēn a Föld-Világon, mind régēn vót. A király: „Éljén, éljén a mi mēvváltságōnk, éljén, éljén!” Mingyá' harmincnyóc országnak a betűjit verték vóna a mejjibe.

– Átadom fijam a királyságomat, a hajadon lējányomat feleségű' adom hozzád, Rongyos-Vitéz! – mer' másképp nem tudták szólítani, mer' úgy nézett ki, mind egy rongyos vitéz.

– Idé hallgass, édēs-kedves királyatyám, én a tē országodból' vagyok. – A király seggre esett, kínjába' még a földet is harapta.

– Né beszélj, kedves fijam! Az én országomba' egy ilyen vitéz embért?! Itten, Magyarországon?

– Bijony – azt mondja –, én idivalósi születés vagyok. Szégény-János, a faluvégin a szégény cigánynak a fia.

Rōgtōn elszédűt a király.

– Az én országomba' egy ilyen vitéz ember! Édēs-kedvesēm, szavamat adtam az egész világ előtt, hogy aki engēm ettő' a fátó' mēmēmēnkít, feleségű' adom hozzá a lējányomat. Én a szavamat, míg király vagyok, mēccáfolnyi nem fogom. Itt van – azt mondja – a hajadon lējányom, hūszesztendős, fogd még a karját, oszt vigyed!

– Idé hallgass, király! Nagyon fáj a szívem, hogy nemēt kell mondanyi, de mé' nekēm messzē az út, én mé' most indúlok el világot próbá'nyi. Előre nem mondhatok nekéd sēmmit, de ha a jányodnak valami jó partija akad, nyugodtan mēnjen férhē', énrám – azt mondja – né várjon egy percig sē! Csak azt az egyet kihagyom: míg én odalészék világot próbá'nyi, apáméknak, édēsanyáméknak innya, énni és teljes ellátás, míg én vissza nem térēk! Ha nētalán nem gyōnnék vissza, akkor is édesapámnak, édesanyámnak innya, énni légyen, míg ők élvést élnek – még a két bátyámnak! Ha ők még akarnak házasodnyi – azt mondja – segítsd ki őket mindēnvel! Né olyan szégény sorba' éljének, mind egygy éltek!

– Né félj, kedves fijam, Szégény-János! Ha a Jó-Isten mēssikerített* avval, hogy az én országomba' olyan vitéz embér született, mind tē vagy, aki az országot mēmēmētítetté attó' a nagy fátó', én hūséges pajtásod és havērod

lészék. Hát azt gondolod, kedves fijam, hogy én buta embér vagyok? Kilső országbó' jártak idi vitéz embérék, mind tēhetetlen vót. Apádval, anyádval nē félj sēnkit, ugyanazt a ruhát hordja, amit a feleségēm, és a kastélyomba' a' lész mindēn, amit tē elrendēlsz. Mindēnek úgy kell lēnni, ahogy tē elrendēled!

– Én nem rendēlek el sēmmit! Apáméknak rendēs, mēgfelelő lakást és akkor rendēsen éljének, úgy, mind a többi népség!

A király állotta a szavát. A királyval lēmēt a pincébe, mēgkóstolta azt a jó bort, berűgtak mind a ketten. Mēgittak vagy hétszáz-hétszáz litēr egy-egy. Beűtték a hordónak a dongóját, Szégény-János fēlemeltē, éccerre mēgitt vagy nyócszáz liter bort. Rendēsen gyōtt ki a pincébó', mēccsókolta a királyt.

– Alattvalód vagyok, most má' vitéz embér vagyok, szolgálom a hazámat, de nekēm utam van még! Nekēm mē' kell próbá'nyi egy utat, olyat, hogy léhet hogy többet sosē gyōvők vissza.

– Báarakarmi van, tēgēd az Isten segűjjen, Szégény-János! Minekōnk tēutánnad fáj a szívōnk mindég, míg élvést élsz. – A király átfogta, összevissza csókolta. A király a boldogságtó' még a nagy örōmbó' ki sē vót, hogy az ő országába' olyan nagy vitéz embér született.

No, itt, igaz-e, Szégény-János mēgyen az apjáho', anyjáho'. Erró' az apja még az anyja nem tudott, még a két bátyja. Hēj, mēllássa a cigány – Szégény-János még lē sē ért –, hogy a nagy ágyúkat tolják be a háza elejibe, a cigányházho'. Beálljáják a két sarokra a cigányházho'. A cigány kinéz, össze-vissza szarta magát. „Drága Jézuskám – azt mondja –, mit vétettem én a királynak? Ágyúkat hordat idi?! 'Isz élég neki idi a katonaságja is! Széttűrjék. Kedves feleségēm, búcsúzzōnk el égymástó', mer' a király minket most má' kilövet az ágyúbó'!” Csak tallérozák lē az ágyúkat. Ha még egy légy gyōtt arra, arra is ágyúval lőt'ek. Mikorcsak kopogtat a gēnērális:

– Adjon Isten, édēs-kedves öregembēr! – Kinyitta az öreg cigány az ajtót.

– Adjon Isten! Mi baja van a királynak énelem, hogy énrám ágyúkat küdet, még tallérostó' a katonaságot, szá-zadostó'!

– Hēj, Szégény-János – azt mondja –, tē igin-igin nagy embér vagy. Én híjjába vagyok gēnērális –, én hetvenhárom éves vagyok, de én még a királyval nem koccintottam. Mingyá' jelentkēzik a király, de először mink gyōttōnk.

Ki sē beszél a gēnērális, mikor az aranyhintó a királyval mēgjelēnik. Kikel a hintójábó', bemēgyen a szégény házba, szétnéz. Hát bizony a király a pókhálótó' meg a sok szēmētő', még a lomtó' agyig tudott bemēnni. A cigányasszony a sparhét mellett cigarēt'ázott. A nagy újságpapírba' a Tarasz Bulba becsomagolva neki, úgy pōfőköl a cigányasszony. A király leül melléje a lócára.

– Hallod, hallod, Borcsa – Borcsa még, igaz-é, mē' vót meredve, mikor cipōvel tüzeltek, mē' rongyokkal! –, én ebbe' a kunyhóba' jobban érzēm magam, mind a palotá-

ba! A cigányasszonynak a nagy újságpapírba' a cigaret't a kiesett a szájából'.

– Hogy-hogy! – azt mondja. – Királyatyám, ilyesmit mondanyi? – A poloskátó' mé' mindentó' a fal ki sē vót! – Nézzēn szēt, királyatyánk, mibe' élōnk mink!

– Az nem számít, az nem mindēn! A magok fia fēlēr a harmincyōc országomval.

Hallják ōk kívēl a nagy kiabálást: „Éljēn, éljēn, éljēn a mi nagy vitézōnk, a magyarországi vitéz, Szēgēny-János, a cigánynak a fia!” Az egész nép, gyerekek, mind virágokkal, csokrokval hányják be. Ahogy a sallangok a rossz ingrō' lōgtak, arra kötōzték a drága nagy csokrokat.

– Nézd mēg – azt mondja a király az öreg cigánynak –, én erre gyōttem végig az országōn, engēm nem éljēnzett senki, hozzám sē szó'tak. Nézd mēg, a fiadat mēg hogy éljēnzik!”

Lássa, hogy a levegōbe állandóan hányják fēl a fiát. Mikor lētészik a ház mellett – de má' a nép mind a hajam szála – benéz Szēgēny-János. Mit lássa...

Mit lássa, hogy a király – korona a fejēbe' mé' mindēn, igaz-e –, a cigányasszony mellett űl, a másik ódalon mēg a jánya. De az a kapargōdzás má', ami mēnt! Hát el lehet képzelnyi, olyan helyzetbe'!

– No, idē hallgass, öreg cigány, Szēgēny-János – mer' azt is úgy hí'ták, az apját –, ha azt akarod, ebbe' a minutába' a jányom itt fōz nekēd, itt takarít.

A cigány mēg ēccērre:

– Királyatyám, ilyesmit, a maga jánya itt, minálōnk?!

– Nē félj sēmmit, ugyanúgy fog fōznyi nekēd haluskát juhtúrōval, tejfēlvel, szalonnás zsírval, mind a legszēgēnyebb jány. Csak a szavába kerül a fiadnak, oszt maradhat. Abba' a pillanatba' a kastélyomba' tōbbet má' helyē nincs. Attó' függ, hogy a fiad mit mond. Nekēm má' ēccēr mēccáfolta a szavamat, hogy nem kell, hát én má' arró' nem tēhetēk. De – azt mondja – én azon vagyok, hogy a fiad elvēgye!

Gyōn a fiú, betapos. Mēghōkkent a fiú, igaz-ē.

– Hozta Isten, ēdēs-kedves királyatyám!

– Hozott a' tēgēd is, ēdēs-kedves fiōnk!

– Édēs-kedves apám, hát adjon valamit!

– Hát kedves fījam – azt mondja – itt van ēgy csēpp dumó. Most vagyōnk négyen, hány fele vágjam? Most kinek adjam?

A király után mē' má' vagy negyven szeker szalonna, kívēl. Azt mondja a király:

– Szēgēny-János, nekēm abbó' a cipōbó' vágjal! – Hát azt bijony, ōcsēm, baltával kellēt elvagosdni, mé' késvel nem is lehetēt! – No, Szēgēny-János, mēgkōstoltam a kēnyēredet, amin tē egész életēdēn át gyōtrōdtel. A kastélyomba' bārakarmēlyik pillanatba' gyōsz, innya, ēnnyi mindēg lēs. Amēlyik szobába' tē lēfekszēl, tēgēd mēzavarnyi nem szabad, míg tē magadtó' fēl nem kelsz! Mikor fēlkelsz, a legfinomabb ételvel lēsēl ellátva és a lejányom, míg vissza nem tērsz, fēl lēs tartva mind feleségnek való. Tōbb sōt, tōbb kēnyēret ebbe' a szēgēnyiségbe', ebbe a nagy ínségbe' nem észēl. Gyōttōk a kastélyomba.

Én avval lēsēk nagyobb embēr, hogy én nyúlok a tálba hamarabb, nem Szēgēny-János.

Úgyis vót. No, itt, igaz-e, ōk mēgēgyeztek, Szēgēny-János kimēgyēn a lováho'.

– No, ēdē kedves gazdám, jó' érzēted-ē magad?

– Jó'!

– Szēgēny-János, el kēnē má' indúnōnk! Hosszú az utōnk, ki tudja, hogy mikorra érōnk mink vissza idi? Mikor lēsōnk ilyen bēkességbe', ahogy most ēgyezkēdēl a királyodval? Mēg most hol vagyōnk? Mēg aggyig indūtōnk ki az országbó', mēg az országba' vagyōnk mindēg. Itt mēnnyi kell!

– Jó' van, kedves lovam, tōbb sōt, tōbb kēnyēret a házōnkna' nem észēk, indúlōnk, ha ez a kívánságod.

Mēccsōkolta apját, anyját, a két bātyját. A királytō' is elbūcsūzott, mēmmondta neki:

– Nézd, királyōnk! Ha a jányodnak gyōn olyan kērō, hogy mēgteccik, azonnal add fér'hē'! Énrám nē számíjjon! Én világot mēnēk próbányik, nekēm az élet olyan, hogy vagy gyōvōk vissza, vagy nem. Mer' ha nekēm sikerül – azt mondja –, akkor sē vēsēm feleségű' a maga lējányát. Bārakarmi baj lēs az országba', csak gondoljatok rám! Én abba' a minutába' itthon is vagyok. Édēsapámēknak, ēdēsanyámēknak – azt mondja – a hajok szālānak sē szabad mēggōrbūnyi, mē' magoknak sē! Akarmilyen szēgēnyiségbe' nyōtōnk fēl, akarmilyen ínségbe', de mégis ebbe' az országba' szūlettem, idi tartozok.

– Úgy is van, kedves fījam, éltessēn tēgēd a Jó-Isten! Szērēncsēs utat, míg a világ a világ él!

Akkor Szēgēny-János rāpattantotta magát a lovára.

– No, ēdēs-kedves gazdám, most vágōnk neki a világnak. Most má' lehet nekōnk, hogy a legkisebb bokor is szállást adhat, maj' nem tud'uk, hogy mire mēnōnk.

No, Pistukám! Mēnnek is hét ēccaka, hét nap, hét szēmpillantásig ēgyhūzombba'! Mikor csak ēgy drága aranyos rētre lēhajintōdnak ōk. Szēgēny-János a lovával. A dērēkbe' érō fūbe' úgy járkāl a lova, de ō ēgy teremtēt lelkēt sē lát. Azt mondja, hogy:

– Hallod, hallod, ēdēs lovam, mink má' hét ēccaka, hét nap itt bolyongōnk. Hát mi ennek a titka, ki lakja ezt a drága aranyos rētet? Nézd mēg – azt mondja –, az ēgyik virág nyílīk, a másik hērvad itt! Hát mi ennek a titka?

– Várjal csak, lēs mēg ennek bānatja is!

Mit lássa jó, hogy ēgy vēn öregembēr a másik ódalon bunkōsbotval fēltámaszkodva.

– Hallod, hallod, Szēgēny-János, de jó érzēd tē magad itt. Épūgy, mind otthon érzēd magad.

– Édēs-kedves öregapó, énhozzám mēg nem szó't idāig sēnki. Én nem látok sēnkit, embērvel nem taná'koztam, hát mi' csināljak?

– No, idē hallgass – azt mondja –, a lovadnak tōbb eszi van, mind a szēlēs világnak, mer' tē olyan rētbe' járká'sz, amilyen szagú rēt az egész világon nincs. Ha más lō idīgōtt vōna, mind lēzūzta vōna, ō mēg, amēlyik virág elhērvadt, mindēg azt szakította ki. Amēlyik nyílīott, aho' ō

nem nyú't. Mind a ketten megőriztették a Világ-Rétemet. Én vagyok a Világ-Kerülő. Ha tē nem rendesen viselkedél, olyat vágok nekēd evvel bunkósbotval a fejed tetejire, hogy nekēd a fejed úgy szétmegyen, mind egy tők. De idē hallgass – azt mondja –, látom, hogy nem avval a szándékval vagy, hogy valakinek rosszat csinálj, még valakit mēssértsel, hát mi járhatba' vagy? Mer' tudd meg, hogy én vagyok a Világ-Kerülőjē. Én összējárkám tam az Egész-Világot, oszt ha valaki nem jó' gazdálkogyik, én olyat ütök a feji tetejire, hogy ő má' csak aggyig él! Mer' az én bunkósbotomnak az egész világon párja nincs. Én országokat belátok, én tudtam mindēnt, amit tē abba' az országokba' végeztel, én mindēnt láttam. Én híjjába vagyok itten, a másik országba' is olyat ütök a fejedre, hogy rögtön végi az életēdnek! Mi járhatba', mi fáradtságba' vagy?

Elmondja neki Szēgény-János.

– No, nézd, Szēgény-János, azt tudom. Én a Világ-Kerülője vagyok, a szélēs világon mindēnrő' tudok. De idē hallgass! Itt ez a bot a kezembe', de ha egy rántásra, egy szakításra ki nem vészēd a kezembő', akkor má' nē indulj el! No és, mikor kikaptad a kezembő', olyat nem vágol a fejem tetejire, hogy amēlyik nekēm legöregebb haj van a fejemen, fél nem húll az égnek, akkor nē indulj el!

– No, igaz-ē, Pistukám, milyen embēr vót má' ő!?

Akkor, ahogy az öreg fogta így a botot nē, mēffogta, két kezébő' csavargatta. Egy rántásra kirántotta a kezibő' az öregnek. Mēssindēritētē a feji félēt. Mikor rávágott a fejire, olyan szó't, mind egy negyvenkettes ágyú. A hajsál félállott az égnek a tetejire.

– No, Szēgény-János, idē hallgass! Mēmmondom nekēd őszintēn: háromszázēzē esztendős vagyok, de híjjába ēttem mēg vagy hatvan birkát, mē' teheneket, de még én ēccēr sē büffentem fél, csak most, az ütēs alatt. – Olyat büffent, hogy még a fáró' a levelek is szóródtak lē. – Most má', pajtás, vitéz embēr vagy, mēppróbá'hatod a világ sorát.

Eltelt az idő, beszé' gettek.

– No, idē hallgass, Szēgény-János, szēgény embērnek a gyērēki vagy, cigánygyērēk vagy, nē haragudj még értē! Mink tērajtad segítőnk! Nagy erős embēr vagy, nekēd má' élēg vóna a Fél-Világ, de idē hallgass, akinek az ēgyik szēmē rí, a másik szēmē mē' nevet, rád vár. Nagy vitéz embēr vagy, Szēgény-János. Nekēm mindēn erdőhő' jogom van, de az ő erdejibe még én sē mēhetēk be. Az ő erdeji kivételēs. Én nem félēk, a Világ-Kerülőjē vagyok, én nem félēk. Mindēn erdőbe' hatásom van, de az övébe' nincs.

Szēgény-János is lēült, a fejét vakarta.

– Nagy vitéz embēr maga, ēdēs-kedves öregapám, nagy vitéz embēr...

– És ő, a Világ-Szēpsēgi, mikor a világra teremtődött, az apja elīgértē a kezét. Itt ez a nagy baj. A hitē – azt mondja – még kell szēgnyi. Mer' Világ-Szēpsēgi nem akar hozzámēnni. – No, itt, Szēgény-János bānkódott, igaz-ē. – Édēs-kedves fijam, tē mē' nē bānkódj, maj' még elōttēd az út. Tēbelőled még nagy vitéz embēr lēhet, ha úgy viselkedél végig az út alatt. Idē hallgass – azt mondja –, adok nekēd egy zsebkendőt. Bārakarmikor mēttörőközöl benē, én abba' a minutába' a segítségēdēn lēsēk, ha tudok.

Ha mēg nem jelēntkēzēk, tudd mēg, hogy én tēhetetlen vagyok! Kedves fijam, nagy vitéz embēr vagy, próbá'kozz! Mindēn embērvel taná'kozol, nem tudod, hogy kibē' mi lakik. Csak úgy tudhatol mindēnrő' a szélēs világon, ha mindēn embērvel beszé'sz! Szērēncsēs utat! Ha a segítségēdēn lēhetēk, csak törőköz a zsebkendőbe, én má' ott is vagyok! Világ-Kerülője vagyok, én bārakarmikor segítēk rajtad.

No, itt, igaz-e, félvāgtatott ő a feketē félhő járásába. Mit lássa jó, hogy ēgy istentelen nagy vasháló elōttē.

– Kedves gazdám – mondja a ló neki –, baj van, lē kell szállanónk! Innen tovābb út nem lēhet, mer' a háló elōttōnk van! Ha lēmēnēk a földre, a háló akkor is elōttōnk, ha félēmēnēk, akkor is fēnt elōttōnk. Itt má' – azt mondja – út nincs ki, itt má' lē kell szállanyi, oszt pihennyi! Mēg kell tudnyi, hogy ki ennek a gazdāja?

Úgyis vót. Lēereszkēdnek ők a földre, ēgy istentelen nagy erdőbe, igaz-ē, olyanba, hogy a végi nem látszott ki sēhonnan sē. Egy istentelen nagy vadszilvās erdőbe, olyanba, hogy aggyig tudott még az eger is elmāszkányi a bokor közt. A nagy vitéz embēr vagdosott a kardjával. Mit lássa jó, ēgy vénasszony tövisvel fēsűkogyik. Avval a vadszilvatövisvel, úgy fēsűli, két ódalra lēeresztve a haját.

– Adjon Isten, ēdēs-kedves öreganyám! – Mit lássa jó, hogy az ēgyik dohánylevelet betēszi a szájába, a másik mē' gyön ki, köpdösi ki a bagót a vénasszony.

– Idē hallgass, Szēgény-János, hozd el azt a vasvillát a sarokbő', a vadszilvabokornak a tövibő'! Vāgd a szēmēm közē, de úgy, hogy ha én fél nem nyitom a szēmēm, akkor rögtön végi az életēdnek! – Akkor Szēgény-János, igaz-e – el lēhet képzelnyi, hogy milyen vitéz embēr vót ő! –, mēfoggja a vasvillát, szalad a vénasszony felē. Képzeld el! – Maj' hāromezēr esztendeji még én embērt nem láttam a szēmēmre. Mer' még olyan vitéz embēr erre nem járt, aki úgy beüttē vóna a szēmēmbe a vasvillát, hogy én fél tudtam vóna nyitnyi a szēmēmēt!

Akkor Szēgény-János mēgkapta a villát, úgy belēvāgta a szēmi közē, hogy hét nap, hét szēmpillantásig mindēg aludt. (Kimerūt tőlē! – Kimerūt tőlē, olyan nagy erőfeszítēt tett Szēgény-János. –párbeszēd a mesélő és a hallgatóság között.) Mikor belēvāgja, a vénasszonynak mind a két szēmi félpattant. Mind ahogy négyszáz kazal ég, úgy tüzelt a szēmi a vénasszonynak. No, Pistukám, itt lēs má' baj!

– No, idē hallgass, Szēgény-János! Én idāig nem tudtam, hogy az országba' mi törtēnt, én vak vótam. Erre gyött má' az égvilágon mindēnki, vagdosták, kedves fijam, mer' a szēmēmnek a helyi a szūrāstó' ki sincs. De mikor belēvāgtad azt a vasvillát a szēmēmbe, még a nyel is eltört a villāba'. Az én erdőmet – azt mondja – embēr elkerūnyi nem tudta. Azē' húztam ki a vashalót, hogy itt mindēnki szálljon lē, hogy mindēnki taná'kozzon velem, aki csak ērítē magāba', hogy vitéz embēr! De hát idāig mē' nem gyött ēgy sē olyan, csak tē! Hát most ezē' – azt mondja – idē hallgass! Hēt ēccaka, hét szēmpillantásig tē innen nem mégy el! Énnālam azt ēszēl, azt iszol, amit akarsz,

mer' olyan boldoggá nem tett senki sē engem az égvilágon, mind tē. Mit iszol, kedves fiam, mit észl?

– Édes-kedves öreganyám, amit maga azelőtt a lábával dagasztott, pampuskának mē' vakarónak valót, nekem abbó' a tésztábó' süssön vakarót!

– Hohó, édes fiam! Mindēt odadok, csak azt az ēgyet nem! Abbó' én nekēd nem sūtök vakarót.

– Édes-kedves öreganyám, én magán segítettem!

– Igaz, kedves fiam!

– Hát mé' nem akarja ezt nekēm mēccsiná'nyi?

– Itt van, adok nekēd országot, avval a tudományval lészl, amivel én. Mi kell más?

– Édes-kedves öreganyám – odamēt, mēccsókolta a homlokát –, én magát úgy szeretēm, mind az édesanyámat. Én magán segítettem! Csak maga nekēm abbó' süssön vakarót!

– Édes-kedves fiam, hát, ha annyira ragaszkodol hozzá, akkor én segíték rajtad, elkészítēm én nekēd azt a vakarót. Fiam – azt mondja –, nagyot kérsz, mer' úgy tud mēg, hogy a' nekēm kérészfiam, akive' tē most pērbe' vagy, ellenségbe' vagy. Idē hallgass, amióta ő nagy vitéz embēr, kedves fiam, ő énrám még rám sē nézēt, az erdōmet is kikerūtē. Engēm nem nézēt sēmminék sē. Én saját magamat elátkoztam vaknak, hogy míg olyan vitéz embēr nem születik a földön, aki nekēm a villát úgy belévágja a szemembe, hogy én a két szemēmvel belássam az erdōmet, én aggyig mindég vak lēgyek! Idi hallgass, én hét esztendeig, hét szēpillantásig tapostam a tekenőbe' azt a téstát, az neki mind erejibe' vót, de ő még rám sē nézēt. Ha ő olyan bitang gazembēr vót, hogy ő énrájam nem segítēt, mēg én nem vótam neki kérésztanyja, hát akkor má' úgy végvē hasznát! – No, itt, igaz-ē, Pistukám, a vénasszony mēkkezdtē a kēmencébe az aprófát raknyi, készitenyi a tüzet. – No, kedves fiam, hordjad ti is a fát! Mer' idē hallgass, mikor tük együve kerūtök, oszt ő má' ki lész fáradva, ő ugyanolyan vakarót vész elő, mind a tied, oszt abbó' észik. Ő ēgyet harap belőlē: kedves fiam, sē fáradtságot, sē vérzést, sē ütést fájdalomnak nem vész, nem érēz. Éccērre hét országnak az ereji szalad belē. De tēbeléd mē' nyóc, mer' – azt mondja – ezt abbó' készítēttem, amit én vakon tapostam. Hétezēr esztendeig tapostam ezt az ēgy téstát. Ő majd akkor lész hoppon, mikor mind a kettitēkbó' úgy gyön a vér, mind a Rimának a dērēka, vagy a Sajónak. Akkor majd ő is kapackogyik a vakaróé', mē' ti is. Majd akkor kivállik, hogy kibe' lész a több országnak ereji, tēbenned-ē vagy őbennē.

No, itt, igaz-ē, úgyis vót. A vénasszony kisüttē az egész vakarót.

– No, fiam – azt mondja – harapj belē! Itt van vagy hat ódal szalonna, éccērre ēdd mēg az egészet! – Kitēt vagy hat ódal szalonnát, vagy száz vakarót. A gyerek ēgy ropantásra, ēgy szuszra mindet behajította.

– Édes-kedves öreganyám, szomnyan vagyok!

– Hozok azt is, kedves fiam!

Vagy háromezer esztendős bort tizēnyóc hordóval behúzott éccērre.

– Hogy érzed magad, kedves fiam?

– Kedves öreganyám, mind mikor édesanyám a világra szült!

– Azé', kedves fiam! Itt má' nekēd a hajad szálának sē szabad elesnyi.

Úgyis vót, igaz-ē, beszé'getnek. Éccērcsak az erdō zúg, villámzik.

– Látod-ē, kedves fiam, most is itt van a mi kérészfijónk. Lészállana ő má', de má' nem mer. Nézzel ki, kedves fiam, amēnyi csillag van az égēn, mind rakásra szaladt, de ő má' nem mer gyōnni. Má' most híjjába gyön, mer' amit én a tekenőbó' kikapartam téstát, többet ér, mind amēnyi vakarót mēgēttel. Azt a vakarót ēdd meg, a többit mind hadd itt, kedves fiam! Éccērre bekapod a szádba. Ez többet ér, mind neki kilencvenkilenc. Még ha hármastó' adják neki a vakarót, akkor is többet ér ez az ēgy, mer' ahogy én végighúzgá'tam a tekenőnek az ódalán, annyi országnak az ereji mēt beléd. No, Szégény-János, kedves fiam, ha tēbelőled csinátónk embērt, tē segítl rajtónk, felkőtöm az édes-kedves uramat is. Má' hétszázezer esztendeji is van, hogy az uramnak az arcát nem láttam. Gyere, fiam – azt mondja –, nézd mē' tē is az én uramat! Kedves fiam, amēlyik holmi teccik róla, má' ebbe a minutába' vihetēd.

Mit lássa jó, ēgy szoba közepin kiterítve, hét mētērēs bajúszval. Hét mētēr erre, hét mētēr arra. Az ēgyik sarokba' mēg a haja, mintha vagonbó' öntenének ki valamit. Égy istentelen hetvenmázsás kard mē' mellettē fekszik.

– No, fiam, látod-ē ezt az embērt, aki itt fekszik?

– Mé', kedves mamám?

– Őbennē ennek az embērnek az ereji van. Ő – azt mondja – azóta halott, mer' mindēn erejit, mindēn tudományát mind a kérésztfiönkba adta. Hát azé' nagy vitéz embēr! De látod?! Hétezēr esztendeig ebbe a szobába még az ajtót sē nyitta rá.

Szégény-János odamēt, mēccsókolta az öregēt. A szégény embēr félkelt.

– Édes-kedves kérészfiam – azt mondja –, csak azóta, hétezēr esztendőtó' csak most tudtal rám gondolnyi? – Mikor lássa, hogy nem a':

– Tü, tü, tü, ördög vigyē az anyádat! Tudtam, mikor anyádba' ēgy babszem vótal, hogy tē minket félkeresl, Szégény-János. Hát az én kérészfiam mellett nekēd kellēt engēm mēccsókolnyi, hogy én úra lássam a világot?! – A feleségével összē-vissza csókolták ēgymást.

– Édes-kedves férjecsém, a mi fiónk segítēt rajtónk, Szégény-János. Magyarországi vitéz, kilsó országi vitéz, nem mihozzánk tartozik, mégis ő nekōnk az örömōnk, ő nekōnk a vígasztalōnk, a két öregnek. Gondolj, kedves férjecsém, olyasmire, amit – azt mondja – talán még a kérésztfiōnkknak sē ajándékozta oda!

A vénembēr összē-vissza csókolta a cigánygyerekēt.

– No, Szégény-János, idē hallgass! Én vótam valamikor az Egész-Világi-Vitéz. E' mēg a Világi-Szēpség vót, ez a csúnya, vén, bagós boszorkány. Éntőlem, fiam, az egész világ fé't. Minket a Jó-Isten avval vert mēg, hogy nekōnk gyerkōnk nem lét. Énnékēm ēgy barátom – nagy vitéz embēr vót az apja is, de ő énhozám úgy vót, mind az ég és föld,

hát barátságot köttünk – megkért engem a komájának. Megkérésztéltem neki a fiát, most má' ő a nagy vitéz embér. Fiam, bő Magyarországon párja nincs most, mink ezt tuggyuk. De még az öreg is jó a házná', ha nincs más, mikor az embér bajba' van, kedves fiam. Ahogy ő néz minket, mink is úgy néz'ük őt. No, Szégény-János, ha tē mirajtónk segítéttel, mink is segítónk rajtad. A feleségem odadta nekéd?

– Idadta, kedves édēs öregapám! Úgy érzem magam, mintha az egész világ ereji bennem feküdnē.

– Kedves fiam, tudom. Mer' amelyik hēgynek az ódalát megütöd, a hēgy má' tologyik el. Még fák má', tēelötted, fiam, nincsenek, mer' csavargárod, még húzgárod ki tōvestő', oszt hányod rakásra. Kedves fiam – azt mondja –, én segíték rajtad. Világ-Kerülőjivel beszé'tel-ē, él-ē még ő?

– Él.

– No, idē hallgass, gondoldj rá! Nekēm Világ-Kerülője őcsém, csak ő azt a pályát választotta, hát légyék az ővé az! Én még Egész-Világi-Vitéz vótam. De má' hétezēr esztendőtő' sokat fordút a világ, má' én sē tudok mindēnrő'.

A fiú benyút a zsebkendőé', mēttörüközött.. Rupp, mējjelēnt.

– Édēs-kedves fiókn – azt mondja –, itt vagy?

– Itt vagyok.

– Mit parancsolsz, édēs-kedves fiam?

– Édēs-kedves öregapám, itt ez a nagy vitéz embér kōvetéltē magát, hogy magok valami...

Mēllátták, összecsóktólták ēgymást.

– Édēs-kedves őcsém!

– Bátyám!

– Téged is fēlkeresett ez a Szégény-János?

– Fēl!

– No, idē hallgass, Szégény-János! Hétezēr esztendejē, hogy én a bátyámat nem láttam, Világi-Fődrēngēt. Mer' mikor ő valamikor erre járt, még a föld is rēngēt. A hēgyeket, vōgyeket, még a fődeket ő túrta. Hát azé' lett az ő nevé Világi-Fődrēng. A fődbő' a bogarak is kiszaladgá'tak a hēgyekbe, még ki tudja, hogy hova. Mink ēgymás ellen haragudtónk, míg a világ a világ élt, mer' ő is a Világ-Szépségit szerettē, még én is. Nagyobb vitéz embér vót, mind én, azé' lett az ővé Világ-Szépségi. Én beadtam magam Világ-Kerülőnek, hogy én mindég csavarogjak, míg élvést élek.

No, itt, igaz-ē, ők ēgyütt pērdolnak, összēvissza csóktólták ēgymást.

– Most idē hallgass, ennek örömēre, hogy mink hétezēr esztendő után taná'koztónk, légyēn itt az egész mindēnki, hídd még má' a kérésztfiadat is!

– Idē, az én portámra, míg én élēk, nem gyön! Ha ő olyan nagy gavallér, akkor mink is légyōnk! Itt van Szégény-János, a mi örömōnk, hát akkor légyōnk így hárman – mondta Világi-Fődrēng.

Úgyhogy mēgittak vagy hatvan vagon bort, három évig, három éccaka mindég ittak, táncoltak. Mēgēttek vagy hatvan tekenő haluskát. Azt mondja Világ-Kerülője Világi-Fődrēngnek.

– Hallod, hallod, kedves bátyám, mink szórakozōnk, jól érzük magónkat, itt ez a szégény gyerek, velē is törődnyei kēnē.

– Idē hallgass, útnak indítjuk, ha mind a ketten egyūve tartōnk. Úgyhogy eredményēs és békēs légyēn az egész útja. Maj' mi túrés, mi tagadás, nagy erő van a gyerekbe', és ő mēgesküdtō a kardja markolatjára, hogy ő a világon nem vēszenkit feleségū, csak a Világ-Szépségit, aki apátō' és anyátō' nem születētt. Égy iborkába' fekszik, akit mindēnnap hatszor, hétszēr kell öntöznyi, nehogy a Nap mēgégēsē a szárját, nehogy mēghaljon. Mer' több mind millió és millió hēktáron fekszik az iborka, de ő van a kōzepēbe'. Őt nem vettē sēnki, őt nem ültettē sēnki, ő magátō' termētt.

Szégény-János mēmmondja nekik, hogy mirő' van szó.

– Kedves fiam, mitőlōnk mindēnt mēgkaptal. Ha bárakarmilyen bajba' lēsžel, csak gondoldj ránk, kettinkre, mink mingyá' ott termōnk. Világ-Szépséginek mindég úgy kell bolyongnyi, mind ahogy el van átkozva. Ő elátkozta saját magát, hogy ő bolyongja össze az egész világot, de akkor sē mēgyēn a vitéz embērhe', aki őtet eljegyzettē, mé' míg mētteremtettē a világ az anyja hasán kívül.

No, itt, igaz-ē, úgyis vót. Mikor Szégény-János elindūt, mēccsóktolta a három öregēt, fēl a feketē fēlhő járásába.

Azt mondja a ló neki:

– Édēs-kedves gazdám, szálldogálōnk, menōnk, még idāig bajōnk nem vót sēhol, de mondd má' mē nekēm mégis, mēre tartōnk mink?

– Világ-Kerülőjē mindēn erdőt mēnnēzētt, de abba az erdőbe még soha nem mert bemēnnyi.

– No, idē hallgass – azt mondja –, Szégény-János, én azt mondom nekéd, hogy má' háromszāzezēr esztendős vagyok, a világon a legōregebb ló vagyok, de azt az erdőt mink is kikerūtük mindég. Nem tudom, hogy abba az erdőbe' lakik-ē valaki vagy nem, mer' mihent az erdő felē kōzeledōnk, mindēn embērnek elveszik a tudása, hatalma, mindēnē. Én nem tudom, hogy fiú vagyok-ē vagy jány, mikor aho' az erdőhő' érōnk.

– Most idē hallgass, kedves gazdám (sic!), aho' az erdőhő' mēnōnk. Csak arra kērlek, annak az erdőnek az irányába vigyel el! Nekēm má' más utam nincs, én nem pályázok sēmēre sē. Hogy a Világ-Szépségi ilyen szērēncsētlenšēgbē' jár, én azon akarok segitēnyi.

No, ahogy ők beszé'nek a lóval, otthon a két bátyja is mēnnősūt. Az ēgyik elvettē a bírō jányát, a másik még elvettē a jegyzőjēt. Otthon még a nagy lakodalom áll. Ott mindēnki táncol, vigad, csak a királynak a jánya nem táncol sēnkivel. No, maj' annyira jóba' vótak, hogy a királyi kastélyba' lett mēttartva a lakodalom.

Azt mondja a király:

– Édēs-kedves jányom, táncoldj má' ti is! Mēvvan a boldogságod is, mindēn az ēgvilágon, hát mé' nem táncolsz tē!

– Édēs-kedves apám, hogy táncolnék én, hogy mulateznék én, mikor – azt mondja – Szégény-János bajba' van.

– Kedves jányom, hát mit tudsz tē Szégény-Jánosró'?

– Hogyne tudnék, édes-kedves apám! Én Szegény-Jánosnak mindén útját tudom, mióta a házbó' kitetté a lábát, maj' én – azt mondja – féltá'tos vagyok. Szegény-János egész táltos, én mé' féltá'tos. Most őneki nagy útja van.

– Akkor, kedves jányom, én iszok! Itt van a család – igaz-é, a szegény népre má' azt mondta, hogy „itt van a család” – mulatónk, táncolónk. Hogy én arra a boldogságra né igyak, hogy az én országombó' olyan egy hírész vitéz született, mind Szegény-János, akire én büszke lehetek, de még a gyerekidnek a gyereki is, az má' nem lehet. Egy Egész-Világi-Vitéz indút ki az országombó', édes-kedves jányom. Nézd még, azóta, kedves jányom, ha egy légy száll erre, még az is kikerüli a kastélynak a körülmentét. Mer' Szegény-János itt született, ő idi tartozik, mihozzánk. Ennek az örömeire igyónk, Szegény-János! – má' a fiúnak az apjával koccintott.

– Igyónk! Igyónk az én drága kedves fiamnak az egész-ségére.

Szegény-János még, igaz-e, a feketé félhó járásába' indút az erdő fele.

Azt mondja a ló:

– Édes gazdám, lē kell szállanyi, mer' elszakadt mindén eróm. Itt vagyónk. Ha nem szállok lē, én má' lēesék! – No, Pistukám! Azt az erdőt hétszēr körűjárták, abba' az erdőbe' út nem vót sēmerrē sē. Olyan nagy vadszilvás, hogy olyan buzogány má' az egész világon nem lētt vóna, hogy azon kérésztű tudott vóna mēnni, hogy lē nē széd-ték vóna róla. Körű' vadszilvás tövisvel, olyanval, hogy azt embēr nem tudja mēkközéltényi sē hason, sē bebúni, sē-hogy sē. Egész a földön feküdt a vadszilvás tövisk. – No, édes gazdám, itt vagyónk.

Szegény-János, igaz-e, mēghēzētt, elővettē, amit a vénasszony gyűtött vakarót, mer' má' neki csak a' vót. Mikor mēgēttē, továbbra is éhēn vót.

– Édes-kedves lovam, éhēn vagyok!

– Édes-kedves gazdám – azt mondja –, nálad van, oszt égyel!

Mikor mēgkezenē egy ilyen vakarót nē, mit lássa jó, hogy egy háromlábú kecske arra gyön, ott mēkēg a feje félētt.

– Hát idi hallgass, édes-kedves kecske barátom, nekēm ez a vakaró olyan, mintha nekēd ēgy országot adnának. De idē hallgass, nekēd is csipēk belőlē ēgy csēppet. Nekēm az ki van adva, hogy akkor vēgyem elő, mikor legjobban verekedēk, mēg a legjobban lēsēk elfáradva. Olyan éhség gyött rám, hogy muszaj mēgēnni. (Ezt má', tudod, a vitéz csiná'ta, ezt a nagy éhsēget – a mesélő megjegyzése.) De idē hallgass – azt mondja –, adok nekēd belőlē ēgy csēppet. Ettó' úgy érzēd magad, mintha két országot nyomtak vóna belēd.

Mikor a kecskének ēgy darabot a szájába dugott vóna, azt mondja a kecske:

– Idē hallgass, Szegény-János, az nekēd kell, nem nekēm! De azt a jószágot mēmmutattad velem, hogy adtal vóna ebbó' is. Nekēm híjjába adod, ez úgyszē segített vóna

azon, hogy én embēr lēgyek. Lēgyēn nekēd! A vakarót hagyd mēg, nē oszd szét! Engēm mēgkínátal, nekēm ez élēg vót. Én dirēkt azē' gyöttem most, hogy mēgkíná'sz-ē vagy nem? Akartal nekēm adnyi, hát idē hallgass, én segítēk rajtad. Csak tē gyere mindenütt énutánnam és az erdőbe bejutol! Mer' látod itt ezeket a csontokat, koponyákat végigszórva? Ez mind embēr! Itt éltēk lē a fiatal-ságokat, mēg ahogy mēghaltak, itt mēntek szét. Mer' ha itt ēgy nagy Griffmadár kivágja magát, belēkap a hajába, oszt a levegőbe' aggyig hurcolja, míg a csontja mēg a bőri szét nem szórógyik. Idē hallgass, én mēg ezt nem akarom, hogy amiē' tē énhozzám jó vótal, én tērajtad nē segítēk. Gyere! – No itt igaz-é, Szegény-János mēgyēn a háromlábú kecske után, orrán, száján gyön a füst a kecskének. Ahogy mēgyēn utánna, mit lássa jó, hogy ēgy kis ősvény mēgyēn végig be az erdőbe. – Idē hallgass, a Griff-Vitéz ezt az utat adta nekēm. Erre, míg a világ világ, vitéz embēr nem tanál, csak akinek én mēmmutatom. Nekēd én mēmmutattam, de idē hallgass, Szegény-János, ha nekēd sikerül a célod, fogadd mē' nekēm a kardod markolatjára, hogy a magyarországi királynak a jányát feleségű' adod hozzám!

– Kérlek szépen kedves pajtás – azt mondja –, ezt mēt-tészēm nekēd.

– Mer' idē hallgass, én éppen úgy ēgy Ötvennyócor-szágnak a fejedemē vagyok, mind báarakarki a világon. Én elindútam az édesapám házátó' világot próbá'nyi, befejeztem mind ēgy háromlábú kecske. De ha tégēd a Jó-Isten idisugarított, hogy ti idi gyöttel, a mi mēmment-ségőnkre, én nekēd mēmmutattam az utat, hogy lēgyek má' én is boldog!

No, itt, igaz-é, úgyis vót. Szegény-János mēgyēn be az erdőbe – rendēsen papíron lēadta neki. Mikor mēnnek, az erdő közepēbe' az égvilágon sēmni sē, csak ēgy vaságy. Éccērcsak az egész vadszilvás ēgy rakásra szalad, mikor a Vas-Griffmadár ereszkēgyik lē. Mikor a háromlábú kecskét hátba vágta, akkor a kecske összēszaladgá'ta az egész erdőt ordítva, a bokornak a tövébe' elkezdte a nagy bő-gést. Szegény-János má' idegvel nem bírta, mēsszólalt a fa tövibó':

– Hallod, hallod, Világ-Vitézē, mé' tészēd ezt a csúf-ságot, mēg ezt a nagy szigorúságot mindēn embērvel? 'Isz ez az embēr az egész fiatalságát itt éltē lē tēnáló, és így bánsz ővelē?

– Hallod, hallod, Szegény-János, tudtam – azt mondja –, mikor anyádba' ēgy babszem vótal, hogy ēgyüve kerülőnk. Elhíjjom a kérésztapámat mēg a kérésztanyámat, és csak akkor tartjuk mēg a vacsorát, mikor ők mēgérkēznek.

– Kérlek szépen! Itt mēmmondok nekēd előre, Griffmadár-Vitézē, hogy itt má' vagy tē uralkodol az egész világon, vagy én. Ez má', lehet, hogy nekőnk, kettinknek – vagy nekēd vagy nekēm – az utósó vacsora. Idē hallgass! Két nagy vitéz a földön nem élhet és Világ-Szēpségi kettinké nem lehet. Vagy a tied, vagy az enyím! Amēlyik kettőnk közű' erősebb lēs, azē lēs Világ-Szēpségi!

– Hát nézd, pajtás, innen má' tē, míg a világ a világ,

nem mécc el! Mert aki ebbe az erdőbe begyön, innen má' nem megyen ki! Azt tudom, hogy a háromlábú kecske behozott, de má' kivinni nem tud az én segítségem nekű'. Itt má' ihatónk, éhetónk, míg a világ a világ lesz. Meggyönnek keresztapámék, keresztanyámék, nyugodtan iszónk, észónk és akkor mēvviaskodónk. Öltre-ē vagy kardra, nekem mindēgy. Itt a földön heggy mē' fa nem marad, mer' mind rakásra túruk, még a heggybó' is laposat csinálónk. Mer' nekónk aggyig kell bírkoznyi, míg a világ a világ él. Mert ez olyan lesz, Szégény-János, mind mikor két holló felszáll az ég enyhibe, oszt mindég vágják egymást. A két holló sē bír egymással, de mink sē bírónk egymással.

No, itt, igaz-ē, ahogy ők beszé' getnek a megvívásró', éccercsak egy háromlábú talyiga az erdő közepin léha-jintsa magát.

- Adjon Isten édes-kedves keresztfiónk. - A két öreg, Világi-Fődrēng mēg a feleségē. - Jó, hogy hétezēr esztendőtő' az eszēdbe juttónk, hogy tē minket megemlítettél a szádon. Idē hallgass, az utósó kancsó borodat - mer' a pincēbe' má' több bor nincs, csak egy kancsóval, ami a család részire maradt - most megí'szuk, oszt mink el is mēnőnk. Má' tē minket, míg a világ a világ, nem látol. Mink - azt mondja - ennek a nagy túrásnak, mēg a nagy csattogásnak má' öregēk vagyónk, nem nekónk való má', kedves fiam. Szégény-János szégény családbó' származott, egy szērēncsētlen cigánynek a gyerēki, most kinek vétsőnk? Neki is segítēttőnk, mē' nekēd is. Hát - azt mondja - má' tīk tudjátok, ketten, hogy hogy döntitēk el Világ-Szēpségit.

No itt igaz-e úgyis vót. Szégény-János szaladt, mēcs-csókolta az öregēket. Itt a vén öreg belēmarmokolt az ódalába, oszt magáho' húzta Szégény-Jánost.

- No, édes-kedves fiam, egy jányon ketten nem osztokodhattok, hát idi hallgassatok! Amēlyik erősebb vitéz embēr lesz, azē lēgyēn a jány! Ha hét esztendeig, hét szēmpillantásig vágjátok egymást, nekēd sē lehet sēmmit bajod, mēg óróla sē egy gomb sē. Hát ilyen verēkēdésnek sēmmit értelmi, hogy az egész világon csúfnak tēgyétek egymást, hogy az egyik heggyet a másikho' túrjátok szēt. Minek-e? Most idē hallgassatok, ahogy tīk együtt verēkēdētēk, tēgēd is, mēg őt is kinevetnē az egész világ. Azt mondják, hogy nagy a világ, oszt két embēr nem fér el együtt. De hát idē hallgassatok! Két fiatal ēgyre pályázik, a Világ-Szēpségire. Hát mink abba nem szólónk belē, maj' tē keresztfijónk vagy, tē mē' jót tēttel velőnk. Most - azt mondja - kinek vétsőnk? Sēnkinek sē! Mink evvel búcsúzónk. Isten veletēk!

No, itt, igaz-e, úgyis vót. A két nagy vitéz pērdol ēgyütt.

- Idē hallgass - azt mondja -, János! Most felszállasz a feketē fēlhő járásába, kihúzod a kardodat, oszt úgy gyōsz lēfele. Olyat vágol a fejem tetejire, amilyent csak bírsz! Amēlyik a másikat mélyebben vágja a földbe, azē lesz a jány!

No, most felszállott, igaz-e, Szégény-János. Elkeserēdētten mēmarmokolta a kardját, mēssindērítettē a feji

fēlett, úgy gyōn lēfele, mintha ēgy istentelen nagy heggyet dobnának lēfele. Olyat vágott Világ-Griff-Vitéz fejire, hogy Szégény-János hét éccaka, hét szēmpillatásig mindég aludt. Mit lássa jó, hogy az a nagy vitéz dērēkig a földbe vót - olyat vágott a feji tetejire. Kimászott a föld gyomrábó' valahogy nehezen, akkor ő ült fēl a lovára, nagy nehezen, sántítva. Fēlszōkōtt a feketē fēlhő járásába a nagy Griffmadár-Vitéz. Mikor gyōn lēfele, mind a fecske. Durr! Szégény-Jánosnak a fejire. Ugyanúgy dērēkig, pūpig mind ő őtet!

- No, látod-ē, Szégény-János, ēgyforma erőbe' vagyónk, ēgyforma tudományba'. No, idē hallgass, ez mind sēmmit, ahogy mink itt viaskodónk. Égyezzőnk mēg ēgyütt - azt mondja -, hogyha hétezēr esztendeig, mēg hét szēmpillantásig vág'uk egymást, az sē a tied, sē az enyīm. Fekūdji lē ti is, mēg én is!

Ahogy ők pērdolnak, ēgy madár mējjelet a fán.

- Idē hallgassatok, két Világi-Vitéz, lēgyetek olyan szīvesēk, hogy köszöntselek én fēl bennetēket! - Mikor csak jánynak változik. Az ēgyik kezibe' bor, a másikba is bor. Szalad. Az ēgyik kezibe' piros rózsza, a másikba' feketē rózsza. Világ-Szēpsēgi szalad arany, főgyig érő pongyolába', Nap és Hold a homlokába, két csillag a vállába'. Mikor nevetēt, arany tubarózsák hullottak a szájábó'. Griffmadár-Vitéznek odadja a feketē rózsát, ēgy kancsó bort, Szégény-Jánosnak a piros rózsát, ēgy kancsó bort. Azt mondja a Világ-Griffmadár-Vitéz:

- Hallod, hallod, Világ-Szēpsēgi, mit jelēnt ez? Szēgény-Jánosnak adod a piros rózsát, nekēm mēg adod a feketēt?

- Idē hallgass - azt mondja -, Világi-Griffmadár-Vitéz, ketten tīk engēm nem vēhettēk el! Úgy tudd mēg, hogy Szēgény-Jánost én szerētem és én az ővē lēszēk. A tied akkor sē lēszēk, ha Világ-Fájakēnt fogom szōknyi a világot az egész világeletēmbē! (Hát, igaz-e, milyen nagy szó vót má' a'!? - a mesēlő megjegyžése.)

Akkor, igaz-e, Világi-Griffmadár-Vitéznek elpirút az arca a nagy idegēsēsēgbe', oszt Világ-Szēpsēgi felē vágott a kardval. Belēvágott a lába nyomába. Mikor belēvágott a lába nyomába, ēgy istentelen nagy Világi-Jēgēnyefa nyōt' a lába nyomába'. A jány elordította magát, hogy: „Most vágjad, Szēgény-János!” Szēgény-János abba' a minutába' ki-rántotta a kardját, olyant vágott a szīvi közepibe, hogy Világi-Griffmadár-Vitéz éccēre tēgyre roppant.

- Kēgyelēm elōtted, Világ-Szēgény-János! - Tēgyre esētē elōttē a nagy vitéz embēr, orrán, száján bugyogott a vér. - Hūsēgēs szolgád lēszēk, míg élvēst élēk. Hagyd mēg az életēmet!

- Idē hallgass, mēghagyom az életēdet, ha ebbó' a vad-szilvás bozótóbó', ebbó' a vad-szilvás öszvēvissza hordalēkbó' ugyanolyan orszāgot csinā'sz, ahogy vót!

No, itt, igaz-e, Griff-Vitéz neki ezt teljesítettē, ēgy Hatvannyōcorszāg emelkēdēt ki a föld gyomrábó'. „Éljēn, éljēn, éljēn a mi mēvváltóságōnk, éljēn!” Égybó' Hatvannyōcorszāgnak lētt a fejedelmi Szēgény-János.

No, itten, mikor má' Világ-Szēpsēgi má' sē fa, sēmmit igaz-ē, ott vót a kertbe'. Rupp, fēl a feketē fēlhő járásába,

Tündérországba, Világ-Kertészéhe'.

– Idé hallgass, Szégyény-János, én Világi-Kertész vagyok. Erre az egy iborkára az én feleségemen kívül még egy déci vizet senki nem öntött. Ezt épúgy végyed, mintha az ő hasába' termett volna. A feleségem egy minutába', egy órába megálmolta, hogy az ő kertyibe', a nagy iborkáskertyibe' nyót' egy tőke. Annak a legkisebb vékonyabb szárán terem egy kisjány, és a feleségem úgy ériztē abba' az egy órába', egy minutába', hogy állapotos. Ugyanúgy kilenc hónapra, mind... (Nem tudom, hogy van ez az iborkáná' – a mesélő tanácstalan megjegyzése), a feleségem úgy ériztē, mintha őneki a méhébe' termett volna. No, idé hallgass, mikor meghasítod, mikor léizéléd róla a haját, mingyá' vizet vigyel! Mer' ha a Világ-Szépségnek, a mi léjányónknak nem adol vizet, rögtön halott lesz a kezedebe'! Mikor ő azt mondja, adjal máris neki vizet!

Úgyis vót, igaz-ē. Mēnnek ki az iborkáskertbe, Szégyény-János lēvész róla a haját, ott a szépség! Nap és Hold a homlokába', két csillag a vállába. Mikor nevetētt, arany tubarózsák hullottak a szájábó'.

– Szégyény-János, vizet! – Mikor a szájába öntöttē a vizet, a jány átkapta, össze-vissza csókolta.

– Drága szívem szép szerelmi, én a tied, tē az enyím, kapa, ásó válasszon el ēgymástó'!

No, itt, igaz-ē, Szégyény-János nagy boldogan össze-vissza csókolta a jányt, Világ-Kertészt is. Mindēnkit mēghít a lagziba. Bizony, itt a háromlábú kecske is mēvwáltozott, ugyanolyan Nēgyvennyócországnak a királya lētt. Ő is gyött velē.

– Édēs-kedves pajtás – azt mondja –, itt vagyok én is.

Itt a papír nē, nézd mēg! Emlékszēl-ē rá, mikor az erdőbe' mēgirtuk ēgyütt?

– Hogyanē emlékeznek?! Gyere ti is!

Drága, csēpp, aranyos vitéz, olyan, hogy bő Magyarországon párja nem vót. Mēnnek, igaz-ē, haza. Mikor a király mellátta, rögtön mēsszólalt az egész harsány sípja. „Itt gyön a mi nagy vitézōnk, Szégyény-János, a mi mēvwáltásōnk!” Mikor bevittē a jányt, mindēnki seggre esētt. Szégyény-János össze-csókolta az apját, anyját.

– Édēs-kedves apám, hogy érzi magát?

– Édēs-kedves fiam, mióta ti elmēntel, nekōnk sē éhség, sēmmi az égvilágon. A két báyád mēnnōsūt, család-jok van. Jó' élōnk kedves fiam, de má' most jobban, hogy itthon vagy.

No, itt, igaz-ē, készűl a nagy lakodalom.

– Szívem szép szerelmi, Világ-Vitézi, most má' mibe' őtōzöl fēl? Ebbe' a ruhába má' nem mēnōnk! – Mer', bijony, Szégyény-János abba' a rongyba', abba' az egy ingbe' akart eskūdnyī.

– Szívem, má' erre szűkség nincs! Idē hallgass, nyú' be az ēgyik filembē!

Benyút Szégyény-János, szētűtyi a diót. Arany, tiszta vont arany ruha, vitézi ruha vállott ki belőlē. Akkor benyút a másik filēbe, kivēszi a csákót belőlē. Egész-Világi-Vitéz Szégyény-János. Fēlőtōzött belē, bemēntek a Világ-Templomába. Ott má' pap nem vót, Pistukám! Háromszázhatvanhat madár mondta – amēnnyi nap vót ēgy esztendōbe' – annyi madár énekēltē a Miatyánkot mēg a szēt prédikát. Madár alatt mēgeskūdtek. A vitéz is, Háromlábú-Kecske-Vitéz is mēgeskūdött. Most is élnek, ha mē' nem haltak.

Kovács Attila felvétele

Ki a magyar? Mi a magyar? (Változatok a magyarság-élményre)

Sokan megfogalmazták válaszukat a címbeli kérdésre. Néhány múlt századi jelesünk – köztük költők, írók, művészettörténész és püspök – gondolataiból válogattunk.

Győry Dezső

A Rimaszombati születésű költő, publicista, a szlovenszko-i magyar közélet ismert személyisége az alábbi verset „a magyar demokrácia gömöri vezéreinek” ajánlotta:

Úgy állunk, mint a jégbe vert karó.
Mázsás súlyokkal bunkózzák le tikkadt
lelkünk jószágát kóbor gonoszok,
s mi tétlen fekszünk, mint nyáron kiszikkadt
patakmederben a kövek... S a sok
gennyedző sebre nincsen takaró,
nincs mentség, nincs hit, – semmi sincs.

S úgy állunk, mint a jégbe vert karó.

Guggolva les ránk minden káröröm.
Magyar betegség: hogy ha egyik kézzel
simogattunk – a másik kéz vadul,
még azt a jót is hadd csikarja széjjel,
s ha minden ész, száj, szív belevadul,
ha inge az, hasadjon a köröm –
Csak ne legyen rend, ne legyen igazság.

Guggolva les ránk minden káröröm.

Ha volna könnyünk, sírni kellene.
a nagy sivárság nem török derékba
sújtó ököltől: És bomlott agyunk
fült sikolyként hull tátott szakadékba:
hát mit jelent, hogy magyarok vagyunk?!
a szónak nincs már súlya, jelleme?!
nincs parancsoló, vad következése?!

Ha volna könnyünk, sírni kellene.

Halál, halál a tétovás nyomor.
Gáttörő, kockás hajrát vár ma itt
a vagy-vagy gúzsba szégyenített népe:
a magyar élet fáklya-szálaít
mentül emberibb, szabadság elébe
lóbálják hát!... míg árad és sodor
az új hit bátor, emberibb varázsa!

Halál, halál a tétovás nyomor.
(Igazmondás, Prága, 1925 őszén)

Ady Endre

„Nemcsak magyar vagyok, ki olykor talán túlságos önérzettel fajtája exponensének hiszi magát, de patrióta is. Olyan féle és romantikus is egy kissé, mint az olasz hazafiaké s a jobbféle magyar és lengyel emigránsoké, de ez a patriotizmus ma még szunnyad bennem.

Amilyen szinte bizonyos, hogy a fajgyűlölet gyökereit is kiirtottam magamból, elannyira, hogy Jászi Oszkárón kívül kevesen lehetnek még nálam is gyengédebb és szeretőbb érzésűek a magyarországi nemzetiségekhez, olyan egész bizonyos, hogy a patriotizmus keserves helyzet- és alkalomadtán felébredne bennem. Félek, nem lehetetlen, hogy ez a keserves helyzet és alkalom hirtelenebbül, mint hinnők és várnók, elénk borul. S itt foghat jutni minden mai különös, speciálisan magyar problémájánál kínosabb a magyar progresszívek különben is sokszínű tábora.

Én a jöhető veszedelemkor arra gondolnék, hogy a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára. Hibáit, melyek, ó, nagyon-nagyon hibáim is, akkor félretolnám egy kicsit fedni, s csak az jutna az eszembe, hogy bármi áron meg kell védeni egy pláne katonai és ultramontán gyilkossággal fenyegetett fajtát.”

(Vallomás a patriotizmusról, 1913)

Kosztolányi Dezső

„Tragikus nevelésre van szükségünk mindannyiunknak, már a gyermekszobában és az iskolapadban is, önvesszőzésre és nem önáltatásra, tragikumunk tudatára, Széchenyi tragikus világtávlatára, mely kétségbe ejt, és magasba lendíthet. Itt felelek arra a kérdésre, melyet mellünknek szegeztek,

hogy: lenni vagy nem lenni? Hát igenis lenni, lenni: első-sorban embernek és emberiesnek lenni, jó európainak lenni és jó magyarnak lenni, k é t f e l é v í v ó n y u g a t i n a k é s k e l e t i n e k, nagyrafeszülő alkotó akarathoz s alázatos munkásnak. Aki Rolls-Royce-ról és kéjlakról álmodozik, az távozzék innen. Aki csak a »mester« címre tart igényt, s nem arra, hogy egy nép tanítómestere legyen, annak itt nincs helye. Akiben nem szunnyad egy szikra a széchenyis építők hitéből, apostolságából, az sem való ide. Azt a lelket és nyelvet, melyet rövid időre örökre kaptunk, új szellemmel fényezve, csorbíthatatlanul át kell adnunk utódainknak. Ez a küldetésünk – »áldjon vagy verjen sors keze« -: ez a mi küldetésünk. Kissé lehajtani a fejet. De a szívet, azt föl, föl, barátaim.”

(Lenni vagy nem lenni. Nyugat, 1930)

Fülep Lajos

„A mi Nyugat-Kelet dilemmánk meddő és reménytelen helyben topogás, mert a felek másodika vagy megfoghatatlan tartalom hijján ködbe vesző, léggé foszló révület, vagy a nemzeti-keleti jelszavával támadó-védekező selejtesség.”

[...]

„A kritikátlanság az alap, a talaj, a kiindulás és logikai premissza, a többi belőle nő ki és következik: mivel lemondott a dolgok megítéléséről az értékekhez való viszonyukban, képtelen a sajátosnak, a magyarság nemzeti föladatainak és súlyos problémáinak meglátására is, másrészt óhatatlanul ki van szolgáltatva a nemzet történelmi életvonalából és jelen helyzetéből objektíve kiolvasható hivatással és jelleggel ellenkező kritikátlan átvételnek idegenből, amilyen a fajelmélet, fajvédelem, nemzeti öncélúság és hasonlók, amelyeket tekintet nélkül német eredetükre ugyancsak immanens kritériumok szerint kell megítélnünk. Ha ez logikátlanságot, elentmondást tár föl bennük, nyilvánvaló, hogy a nemzetben, amely szellem, tudat és akarat, zűrzavart, a nemzet fogalmában feloldhatatlan logikai ellentmondást kell előidézniök, s a nemzetinek kiélezését, mindenek fölé emelését célzó elméletek éppen a nemzetet homályosítják el.”

(*Nemzeti öncélúság*. Válasz, 1934)

Németh László

„Nyugati utamon meglepetve tapasztaltam, hogy a Nyugat a magyar iskolát tartja a legjobbknak. Most nemcsak az iskolát, hanem az egész társadalmat magas igények iskolájává kell tennünk, s a képességet, a tehetséget az őket megillető feladatkörök bevételeire kell lelkesíteni. Még inkább azok kifejlesztésére. A magyarságból vagy mintakép lesz, vagy semmi. Ez a történelmi realitás. Sohasem voltak ilyen korlátlanok a lehetőségek le és fölfelé egyaránt. Európának nincs népe, amelyet ilyen rég fenyeget a szétszóródás és az elmerülés veszélye, és kevés, amelyre – bár szavát sem értik – ekkora várakozással hegyeződnek a fülek. Azt, hogy mi ma az iskola, az itt ülők jobban tudják, mint én. Hogy mi lehet, azt mondtuk ki itt: Ne úgy foglalja el helyét a diák s a tanár, mint akik anyagközlés és anyagviasszaadás régi cserepeire ülnek be, hanem mint a világ tisztelétét kivívandó roham újoncai, akik fölött a tisztok Csokonai, Arany, Bolyai és Bartók, mindazok, akik hittek benne, hogy a sivatag legyőzhető. Hogy az emberi művelődés fölfelé ívelő szivárványszínű jövőkapuján élünk nem, mint tízmillió emberből álló tömeg, hanem mint egy felemelt fejű nemzet léphet majd át.”

[...]

„Egy kis nép nem találhatja meg a feladatát, csak önmagában. Lenni, növelni a kohéziót, elkészülni a pöröly

alá, hogy ha összenyomódik is, de megmaradhasson önmagának: ez a kis népek igazi feladata, és az íróké köztük. Az európai koncepciók közül akármelyik győz, akik ránk hozzák, akik megértik, akik »belénk verik«: aligha lesz sok közülük a magyarsághoz. Én nemigen tudom másnak elképzelni egyik európai megváltást sem, mint magyarságunk nehéz próbájának.”

(*Kisebbségben*, 1939)

Radnóti Miklós

„Este a »Mi a magyar« vita elfajulásáról és túltengéséről esik szó. Ezt mondom: Mi a magyar? Olvassátok Aranyt és Petőfi-Petrovicsot. Megtudjátok. És írjatok magyarul, becsületesen, azok magyar művek lesznek. De aki túl sokat beszél arról, hogy mi a magyar, ahelyett hogy alkotna, azt szájon kell

vágni, hogy kiesik mind a harminckét foga.

Reménytelen és hánytató viták. »Zsidók és nemzsidók« egyaránt beleőrülnek a fajba, egyre inkább valóság lesz bennük ez az ostoba, zavaros, soha végig nem gondolt fogalom, használgják és számolnak vele, és lélekben hazudnak maguknak. Mindenki hülye és kényelmes körülöttem?”

(*Napló*, 1941. február 2.)

„Hogy is kezdjem... Szobám falán három »családi kép« van, három fényképmásolat. Barabás egyik meglehetősen ismeretlen Arany-festményének másolata, ugyanerről a festményről külön a fej, és egy festmény másolata az öreg Kazinczyról. A Kazinczy-képről csaknem mindegyik látogatóm, de az Aranyról is sokan megkérdezik: »a nagybátyád?« vagy »a rokonod?« Igen, – felelem ilyenkor, Arany és Kazinczy. S valóban nagy-, vagy dédnagybátyáim ők. S rokonom a hitét váltó Balassa, az evangélikus Berzsenyi és Petőfi, a kálvinista Kölcsey, a katolikus Vörösmarty, vagy Babits, avagy a zsidó Szép Ernő, vagy Füst Milán, hogy közelebb jöjjenek. S az ősök? A Berzsenyi szemével látott Horatius éppúgy, mint a zsidó Salamon, a zsoltáros Dávid király, Ésaías, vagy Jézus, Máté vagy János, stb. Rengeteg rokonom van. De semmi esetre sem csak Salamon, Dávid, Ésaías, Szép Ernő vagy Füst! Ezt így érzem és ezen a »belső valóságon« nem változtathatnak törvények. – Zsidóságomat soha sem tagadtam meg, zsidó felekezetű vagyok ma is, de a vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlom. A fajt, a vérrögöt, a talajgyökért, az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom és nem »szellemiségem« és »elkíségem« és »költőségem« meghatározójának. A zsidóságom »életproblémám«, mert azzá tették a körülmények, a törvények, a világ. Kényszerből probléma. Különben magyar költő vagyok, rokonaimat felsoroltam s nem érdekel, hogy mi a véleménye erről a mindenkori miniszterelnöknek. Kitagadhatnak, befogadhatnak, az én »nemzetem« nem kiabál le a könyvespolcra, hogy mars büdös zsidó, hazám

tájai kinyílnak előttem, a bokor nem tép rajtam külön nagyobbat, mint másan, a fa nem ágaskodik lábujjhegyre, hogy ne érjem el gyümölcsét. Ha ilyesmit tapasztalnék, – megölném magam, mert másként, mint élek, élni nem tudok, s mást hinni és másképp gondolkodni sem. S ha megölnék? Ezen ez sem változtat.”

(Napló, 1942. május 17.)

Szerb Antal

„A közös kultúra, a közösen átélte emberi értékek tarthatják csak össze a sokféle szétszórt magyart. Magyarnak lenni ma nem állami hovatartozást jelent, hanem az érzésnek és gondolatnak egy specifikus módját, ami ezer év értékeiből szűrődött le: kultúrát. [...] Amíg kultúránkhoz hűek maradunk, önmagunkhoz vagyunk hűek.”

(Magyar irodalomtörténet, 1934)

„Mert itt nem a ráció számít. Ráció szerint már rég elpusztultunk volna. Akik Magyarországon logikusan gondolkoztak, mindig kétségbeestek. Itt a remény a reménytelenségben van. Abban, hogy a végső órákon, amikor a nemzet sorsán örökös riadtan takarja el szemét, amint az örvény felé közeledünk – hirtelen titkos erőtartalékok nyílnak fel a lélekben. Erőtartalékok, amelyek túl vannak minden ésszel, akarattal elérhető dolog határán; erők, amelyek kegyelemszerűen jönnek, amikor már mindenről le kell mondanunk. Mint a halálos veszedelemben levőnek egyszerre megszázorozódik a lélekjelene, és sohasem sejtett erő száll a karjába, a szemébe, egész élete, elmúlt és eljövendő esztendei mind kapaszkodó kezébe tolnak – és úgy törnek fel olykor a nemzet életében a titkos erők, amelyeket felhalmoztak a századok.”

(Keserű pohár. In: A varázsló eltöri pálcáját. Új Idők, 1939)

Ilyés Gyula

„Mert egy nemzet egységét, az igazi fajtát úgysem az ilyen külsőség teszi. Hisz vannak és voltak magyarok, a legnagyobbak közt is, akiknek még nevük sem volt magyar. Képzeljük el, mit szólt volna Petőfi Sándor, ha valaki kétségbe vonja magyarságát, sőt magyar származását csak azért, mert apját

Petrovicnak hívták.

Magyar származású volt. Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy-ha levegője egyesít s választ el egy más múltú és más jelenű néptől.

Magyar az, akinek nyelve és esze magyarul forog. Becsületesen nem lehet más vizsgát találni arra, hogy kit

tartsunk igazán magyarnak. Nem könnyű vizsga ez. Sokkal nehezebb annál, ami elé a fajta testi jegyeinek kutatói állítják az embert. Itt a lelket kell kitenni.

Ami ennél is nehezebb, a lelket kell megvizsgálni.

A magyar az, aki bátran szembenéz a nép bajaival: a nemzet fejlődésének akadályai. Aki a szabadságot ma is minden téren meg akarja valósítani. Aki a népnek műveltséget, egészséget, jólétet akar. Aki a földművesnek földet, a munkásnak méltó hasznot, mindenkinek emberi bánásmódot kíván, egyéni érdeke ellenére is. Aki egy nyomorult, éhező vagy jogfosztott láttán saját magát is sértve érzi, emberi, magyar mivoltában.”

(Ki a magyar?, 1939)

Ravasz László

„Nem tesz magyarrá a faj sem, mert voltak már turáni fajtájú hazáruklók is és hány német, szlovák vagy más eredetű testvérünk ontotta hű és tiszta vérét a magyar zászlóért és magyar becsületért. Azt sem lehet mondani, hogy magyar az, akit érdeke ideköt, s nem magyar, akit érdeke máshova húz.

Az igazi magyar akkor is magyar, ha koldus lesz érte, ha meggyalázzák, ha életébe kerül, s akkor sem lesz más, ha gazdagságot és dicsőséget ígérnek. Mindebből következtük tehát azt, hogy a magyarság egy lelkeség.

[...]

Végül arra a kérdésre: mi a magyarság, így felelhetek: mindezek alapján a magyarság egy küldetés.

[...]

Miután két egyforma jó magyar közül az a különb, aki embernek jobb, nemesebb, becsületesebb, magyarságomat örökkévaló emberi értékekkel igyekezzem minőségben is értékesebbé tenni.”

Wass Albert

Ki a magyar hát, cimbora?
Te, vagy én? Vagy a harmadik?
Nosza döntsük el szaporán,
míg el nem süllyed a ladik!

Ragadjunk hát lapátot, csákányt,
evezőt! Ebura fakó!
Így csináljuk már ezer éve,
ez hát nekünk való!

Aztán, ha majd holt tetemünket
kiveti a víz a partra:
magyar leszel Te is, én is,
a harmadik is, mind, mind, kit halva,
bevert fejjel, némán, gyászban
fektethetünk a ravatalra.

(Ki a magyar? 1947)

Sok lépés után s előtt

Merthogy aki február 13-án és pénteken születik, s a fagyos világba kívánczik, s mindezt teszi a nemes Gömör megyében, abból szinte biztos, hogy vagy sámán, vagy poéta lesz! Vagy mindkettő, mert nincs olyan nagyon messze egymástól a sámánság és a poétika. Hizensyai Zoltán a napokban múlt ötven éves. Szikár tény, ezzel vitatkozni nem lehet. Bolond, ki az idővel békében élni nem tud, s még bolondabb, akit nem érdekel s el se fogadja a kínált utakat, lehetőségeket, nem szakajt gyümölcsöt a magát kínáló ágakról. Köszöntenem kell a jeles jubileumon a poétát, s ilyenkor nem az értékelés szavait keresi a laudátor, hanem az együtt megélt, az összekötő pillanatok varázsát. Megadta a sors, volt belőle, s mint hite mondja az istennel parolázó költőknek, lesz is még világ, hol beszédbe elegyedhetünk, hol vitatkozhatunk, hol egymás versét olvasva kitárulkozik a minden és elveszik a semmi.

Mit is adott neked a szülőháza? Talán a keménységet, a kitartást, az elmenni lehetőségét és a visszatérni jóságát. Adott szavakat, hanglejtést, képeket, arcokat, történeteket, gyerekkori élményeket, valami homályos és megmagyarázhatatlan kapaszkodást ahhoz a rejtélyes világhoz, amit múltnak, eszmélésnek, indulásnak tud aztán a felnőtt férfi. Rimaszécs! Falu a világ peremén vagy a világ közepén. Kert, udvar, ház, Rima part, iskola, nagyszülők, temető, pörsenés kamaszkor, első cigaretta a rongyos lópokrócon a haverokkal valahol a nagy fűzfa árnyékában. Vonatok zaja, álmos hétvégeken laposan elfolyó nyárral, aratásokat, zsíros buckák csillogását eke nyomán. Meg lányokat, csókokat, félszeg szerettek kimondását, aztán elszakadást, távolodást, partok egybeomlását, az ifjú szertelen vágyait, formálódó énjének bimbói, virágait és első termését.

Majd még később már csak a biztos pontként számon tartott szülői házat, a furcsa módon összement világban az egyetlen helyet még, ahová kicsit félve, kicsit szomorúan, de mindig mosolyogva tér haza a meglett férfi. Ahová mára fiát hozza, mutatva vén diófát, templomot,

temetőt, árnyakat és fényeket. Bebújva régi fészer ócska lomjai közé, amelyek máig érintetlenül vigyázzák a pillantását.

Hizensyai Zoltán ötven éves múltott. Csikókorát meszeszehagyva, súlyos terhekkel ladikját, bárkáját megrakva, hemicrániákon túl és innen még, kitekintve a széles Dunatájra, ölelve a szépet, koldulva a fényt, vitatkozva a semmirevalókkal teszi a dolgát, mert ennyire egyszerű, az embernek csak a dolgát kell tenni. Sáfárkodva a kapott talentumokkal. Amelyeket a most ünneplő költő oly szépen megsokszorozott. Szorgalmas, gazdag, egészséges évtizedeket, erő almát, játszó diót, meleg otthont, bőséges aratást a delelőjén álló napnak. Hogy sokszor tudjon hazajönni még és itthon lenni földijeivel! Lépések tudását vissza a múltba és messze a jövőbe!

(Szászi Zoltán)

Verslélektan

Most, amikor új papírlapot húzok elő keményfedelű dossziémból, megtöltöm tollamat, és nekikönyökölok ennek a versnek, odakint dugattyúkat pofoz a fellobbant benzingőz, valaki a kuka fedelét csapkodja ütemesen, s a Hold megint pufók, mint a vízbefűlt – tetemén keresztben elúszik a felhők egy csoportja. Este van. Többnyire este támad némi rés a teendő csatárláncán. Amikor besötétül, óvatosan átkúszom közöttük az idő hátlapjára, papírra vetett betűim szépen kalászosodó tengerét csodálni. Nézni, ahogy tollam mentén rajokban röppenek föl a szavak, s leszállnak a mondatok dúcára, egyik az egyik, másik a másik gondolatra telepszik, van, amelyik le sem száll, csak köröz a többi fölött, mégis olyan, mintha közöttük lenne, a másik meg úgy ül, mintha a lélek délibábjának áráján sodródott volna egy másik versből ide, s távolból burukkol. Ám ha a galambcsapat már szépen elhelyezkedett, s telibúgva a versek odúit, kiköltött néhány friss utódot, lajtorjámat odaillesztem a dúchoz, s a fiókák nyakacskaikat sorban kitekerem. Parádés ebéd párolog ilyenkor asztalomon, olyan pálinkát iszom, mint a beretva, s borral temetem könyörtelen tettem pöcegödrtét. Másnap fáradt gyomrom süket zenéje ébreszt, visszaneigykézlábazom a számlap fölszínére; hideg gömböcskékben bugyborékolnak föl a percek, görcsbe ugrik torkom, s gerjedelme facsar a csuklásnak, amíg a fellobbant benzingőz egyre pofozza a sok-sok dugattyút.

Búcsú Dankó Imrétől (1922–2008)

„Te benned bíztunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak!”
(XC. zsoltár)

Alig két esztendeje, hogy születése napjának 85. évfordulóján a Gömörország hasábjain (is) köszöntöttük dr. Dankó Imre néprajzkutatót, *Móra Ferenc*- és *Pulszky Ferenc*-díjas nyugalmazott megyei múzeumigazgatót, címzetes egyetemi tanárt, a *Magyar Tudományos Akadémia* doktorát, a *Debreceni Református Hittudományi Egyetem* díszdoktorát. Köszöntőnkben arról is szóltunk, hogy hosszú életén át izgatta őt származása, családjának eredete, apjának gömöri gyökerei. Kereste, kutatta, de fel nem lelte az elveszített szájakat.

Lukács Tihamér felvétele

Most arról a szomorú tényről kell beszámolnunk, hogy Dankó Imre elment tőlünk. Életének 87. évében, 2008. december 15-én magához szólította Őt a Teremtő. Búcsúztatására a református egyház szertartása szerint 2009. január 5-én 12 órakor került sor. Földi maradványait a debreceni Köztemetőben a család és a kollégák, barátok, tisztelők kíséretében helyezték örök nyugalomra.

Dankó Imre számára a család mellett munkája jelentette az örömet, a kiteljesedést. Nem véletlenül vettek részt a kollégák közül oly sokan a rendkívül nagy hideg ellenére sem búcsúztatásán. Az egykori tanítványok, pályatársak Magyarországon szinte egész vidékéről Debrecenbe zárandokoltak, hogy így tisztelegjenek a mester, a tanító, a jó barát emléke előtt.

Mi, emberek, gyarlók és önzők vagyunk. Szerettük volna, hogy Imre bácsi – ahogy őt nagyon sokan ismerték, szólították – még sokáig közöttünk legyen, útmutatásaival

segítse munkánkat, atyai kedvességgel vigasztaljon és szelíd, olykor csipkelődő humorával jó kedvre derítsen. De ő elfáradt. Bár szinte az utolsó hetekig dolgozott, mégis készült a halálra. Ezt bizonyítja az is, hogy halála után néhány nappal felesége egy kettéhajtott cetlit talált imakönyvében, a 90. zsoltárnál. A cetlire reszkető kézzel csak ennyi volt írva: *halálomra*.

Hosszú, tartalmas életet élt, megtette, amit tudott és kellett. S ez nem volt kevés. Tanított, múzeumokat alapított, meglévő múzeumi intézményeket megerősített, szerkesztett, publikált. Nem volt hiú ember, nem kívánta, hogy személye állandóan előtérben legyen. Életpályájának és szakmai munkásságának részletes áttekintése bizonyára nem várat sokáig magára. Jó humora, anekdotázó hajlama és nagyszerű előadói képessége révén számos kedves, humoros történettel szórakoztatta mindenkori hallgatóságát. Ezek csokorba gyűjtése sem lenne hiábavaló fáradság.

Élete utolsó éveiben nagy odaadással szerkesztette a *Rálátás* című, évente négy alkalommal megjelenő honismereti periodikát. A 2008. évi 4. szám szerkesztését november 30-án becsülettel lezárta, az december 15-én, halálának napján hagyta el a nyomdát. Ő már nem láthatta, de a folytatásról még életében gondoskodott. Nemcsak azért, hogy számos kollégától rendelt meg írást a következő számokba, többek között e sorok írójától is.

A temetés után a *Déri Múzeumban* igyekezett felmelengetni a hidegtől elgémberedett tagjait a pályatársak, tanítványok egy része, ahol a periodika legfrissebb számát is elvehette az, akihez még nem jutott el. Kiderült, a szerkesztést Kolozsvári István fiatal tanítványára bízta, megfenyegetve, nehogy abbahagyja, mert akkor, ha majd ő is utánamegy – mert úgyis utánamegy – nem fogja őt tárt karokkal várni.

Számos publikációja arra bizonyíték, hogy munkabírása szinte határtalan volt. S akkor még nem említettük kiadatlan írásait. Ezek közül számunkra legfontosabb az a – mintegy 1200 gépelt lapból álló – gömöri bibliográfia, melyről már születésnapjának köszöntője alkalmával is szóltunk.

Legméltóbban úgy búcsúznánk Tőle, ha ez publikálásra kerülne, s ez nem csak az ő emlékéért, hanem a gömöri térséggel foglalkozó kutatók érdekét is nagyban szolgálná.

Bodnár Mónika

Danis Tamásné Pólos Katalin (1924–2009)

Danis Tamásné sz. Pólos Katalin nyolc éven át vonaton bejáró, jeles eredményt felmutató diákja volt a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium*nak. 1944-ben ebben az intézményben érettségizett.

Egyetemi tanulmányait előbb a budapesti *Pázmány Péter Tudományegyetem*en végezte 4 éven át, majd a pozsonyi *Komenský Egyetem Bölcsészettudományi Karán* nyert magyar nyelv és történelem szakos tanári diplomát.

Előbb (1951-től) a pozsonyi *Magyar Tannyelvű Pedagógiai Gimnázium* tanára volt, ahol az újonnan megnyílt magyar tannyelvű általános iskolák tanítóit készítették föl hivatásukra, majd a *Pozsonyi Pedagógiai Főiskola* magyar nyelv és irodalom tanszékén Sas Andor professzor mellett tanársegéd volt.

1954. szeptember 1-től a *Rimaszombati Közgazdasági Középiskola* első igazgatója. Erről a beosztásról 1 éves gyermeke és a Feledről való napi beutazás miatt, valamint az új iskola megnyitásával kapcsolatos sok tennivaló miatt lemondott. Ebben az iskolában öt éven át tanított és két évfolyamot vezetett az érettségi vizsgákra. Megalapozta ennek az iskolának a kulturális életét (táncsoportok, részletek előadása a klasszikus magyar drámai művekből, vers és prózamondó iskolai és járási versenyek).

1959. szeptember 1-től a két évvel korábban megnyílt *Rimaszombati Általános Műveltséget Nyújtó Középiskola*ba helyezték át. Korábbi tevékenységében itt sem lankadt. 1964. szeptember 1-től kilenc éven át az összevont szlovák és magyar tannyelvű rimaszombati gimnázium igazgatói tisztségét töltötte be. 1969-ben sikerült megszerveznie és engedélyeztetnie a párhuzamos, tehát humán és természettudományi irányzatú magyar tanítási nyelvű osztályokat. Ezeket fokozatosan fejlesztette. Az ösztetett időkben biztosította a gimnázium zavartalan mű-

ködését mind a tanári karban, mind a diákság körében.

1956-tól kezdve több középiskolás magyar irodalom tankönyvet írt, vagy ezek társszerzője, illetve recenzense volt. A *Szlovák Köztársaság Iskolaiügyi Minisztériuma* ki-nevezte a tanterveket készítő szakbizottság tagjává. Külső munkatársa volt a *Pozsonyi Pedagógiai Kutatóintézet*nek. Tagja vagy elnöke volt a szavaló és prózamondó versenyek járási és kerületi fordulói bírálóbizottságának. Ezekre saját tanítványait is rendszeresen felkészítette. Diákjai több országos helyezést értek el. Iskolájában létrehozta a magyar nyelv oktatásának szaktantermét, kiépítette a magyar nyelvű tanári és diákkönyvtárat. Igazgatása alatt több nem kötelező tantárgy tanítását vezette be: zeneelmélet, esztétika, francia és angol nyelv. Már akkor látta ennek szükségességét.

Diákjai a városi ünnepeken rendszeresen szerepeltek.

Rendes tagja volt a *Csehszlovákiai Magyar Nyelvművelő és Nyelvjáráskutató Társaságnak*.

1973 augusztusában kérte az igazgatói teendőktől alóli felmentését, amint 1982-ben nyugdíjaztatását is. Nem búcsúzott végleg az ifjúságtól, több mint 10 esztendőn át helyettesítések során segítséget nyújtott városunk iskoláinak.

(szerk.)

*

Az első, a legjellemzőbbnek érzett fogalom, ami gimnáziumi igazgatónőnk és tanárunk, Danis Tamásné, diákjainak szeretve tisztelt Kati néniének emlékét földérvé eszembe jut, a „tartás”. Az emberi, az erkölcsi, de a fizikai, a testi „tartás” is. Mindig szálfegyenesen állt, valami természetes, utánozhatatlan, tekintélyt parancsoló, egyszerre biztosságot és biztatást is sugárzó testhelyzetben. A betegágyon is egyenesen feküdt, ezzel a rá jellemző tartással. Talán ezért is bíztam a „csodában”. Tőle ez valahogy természetes lett volna. Egyszer már csodával határos

Férje és fia társaságában Rimaszombatban,
a Múzsák Háza előtt

módon gyógyult meg. Sokan ágyban fekvő magatehetetlenek maradtak volna, ő nem csupán járni tanult meg, kézimunkázni is. Meg sütni, főzni. Talán soha nem esett olyan jól, nem ízlett annyira sütemény, mint amelyikkel betegsége után először kínált. Mert finom volt, s én boldog voltam, hogy legyőzte a betegséget. Másodszorra már elmaradt a csoda. Pedig olyan nagy szükségünk lett volna rá. Elsősorban persze a családnak: férjének, csaknem hat évtizeden át hű társának, Dr. Danis Tamásnak, lányának, Zsuzsának, fiának, Istvánnak. De nekünk is, a tanítványok nagy családjának. Árván maradtunk mi is.

Kati néniel egy nagy generáció nagy képviselője távozott. Az árván maradt tanítványok legidősebbjei már nyugdíjas pedagógusok, akiket a 1951-től a Pozsonyi Magyar Pedagógiai Gimnáziumban tanított. A többiek a rimaszombati kereskedelmi iskola és gimnázium volt diákjai, akiknek magyar és történelemtanára, osztályfőnöke, vagy éppen igazgatónője volt. Mert nekünk ő volt az igazgatónő. Akkor is, amikor lemondott. Íme, megint a „tartás”. Ő mondott le az igazgatói posztról, mert úgy érezte, egyes „perc-emberkének” nem élvezzi a bizalmát. Mivel ezek éppen az akkori Járási Pártbizottság, magukat nagyhatalmúnak vélő, szánalmas képviselői voltak, attól tartott, ha szakmai fölötteseire hallgat, akik bizalmukról biztosították, és marad, esetleg árthatnak szeretett iskolájának. Milyen méltósággal távozott az igazgatói posztról! Mint diákok, nem értettük, mi történik, csak szomorúak voltunk, mert a mi képzeletünkben ő testesítette meg „az igazgató néni”. Azzal a bizonyos tartással, azzal a természetes tekintéllyel. Azzal, hogy ő volt talán az egyetlen

tanárunk, akit soha nem hallottunk kiabálni, veszekedni. Aki soha nem emelte föl a hangját. Aki előtt mégis, a legnagyobb gézengúz is azonnal megszelídült. Mert neki nem volt szüksége hangerőre, handabandára. Neki elég volt ránk nézni. Nem bírtuk felfogni, miért nem ő már az igazgató néni?! De ő ezt is a javunkra, a diákjai javára fordította. Megszabadulva az adminisztratív és reprezentációs kötelezettségektől, minden energiáját a diákoknak szentelte. Egyik napról a másikra „lett” az iskolában irodalmi kissozópád, néptáncsoport, műsorokat tudunk adni a falusi Csemadok-évszárókon. Kati néni nem megtört, inkább új erőre kapott. Igazi pedagógusként a diákjai és iskolája javára, hasznára.

Méltósággal viselte méltatlan nyugdíjaztatását is: ereje teljében, tele energiával, ismét a „perc-emberkének” akaratából kellett abbahagynia a tanítást. Nem vele tettek rosszat, nem ő vesztett sokat: azok a diákok lettek a nagy vesztesek, akik még tőle kaphatták volna szellemi útravalójukat, akiket még bevezethetett volna a magyar nyelv és irodalom s a történelem csodálatos világába. Ők soha nem tudják meg, mit is vesztettek, mitől fosztották meg őket. Mi, szerencsések, akik diákjai voltunk, sem tudjuk ezt nekik elmondani. De a magunk „élményét” a lelkünkben őrizzük, Kati néni bennünk él tovább. Emlékét a rimaszombatiak akkor is tisztelni fogják, amikor a „perc-emberkékre” már senki sem emlékszik, s nevükkel legföljebb a párt archívumát böngészők találkozhatnak majd.

Hizsnyan Géza

Öregdiákok az Egyesült Protestáns Gimnázium alapításának 150. évfordulóján. Balról: Varga Lajos (takarva), Rigó József, Batta István, Tóbiás István, Pólos Béla, Danis Tamásné Pólos Katalin, Pólos László, Pólos Lászlóné, Danis Tamás, Cziprusz Elemér

Ez már nem mese...

Jegyzetsorok Busa Viktor emlékére

„Vót, hol nem vót, vót éccēr egy...” – ez volt meséinek a kezdő formulája. Micsoda tehetséggel áldotta meg az Isten! Az általa megőrzött hősmeséinket *Szőlő-Szült Kálmány (Őt gömöri hősmese)* címen 1997-ben rendezhettem sajtó alá. Legjelesebb mesélőink közt van a helye.

Tudtam, hogy beteg. Az utóbbi években általában olyan rendezvényeken találkoztunk, ahol unokái is felléptek. Utoljára Rimaszécsen hozott össze bennünket a sors. Csendes mosollyal, a nagyapa büszkeségével figyelte, hallgatta őket. Szavaiból azonban érezhető volt, hogy lélekben már elfele készül...

Csütörtökön délután hozta halálhírért a feleségem. Baraccai rokonai, falubelijeim üzentek általa, hogy másnap lesz a temetése, Rimaszécsen. Tervezett budapesti utamat azonnal lemondtam.

Annak idején találkozásunkról így emlékeztem meg.

„Mint annyi más esetben, most is a véletlen segített. Viktort ugyan ismertem, hisz felesége, (Mulyo) Rózu, falumbeli, baracci volt, s néhány évig itt is laktak, ám arról, hogy kiváló mesemondó, csupán azt követően értesültem, miután Rimaszécsre költöztek. A meséléséről halott első híreket kételkedéssel és várakozással fogadtam. A tapasztalat azonban minden várakozást felülmúlt. A gyűjtés idején a 30-as éveinek elején járó Viktor a magyar hősmeseanyagnak párját ritkító értékeit mutatta fel, megcsillogtatva a kiváló előadók megannyi erényét. A meséket minden alkalommal a gyűjtő lakásán adta elő, alkalmi társaság jelenlétében. A hallgatóságot néhány falubeli fiatalember, köztük a sógora, Kálmus, Lojzi és mások, összesen 5–6 személy, valamint a mesehallgatásra általam felkért – és a kérésnek eleget tévő – anyai nagyapám, cakói atyus képezte.

Busa Viktor e mesék megőrzésével és átadásával a magyar paraszti szóbeli költészet örök értékeit mentette meg. Méltán említhető a legnagyobb mesei előadóink, a nyírségi Fedics Mihály, a szabolcsi Ámi Lajos, a mezőségi Berekméri Sándor, a Szeged-környéki Tombác Mihály, az egyházaskéri Borbély Mihály, vagy a havasi Kurcsa Minya és mások társaságában.”

„Vót, hol nem vót, vót éccēr egy...” – nagy magyar író, aki nem leírta, hanem elmesélte történeteit. Már az égi pantheonban mesél, fentebb említett kiváló társai közösgében. S azokkal is együtt, akiket meséibe is beemelt. Hiszen csak természetes, hogy Fekete-Szurtos-Paji és a magyarországi király lányának a lagziján „*külső országbó’, belső országbó’, Baraccáró’, Rimaszécsrő’, a Sajó mēntyirő’, a Rima vőgyvirő’ mind ott vót. Mé’ Pappu is ott vót...*” Éppúgy, ahogyan a Világ-Szépsége és a Dumós-Hátú-Vitéz készülő esküvőjén „*Salló, Boci, Csuszli, Dongó, Cigány, az öreg Gézu és Lojzi kereszt (is) húzza a talpalávalót*”. S nagyapám, cakói atyus tán – amint itt, e Földön is – derüsen méltányolja a mesélő tehetségét, szólván: „*jó’ tudsz hazudni!*” Apám is be-betér az égi fű-

részbak és favágótöke mellől melegedni, s megkínálni egy-két jó pohár baracci vörösborral a kiszáradt torkú mesélőt.

Minket, élőket, engem pedig különösen, furdalhat a lelkiismeret, hogy tehetségét, tudását csak részben aknázhattuk ki.

Elgondolkodtató, hogy a leplezetlen erőszaknak, megvetésnek és üldöztetésnek kitett cigány közösségek tagjai milyen szépen, már-már meghatóan vallják meg a hazához való viszonyukat. Az öreg cigányasszony, Borcsa így szól a férjéhez: „*Idē hallgass, kedves férjem, tē mēhetē! Én nem mēnēk. Én itt születtem, itt is akarok mēghalni. De nagyon fájó szívvel búcsúznék, mer’ édesapám, édesanyám ebbe’ az országba’ született. Itt születtem én is. Mer’ ahogy ettő’ az országtó’ búcsúzó, a könyű úgy hull a szemembő’*”. Hogy is szól a Bartók Béla által elhíresült népdal: „*Elindultam szép hazámból, Híres kis Magyarországból, Visszanéztem félutamból, Szememből a könny kicsordult...*” Az öreg cigány is felkeresi a búsuló királyt: „*Elgyöttőnk má’ mēnnēznyi a királyónkat. Akarhogy fáj, akarmilyen pogány is vót, mégiscsak fáj a magónk királyá’*”. A tiszteletet ugyan a főhős is megadja, de kezdetben legalábbis tartózkodó: „*Maj tē nekēm királyom vagy, mer’ én itt születtem. Én ezt elismerēm, hogyha Világi-Vitéz lēszēk is*”. A főhős szüleinek a véleménye egyértelmű: „*Akarmilyen pogány, mégiscsak ebbe’ az országba’ születőnk, kedves fiam. Itt születőnk, ha még is vertek, ha a szemőnket kiszűrták vóna is... idi vággy a szívőnk. Drága kedves fiam, arra kérlek, hogy úgy is viselkēdj! Akarhogy haragszol is rá, Szégény János, mégiscsak a tē királyod. Ott születel ti is, a magyar földön! Nem ott-ē?!*” – mondja a lova a főhősnek, aki nem is mond ellene. Amikor eljön a választás ideje, döntése egyértelmű: „*Akarmilyen szégénységbe’ nyőtőnk fél, akarmilyen ínségbe’, de mégis ebbe’ az országba’ születtem, idi tartozok*.” Egy másik helyen: „*Én Magyarországon születtem és én hazamēnēk, édesapámhoz, édesanyámhoz*.”

A minap fakadtam ki egy gyalázatos megnyilvánulás kapcsán, ahol egy személy, itt, Gömörben, megtagadta a magát nemzedékek óta a magyarság részének tekintő cigányságot. Én csak annyit jegyzek meg itt, hogy meggyőződésem szerint megboldogult barátunk meséi révén többet adott a magyarságnak, mint az őt és sorstársait kitagadó rasszista.

Vajon elgondolkoznak-e az érintettek mindezen?

Busa Viktort 2009. februárjában helyeztük örök nyugalomra a rimaszécsi temetőben, a római katolikus vallás szertartása szerint.

Nyugodj békében!

(B. Kovács István)

Emlékezés Tipary Lászlóra (1927–2007)

Olyan korban született, amikor a szülőföld is kezdte elveszíteni régi küldetését. A falvak és kisvárosok szilárd közösségei a politika nyomására gyakran változtatták arculatukat, a különböző migrációs nyomások rájuk kényszerítették a vezetésben is a felülről megkövetelt személyi cseréket. Az emberek bizalmatlanokká váltak egymás iránt, elzárkóztak a külvilágtól. Csak kevesen vállalkoztak arra, hogy ezt a kort megörökítsék az utókor számára, mindnyájunk okulására. Ezek közé tartozott Tipary László.

Kistompán kisparaszti családban született, a történelmi Hont megyében, bár ősei még a 18. században telepedtek itt le Fiuméből. Ősei apai ágon iparosok voltak, de akadtak köztük művészi hajlamúak is. Édesapja, Tipary István már földműves volt, de verseket is írt, s ő volt a község krónikása. A 2. világháború idején, negyvennégy évesen egy bombatámadás civil áldozatává vált. Fia, László már iskolás korában is segített édesapjának a krónika írásában. Elkísérte őt a családok látogatásában, feltérképezni a lakosság összetételét, munka- és életkörülményeit. Így halála után ő lett a falu krónikása. Nagy élmény volt számára, hogy segíthetett dr. Horváth Istvánnak, az ipolysági gimnázium történelem tanárának feltárni Tompán a kőkori lelőhelyet. Ezek a munkálatok szeretették meg vele múltunk tárgyi emlékeinek mélyebb megértését és megbecsülését. Édesapja mellett megismerte a paraszti munka nehézségét, de szépségét és sokoldalúságát is. Megtanulta a föld művelését, a szántást-vetést és aratást. Közben, szintén az apai példa nyomán, verseket kezdett írni, majd helytörténeti és néprajzi tanulmányok-

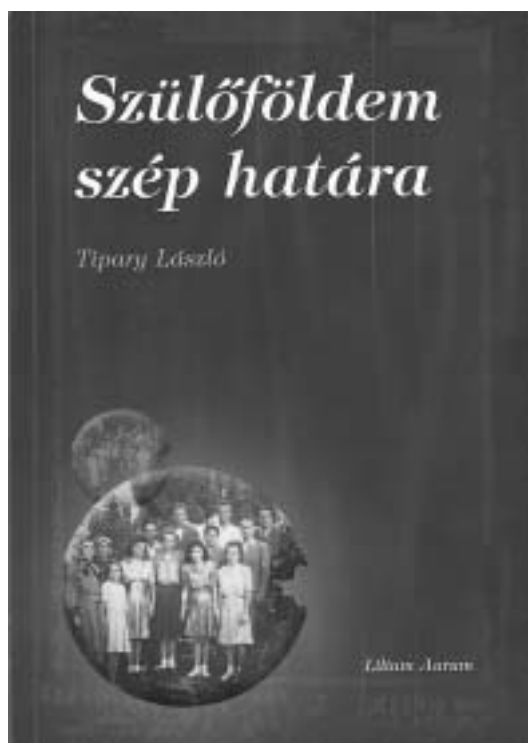
kal is próbálkozott. A serdülőkorban megmutatkozott vezetői képessége folytán ő lett a helybeli ifjúság vezetője: rendezte a színdarabokat, festette a kulisszákat, és szervezte a falu kulturális életét. Volt tűzoltóoktató, a *Vörös Kereszt* és a *Csemadok* helyi szervezetének elnöke, tagja lett a járási és kerületi szervezetének is. Csaknem 20 éven keresztül dolgozott a Csemadok Központi Bizottságának tagjaként.

Ipolyságon végezte el a középiskolai tanulmányait: a nappali tagozaton a polgári iskolát, majd az 1965/66-os tanévben a *Mezőgazdasági Műszaki Középiskola* közgazdasági szakán már felnőttként érettségizett. Azokban az években az anyanyelvi szakoktatás még nagyon gyér hálózattal volt biztosítva, bizony a könyvelési szakon csak három középiskolán lehetett szakvizsgát szerezni Szlovákiában. Így aztán dolgozhatott a kistompai mezőgazdasági földműves szövetkezetben főkönyvelőként az 1952–1977 közti években. Innen került 1978-ban Gyűgyre, ahol az Állami Gyógyfürdő főkönyvelőjeként dolgozott egészen nyugdíjazásáig.

Az élet útjai kiszámíthatatlanok. Ez benne a szép, és ez lehet tragikus is. Ilyen szomorú eseményt élt át jövődő felesége, **Nagy Margit**, aki szüleivel és bátyjával, sok gyerkő lakossal együtt hasonló sorsban osztozott. A csehországi deportálás napján, 1946. december 17-én, amikor a világ végre a békés karácsonyi ünnepet várta, a falut körülzárták a csendőrség és a katonaság, s teherautókon szállították a kiszemelteket csehországi kényszermunkára, ahonnan kétévi munkaszolgálat után került vissza szüleivel szülőfalujába. Egy vasárnap délelőtt indult haza gyerkő barátjával, s az úton találkoztak. Barátját megkínálta frissen szedett cseresznyével, majd őt, az idegent is. Így jött létre első lelki kapcsolatuk, mert amint közösen megírt könyvükben (*Szülőföldem szép határa*) írta: „Amikor a cseresznyével megkínált, egymásra néztünk, és találkoztunk a tekintetünk. A szem a lélek tükré, mondja a szólás. És valóban! Egy csodálatos és jószágos lelket pillantottam meg a szemében. És arra is ráeszméltem, hogy ő az, akit nekem rendelt az Isten.” Boldog házasságban éltek kislányukkal és fiukkal a tompai családi házukban.

Tipary László irodalmi munkássága sokrétű. A községi krónikaírás családi hagyomány volt náluk, hiszen természetesen tartotta, hogy édesapja munkájának folytatója legyen. (Sajnos, halála után egyelőre a hagyománynak nincs folytatója, ami nagy veszteségnek számít.) Levelezője volt a hazai magyar sajtónak. Főleg falvaink életéről írott tudósításai voltak ismertek és olvasottak.

Első nyomtatásban megjelent munkája volt a *Gyöngyszemek Palócországból – Felsőszemeréd és rovásírásos emlékei* (Madách-Posonium, 1995). A könyv két tanulmányt tartalmaz. A Felsőszemeréd rovásírásos emlékei rovásírásunk eredetével foglalkozik, érdekes adatokat közölve egyben a község történetéből is, ezzel gazdagítva Püspöki Nagy Péter és Csáky Károly előbb megírt tanulmányait. A Gyöngyszemek Palócországból a palóc nép ere-

detével és nyelvével foglalkozik. A szerző végül szemelvényeket közöl a honti népköltészetből és népszokásokból.

Következő könyve az *El kell menni katonának* (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2003), amely három katonafüzetet és egy emlékkönyvet tartalmaz, az egykori honti katonák első világháború előtti, ill. utáni emlékeiből összeállítva. A könyv borítóján látható illusztráció, szintén az első világháború előtti időkből származó képes levelezőlap, utal a belső tartalmára. Ezzel az írásával részt vett Budapesten, a *Néprajzi Múzeum* országos, határokon átnyúló gyűjtőpályázatán, ahol 2. díjra és kiadásra ajánlotta a szakbizottság. Kiadására 12 év után került sor.

A *Szülőföldem szép határa* (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2004) című könyve témáját a szlovákiai magyarok 1946–1947-es csehországi deportálása és az ezt követő, 1947–1948-os magyarországi kitelepítése alkotja. Legértékesebb részét talán az emberi sorsok, egyéni és családi kálváriák leírásai jelentik. Ez a „négykezes”, érdekesítő könyv dokumentum az emberi szenvedésről, kitartásról és a szülőföld szeretetéről.

A borítólap belső oldalán olvasható utalásban emléket állít feleségének és szüleinek, valamint mindazok emlékének, akik szenvedő alanyai voltak egy barbár szülőföldrablásnak a múlt század derekán. Hangsúlyozza a könyv megírásában felesége szerepét, akit társszerzőként tüntet fel.

Erről így írt: „Együtt kezdtük el írni ezt a könyvet kedves feleségemmel. Néhány hónap híján ötven évig tartó házasséletünk során gyakran volt beszédtemánk a deportálás, annak felkavaró eseményei. Édes feleségem is elszennvedője volt ezeknek. Ártatlanul és büntetlenül élte át az elhurcolást a húszfokos hidegben, az »utazást« a marhavagonokban. Majd a szülőföldről távol végzendő kényszer-

munkát, szinte gyermekfejjel... Együtt kezdtük el írni ezt a könyvet... Dokumentumokkal, egy-egy esemény leírásában segítettek további gyerk és környékbeli lakosok, főleg azonban Nagy István és családja. A történelmi és politikai események leírása, a dokumentumokhoz fűzött magyarázatok adnak fontos háttérrel ezeknek. Közülük is legfontosabbak a beneši dekrétumok, ezek megvalósítása a hivatalos kerületi, járási és helyi szerveken keresztül. Legtöbbször ezek további titkosított utasításokat is tartalmaztak, hogy miként és hogyan kell végrehajtani őket. Így természetes, hogy az országos események csak kiegészítésként vannak leírva, a fő, terjedelmes részét az Ipolysági járásban és a közeli Gyerk községben történtek alkotják.”

A könyv alapjául szolgáló kéziratot korábban benyújtotta a *Magyar Néprajzi Múzeum* 2001–2002. évi országos gyűjtőpályázatára is, ahol különdíjban részesült.

Kulesár Ferenc, a könyv szerkesztője így ír róla: „Örülök, hogy foglalkozhattam a kéziratával. Úgy gondolom, hogy nemcsak számomra, hanem sok olvasó számára is sok új, tragikumban is szép és gazdag élményt jelent majd.” **Tóth Imre** író, palóckutató nyelvész, akinek **Kodály Zoltán** a „Nógrád Lőrinczéje” elismerő jelzöt adta, Tipary Lászlónak az ipolysági polgári iskolában egykori osztálytársa, így értékelte a könyvet: „Szívből örülök Margitkád sajátos feltámasztásának. Te szenvedélyesen írsz, és írsz – és az igazat írod, hogy szerkesztők, lektorok, korrektorok segítségével írásaid meg is jelenhessenek. Gratulálok, és bizony nagyon jó lenne, ha a nép szava valóban itt is az Isten szava lehetne.”

Utolsó könyvében, a *Szeretnék május éjszakákon* (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2006) történelmünket vallatja. Komoly, sallangmentes történelmi korrajz ez, amelyben a második világháború és az orosz hadifogság borzalmai mellett felvillantja az első világegés kevésbé ismert mozzanatait, eseményeit. Könyvében bepillantást nyerünk a magyar katona viszontagságos életébe, melyet a háború keservei után a hadifogság tetőzött. Az eseményeket elbeszélő **Péli János** szintén Hont megyei, a könyv szerzőjéhez hasonlóan kistompai. Péli átélte a világháború poklát, a hadifogság gyötrelmével járó szenvedéseket és három év után, 1947 októberében találkozhatott újra szeretettivel.

A memoár több korabeli katonanótát tartalmaz, ezek még emberibb hangot adnak a leírt eseményeknek. Az Ipoly völgyén sokan ráismertek Péli János emlékezésében a saját sorsukra.

Tipary László költői munkásságáról már szóltunk. Köteményei száma néhány százra tehető, ezeket különböző antológiákban közölték, többször **Czímer Péter** álnéven publikálta őket. Könyveivel az olvasó néhány bemutatón ismerkedhetett meg. Közülük talán a legemlékezetesebb volt a Szülőföldem szép határa bemutatója 2005. január 19-én az ipolysági Városi Könyvtárban, ahol majd száz ember gyűlt össze, hogy részt vegyen a tompai helytörténet, krónikás és „egyszemélyes kulturális intézmény” új kötetének bemutatóján. A szerző kérésére én mutattam be a könyvét, vállalva a keresztapaságot. „Nekünk, idősebbeknek kortársaink a könyv szenvedő alanyai. Bizonyítja ezt a köztünk ülő vendégünk, **Bélikné Matyis Katalin**, aki a

Garam mellől utazott ide, akiről így írt Tipary László: »Katica még meg sem született, az anyja vitte őt magában, de már háborús bűnös volt. 1946. december 17-én édesanyja nyolc hónapos állapotoként vitte őt magával és január 13-án szülte meg őt Csehországban.« A közönség megrendülten tudatosította ezt. »Nem a népeket kell nézni, én sem a csehek, sem a szlovákok ellen nem írtam. A politikusok és a végrehajtók a bűnösök, akik az embertelen döntéseket végrehajtották.«

Amikor eljött a kérdések ideje, a jelenlevők – főleg a fiatalabbak – megdöbbenésüknek adtak hangot, mert szembesültek az itteni magyarságnak a legszomorúbb éveivel.

Utolsó néhány évében gyakran látogatta az orvosokat. Mint egyik versében írta: „*Gyalogösvényén a földi létnek / lábam mankókkal még tébolyog. / Egyre szürkülnek a világgépeknek/ vásznára festett távlatok.*”

Aztán bekövetkezett a nap, amikor utolsót dobant a szíve. Eltemettük a kistompai temető kertben, szeretett felesége mellé. Elhunyt barátom sírjánál, 2007. október 26-án vettem örökre búcsút tőle, idézve a *Gyalogösvényen* c. versének utolsó sorait:

*Gyalogösvényén a földi létnek
Közeleg már a vég...
Még földerengnek képek
Isten tudja, még hányat lépek,
mielőtt végleg elmegyek...*

Danis Ferenc

Kovács Attila felvétele

A zene és a művészetek jegyében Jubilált az Ipolysági Művészeti Alapiskola

Tavaly októberben ünnepelte ötvenéves évfordulóját az *Ipolysági Művészeti Alapiskola*. Városunk jelentős kulturális intézménye már az év elejétől több kulturális rendezvényt tartott a jubileum jegyében.

A rendezvénysorozat február 21-én ünnepi koncerttel kezdődött, a fúvósrészleg megalapításának 15. évfordulója alkalmából. Ezt követte március 10-én diákjaink nyilvános koncertje iskolánk koncerttermében. Április 23-án az ipolybalogi alapiskolásoknak, május 16-án pedig az óvodásoknak adtunk nevelő koncertet. A *Honti Kulturális Napok* keretében szeptember 11-én a *Simonyi Lajos Galériában* egykori diákjaink műveiből nyílt kiállítás, akik közülünk kikerülve képzőművészeti szakon folytatták tanulmányaikat. Ők a következők: **Antal Gábor** (rajzok), **Németh Géza** (olajfestmények), **Siket Klarissa** (művészi zománcmunkák), **Bodzsár Katalin** (akvarellek), **Peter Pleva** (festmények, rajzok).

Egykori végzőseink koncertje

A koncertre október 10-én, az esti órákban került sor. Ezen azok az egykori végzőseink léptek fel, akik valamilyen művészeti szakon tanulnak, ill. művészettel foglalkoznak. Természetesen azok sem maradtak ki, akik csupán kedvtelésből zenélnek.

Egyik legjobb diákunk volt **Rédli János**, iskolánk jelenlegi igazgatója. Hegedülni iskolánkban tanult **Jónás Bertalannál**, majd a *kassai konzervatóriumban* folytatta tanulmányait **Ivan Ježo** professzornál. Két évig a *Kassai Állami Színházban* is hegedült. 1981-ben hegedűtanárként érkezett az Ipolysági Művészeti Alapiskolába. 1988-tól a *Szlovák Tanítók Kamarazenekarának* tagja és koncertmestere. Tehetségét a tolmácsi *Vatra* folklórcsoportban is kamatoztatja, ahol a népzene vezetője. Rendszeresen fellép külföldön is, több mint 100 koncertet tud maga mögött. Az ünnepi koncerten **Johannes Brahms 6. magyar táncát** adta elő, zongorán felesége, **Viera Rédliová** kísérte.

Az énekosztály egyik legjobbjá **Balga Gabriella**, aki **Michňa Angéla** diákja volt. A váci és a budapesti konzervatórium végzőse, **Fekete Máriánál** tanult. Jelenleg opera tanszakon folytatja tanulmányait **Pászti Júliánál** a *Liszt Ferenc Zeneakadémián*, Budapesten. **Glück, Csajkovszkij** és **Rossini** operaáriáit énekelte, zongorán a budapesti **Solty Árpád** kísérte.

Meghívásunkat **Matyó Márió**, Michňa Angéla másik kiemelkedő tehetségű diákja is elfogadta, aki jelenleg a pozsonyi *Szlovák Műszaki Egyetem Építészeti Karának* hallgatója, emellett a *Pozsonyi Állami Konzervatóriumban* operaéneket tanul **Ovsepjan** professzornál. **Huszka Jenő** operettjéből a *Tündérr királynő, légy a párom* című áriát énekelte el.

Barbora Krišková a legfiatalabb végzőseink közé tartozik. Fuvola szakon végzett **Makovínyi Hedvig** tanár-

nőnél. Jelenleg a Szlovák Műszaki Egyetem hallgatója. A *Vatra* folklóregyüttes tagja, és énekel az *AD ACTA* együttesben is. A hallgatóságnak **W. A. Mozart Andante** című ismert művével mutatkozott be. Zongorán **Eva Ondrejmišková** tanárnő kísérte.

Matej Varga nagyszerű nagybőgő játékaival kötötte le a közönség figyelmét. **Bottesini Elégiáját** adta elő **Júlia Václavíková** zongorakíséretével. Matej Varga a *Besztercebányai Állami Konzervatóriumban* tanul, **Róbert Ragan** diákja.

Csáky Antal gitárjátékaival bűvölte el a közönséget. Jónás Bertalan tanító úrnál tanult iskolánkban. Jelenleg a nyitrai *Konstantin Filozófus Egyetem Pedagógiai Karán* tanul zenei nevelést. Gitártanára **Karol Kompas. H. V. Lobo** *Prelúdium* című művét nagy átéléssel adta elő.

Németh Bianka zongora szakunk egyik legjobb diákjaként végzett Viera Rédliová osztályában. Jelenleg a pozsonyi *Komenský Egyetem Orvosi Karának* másodéves hallgatója. **Chopintól** az Op. 34, 2. sz. valcert játszott.

Ifj. Szöllősy Sándor az ipolysági kulturális rendezvények jól ismert szereplője. Hegedülni Rédli János osztályában kezdett, majd az iskola elvégzése után a *Váci Zenei Szakközépiskolában* komolyzenét tanult. Ezután sikeres felvételt tett a *Talentum Nemzetközi Tánc- és Művészeti Szakiskolában* Budapesten. (Az iskola mellett működik a világhírű *Rajkó zenekar*.) A klasszikus zene mellett tánc-, szalon- és cigányzenét is tanult. Ifj. Szöllősy Sándort 2005-ben a *Rajkó zenekar* örökös tagjává választották. Emellett a nagytapolcsányi *Dezider Kardoš Konzervatóriumban* zenetanári képesítést szerzett. Jelenleg hegedű- és gitárjátékot oktat iskolánkban. Szólistaként szerepelt a koncerten, **Max Reger G-mol szvitjével**.

Id. Szöllősy Sándor szintén közismert hegedűs tájainkon. Már fiatal művészként több mint 10 szlovákiai prímásverseny győztese volt, sok közönségdíjat nyert. Később Pozsonyban államvizsgázott hegedű és gitár szakon.

Az ünnepi hangverseny záróakkordjaként ifj. Szöllősy Sándor és zenekara lépett fel. A világhírű *Monti csárdást* játszották el ifj. Szöllősy Sándor feldolgozásában. A közönség ezt viharos és szűnni nem akaró tapsal jutalmazta. A zenekar tagjai: ifj. Szöllősy Sándor, Rédli János, Danis László, Pásztor Csaba, Kardos Ernő.

Danis László mérnök **Salkovszky Erzsébet** tanárnő zongora osztályában végzett. Az iskola befejezése után a *Pozsonyi Művészeti Akadémián* szerette volna folytatni tanulmányait, de a sors másképp döntött. A *közgazdaságtudományi egyetemen* végzett Pozsonyban. 1994-ig aktívan foglalkozott zenével, azóta már csak kedvtelésből, a fent említett zenekarban.

Iskolánk volt diákja **Pásztor Csaba** is, aki harmonikát tanult **Szalay Miklósnál**. Az *Ipolysági Magyar Tanítási Nyelvű Gimnázium* befejezése után a városi hivatal munkatársa lett, azóta is ott dolgozik. 2001-től Szöllősy Sán-

dor cigányzenekarának tagjaként több jelentős közép-európai koncerten és kulturális rendezvényen vett részt (melyek közül a legjelentősebb a *Zene Európai Napja* nemzetközi fesztivál volt Lengyelországban), de szerepelt Vácott is, valamint számos más rendezvényen, ahol Ipolyságot képviselte.

A Szöllősy-cigányzenekar tagja **Kardos Ernő** nagybőgős is. 50 éven keresztül a pozsonyi *Slovkoncert* tagja volt, 1972-ben államvizsgázott, mint szabad művész és nagybőgős. Több helyen működött: Besztercebányán, Rózsahegyen, Zsolnán, Karlové Varyban, valamint Budapesten, a *Mátyás pincében*. A zenekar egyik alapító tagja, 2001-től tiszteletbeli tagja.

Elmondható, hogy a hangversenyen fellépők nagy sikert arattak, a közönség viharos tapssal jutalmazta a fellépők játékát. Rendezvényünket több becses vendég is megtisztelte jelenlétével: **Bélik Görgy**, Ipolyság alpolgármestere, az önkormányzat képviselői, **dr. Kolev Adrienn**, a kulturális osztály vezetője, a Lévai Művészeti Alapiskola képviselői, **Kiss Ferenc**, iskolánk volt igazgatója, valamint iskolánk volt tanárai és diákjai.

Meggyőződésem, hogy ünnepi hangversenyünk maradandó művészi élményt jelentett a közönségnek.

A pedagógiai tanács ünnepi ülése

A pedagógiai tanács ünnepi ülésére délután került sor az iskola koncerttermében. Meghívásunkat több becses vendég fogadta el, többek között **dr. Kramár Hedvig** po-

zsonyi újságíró és író, alapítónk és első igazgatónk lánya. Eljött **Viliam Bokes** egyetemi tanár, a Pozsonyi Zene-tudományi Egyetem tanszékvezetője is. Édesanyja, **Zdenka Bokesová** iskolánk alapításakor tanfelügyelőként ténykedett, és sokat segített Kramár Hedvignek. Erről bővebben olvashatnak az iskolánk megalapításának 50. évfordulójára kiadott évkönyvben. Vendégünk volt **Emília Filipová**, a nemrég elhunyt ismert zongorista, énekes, a humorista **Jaro Filip** édesanyja is.

Az ünnepségen megjelent Bélik György, városunk alpolgármestere, dr. Kolev Adrienn, a kulturális osztály vezetője, valamint iskolánk volt igazgatói: **Grébner Margit** (Léva) és **Kiss Ferenc** (Egeg). Nagy örömeinkre szolgált, hogy köztünk lehetett Jónás Bertalan, az iskola egyik alapítója és tanítója. Eljöttek még iskolánk volt tanárai, ill. azok hozzátartozói, akik már nem lehetnek köztünk. Minden meghívott emléklapot kapott az iskola megalapításának 50. évfordulója alkalmából.

Az ünnepi ülést iskolánk igazgatója, Rédlí János nyitotta meg. Bélik György alpolgármester ünnepi beszédében köszöntötte a jelenlévőket, és további sok sikert kívánt az iskolának.

Eva Ondrejmišková, az iskola igazgató-helyettese beszédében felvázolta az iskola történetét, küldetését és jelentőségét. Megemlítette azokat az egykori diákokat is, akik itthon és külföldön egyaránt öregbítik az iskola hírnevét. A fentebb már említettek mellett néhány további diákról is megemlékezett.

Bélik György alpolgármester ünnepi beszédében köszöntötte a jelenlévőket, és további sok szép sikert kívánt az iskolának

Jaroslav Filip – Salkovszky Erzsébet tanítványa, iskolánk első végzőseinek egyike. Későbbi tanulmányait a pozsonyi konzervatóriumban kezdte, Zsolnán folytatta, majd a Pozsonyi Zenetudományi Egyetemen tanult. Szövegíróként, zongoristaként, humoristaként és énekesként tevékenykedett.

Mits Klára – Kramár Hedvig osztályában tanult zongorázni. Később a Pozsonyi Zenetudományi Egyetemen operaéneket tanult. Tanulmányait Olaszországban folytatta, ahol több alkalommal fel is lépett.

Matyó Mária – Salkovszky Erzsébet tanítványa. *Komenský Egyetem Bölcsészkarán* zenetudományt tanult.

Jozef Skamla – harmonikatanár, Szalay Miklós tanítványa, a *Kassai Állami Konzervatórium* diákja. Jelenleg a nagykürtösi zeneiskolában harmonikajátékot tanít.

Anton Kocúr – harmonikán tanult Szalay Miklósnál. A Besztercebányai Állami Konzervatóriumban tanult.

Peter Kováč – oboaművész, Jónás Bertalan tanítványa, a Besztercebányai Állami Konzervatóriumban tanult, jelenleg az ottani művészeti akadémia hallgatója.

Gubis Géza – hegedűn tanult Rédlí Jánosnál. A budapesti *Szent István Zenei Gimnáziumban* tanult, jelenleg a budapesti Liszt Ferenc Zeneakadémia másodéves hallgatója.

László Attila – harmonikán tanult Szalay Miklósnál. A budapesti *Bartók Béla Konzervatóriumban* tanult, je-

lenleg a londoni *Királyi Zeneakadémia* orgona szakos hallgatója.

Az igazgató-helyettes megemlékezett azokról a pedagógusokról és diákokról is, akik nem érhették meg e jeles évfordulót, s akik tevékenységükkel hozzájárultak iskolánk fellendítéséhez:

Kramár (szül. Marczy) Hedvig – a pozsonyi és a prágai konzervatórium végzőse, zeneiskolánk alapítója és első igazgatója. 2006. április 3-án hunyt el, 98 éves korában.

Singer Ambrus – zeneiskolánk volt igazgatója, 84 éves korában hunyt el, 2006. szeptember 1-jén.

Szalay Miklós – zeneiskolánk egyik alapítója, sokáig az iskola krónikáját is vezette. Orgonistaként és kántorként is tevékenykedett az ipolysági római katolikus templomban. 67 éves korában hunyt el, 2006. szeptember 26-án.

Varga Tibor – már négyévesen érdeklődött a zene iránt, harmonikáján különböző dallamokat játszott. 11 évesen lett iskolánk diákja zongora szakon. Már az első évben 5 évfolyam anyagát abszolválta, miközben otthon nem volt zongorája. A hangszert csak később kapta meg szüleitől, amikor már a *zsolnai konzervatórium* másodéves tanulója volt, ahol a legtehetségesebb diákok közé tartozott. Tanulmányait a *brünni egyetem* karmesteri szakán folytatta, ahol vörös diplomával végzett. Ezután kar-

Grébner Margit – iskolánk volt igazgatója – beszédet mond az ünnepi pedagógiai tanácsülésen

mesterként dolgozott, majd két évig a *brünni színház* igazgatója volt. Énekkart is vezetett, amellyel többször szerepeltek Nyugat-Európában. Családot alapított, de négy gyermekét már nem tudta felnevelni, 1995-ben súlyos betegségben elhunyt.

Az igazgató-helyettes beszédében jellemezte és kiemelte mindhárom részleg – zene, tánc, képzőművészet – tevékenységét, és ismertette az elért eredményeket. Zárszavában sok sikert és odaadó pedagógust kívánt az iskolának. Ezután díszvendégünk, **dr. Kramár Hedvig**, iskolánk alapítójának és első igazgatójának lánya felszólalása következett. Beszédében kiemelte édesanyja mély szeretetét és kötődését szülővárosához, Ipolysághoz, valamint „harmadik gyermekéhez”, a zeneiskolához. Édesanyja majd mindegyik kedvenc és tehetséges diákját felsorolta, akiket gyakran fizetség nélkül oktatott, mert szegény családból származtak. Megemlékezett édesanyja – a kis Marczy Hédy – első zongoratanárnőjéről, **Zettel Erzsiről**, akire tragikus sorsot mért a végzet. Annak idején a zeneiskola épületében volt dr. **Neumann** gyermekorvos rendelője, és Zettel Erzszi zongoratanárnő a doktor úr felesége lett. Házasságukból egy kislány született, **Pannika**. A zsidóüldözés idején a családot deportálták, mindhárman a vonaton haltak meg, útban a koncentrációs tábor felé. Neumannék szomorú sorsáról Kramár Hedvig csak később szerzett tudomást egy magyar hetilapból. Beszédében kiemelte azon egyszerű embereknek az érdemeit, akik önzetlenül segítettek édesanyjának a zeneiskolával kapcsolatos munkákban, megemlékezett barátokat is, akikről édesanyja sohasem feledkezett meg.

Az ünnepségen felszólaltak még az iskola volt igazgatói: **Grébner Margit** és **Kiss Ferenc**, valamint **Vladimír Bokes** egyetemi tanár, **Emília Filipová**, az elhunyt Jaro Filip édesanyja és több pedagógus.

Hangverseny és fogadás

Az iskolaalapítás 50. évfordulója alkalmából rendezett megemlékezések sora ünnepi hangversennyel folytatódott a városháza színháztermében.

Az ünnepi akadémia konferansziéi: Michňa Angéla és Eva Ondrejmišková

A kamarazenekar koncertje hatalmas sikert aratott, és megkoronázta az ünnepséget

A műsort szlovák nyelven **Eva Ondrejmišková**, magyar nyelven **Michňa Angéla** vezette, mindketten az iskola pedagógusai. Vendégünk a **Szlovák Tanítók Kamarazenekara** volt Trencsénteplicből, **Alžbeta Ševečková** karnagy vezetésével. Az SZTK amatőr művészeti együttesként működik az egész országban. A kamarazenekart a Szlovák Tanítók Énekegyüttese hozta létre. Jelenleg 20 tagja van, mindannyian tanítók, valamennyi korosztályból, de a zenekar magját zeneiskolai és konzervatóriumi tanárok alkotják. Sikeres fiatal diákok is játszanak a zenekarban vonós hangszereken. Előadásukban a következő zeneszerzők darabjai hangottak el: **A. Vivaldi, A. Corelli, Joseph Haydn, Farkas Ferenc, Papp Lajos, Alexander Moyzes** és **Peter Brainer**.

Az esti órákban a *Villa Romaine* szállodában ünnepi fogadásra került sor. A résztvevőket ifj. Szöllősy Sándor cigányzenekara szórakoztatta, kellemesebbé téve az amúgy is baráti hangulatot.

Összesítve tehát elmondhatjuk, hogy 2008. október 24-én méltóképpen ünnepeltük meg iskolánk alapításának 50. évfordulóját. Erről tanúskodnak a köszönőlevelek és visszajelzések, melyeket az ünnepségsorozat után kaptunk. Hadd említsünk meg egy érdekes párhuzamot: ugyanebben az évben lett volna száz éves Kramár Hedvig, iskolánk alapítója és első igazgatója. Habár már nincs közöttünk, munkássága, az iskola odaadó és lelkiismeretes vezetése, az a roppant szeretet és optimizmus, amely belőle áradt, példaértékű számunkra, az iskola jelenlegi pedagógusai számára, mert mi az ő művének folytatói vagyunk. Reméljük és hisszük, hogy ebben a szellemben vesszük tovább szellemi örökségét!*

Eva Ondrejmišková

* A szlovák eredetiből Tóth Tibor fordítása alapján készült szöveg szerkesztett változata

A Gömöri Fotóklub Galériája Beretkén

2009. február 15-én, vasárnap 14.00 órakor került sor Beretke községben, a **Tornallyay** család 1754-ben épült és mostanra – elsősorban Dr. **Gordon László** segítségével köszönhetően – gyönyörűen felújított barokk kastélyában a **Gömöri Fotóklub** állandó **Fotógalériájának** megnyitójára. Az állandó kiállítás megnyitását hosszas előkészítő munka előzte meg. A **Homoga József** vezette salgótarjáni székhelyű **Nógrád Megyei Fotóklub Egyesülettel** történt tavalyi kapcsolatfelvételt követően a Gömöri Fotóklub kiállítása tavaly júniusban egy hónapig volt látható a salgótarjáni **József Attila Művelődési és Konferencia Központban**. Ezt követte két közös őszi gömöri fotótúra a Gömöri Fotóklub szervezésében, melyen három fotóklub tagjai (salgótarjániak, balassagyarmatiak és gömöriek) vettek részt. A fotótúrán megismerkedtek Gömör számos helységével, többek közt Sajógömör, Beretke, Balogtamási, Hanva, Rimaszombat és Rimaszécs településekkel. Beretkén különösen nagy szeretettel várták és fogadták a fotósokat.

A tájház megtekintése után a község egyedülálló természeti környezetének a megismerése és fényképezése következett. A Murány-patak áttörése a mészköves területen csodálatos őszi, aranyban fürdő patakparti felvételek készítését tette lehetővé. Sokan fellátogattak a közeli Peskőre és annak fantasztikus barlangjába. A gyalogtúra után remek ebéd várta a társaságot, és jó hangulatú beszél-

getés, ismerkedés alakult ki. **Giczei Anna** polgármester asszony ekkor vetette fel, hogy jó lenne, ha a fotótúrán készült képekkel illusztrálhatnák a felújított kastély falait, amelyben helyet kapott a községi könyvtár mellett a polgármesteri hivatal is. Elárulta, hogy az ötlet **Benedek Lászlóé**, akinek így egy régi álma válhatna valóra. Minden résztvevő egyöntetűen és lelkesen helyeselte a felvetést, és a túráról hazatérve mindenki az ötlet megvalósításához látott. A salgótarjániak hamarosan ellátogattak Beretkére. Az elkészített fotókon kívül ruhákból, technikai eszközökből álló adományt is átadtak – többek között **Bővízné, Editke**, a Nógrád Megyei Fotóklub Egyesület tagja jóvoltából – a 369 lelket számláló község lakosainak.

Az ünnepélyes avatón Giczei Anna, Beretke polgármestere köszöntötte a kedves vendégeket. Benedek László, a Gömöri Fotóklub vezetője elmondta, hogy a tárlat anyagát a fotótúrán készült képek képezik. A fotótúrák alkalmával a fotósok figyelme magára a községre, valamint a **Murány Áttörés Tájvédelmi Körzet** csodálatos tájára irányult. A képeket nagy méretben mindenki a saját költségére készítette el, és a Galéria létrejötté céljából a falunak ajándékozta. *„Galéria egy eldugott kastélyban, egy eldugott kis faluban, mondhatni a világ végén – talán sokaknak ez jut először az eszébe, amikor azt hallja, hogy Beretkén galéria nyílik.”* – mondta ünnepi beszédében Benedek László, aki nem

A megnyitón

Részlet az állandó kiállításról

hallgatta el, hogy diavetítéses előadásai során soha nem hagyja ki Beretkét és a környékét. Így sikerült felkelteni több gömői és felvidéki iskolának az érdeklődését, sőt a Prágai Magyar Kulturális Intézet mellett működő *Iglice Egylet* tagjai az idei nyári táborozásuk alkalmával, melyet a szervezet minden évben, immár hagyományszerűen megszervez a csehországi magyar gyerekek részére, Beretkére látogatnak. Így van értelme a Galériának, mert az idelátogatóknak egy színfolttal több a látnivaló, hangsúlyozta Benedek László.

Homoga József, a Nógrád Megyei Fotóklub Egyesület elnöke, valamint **Kovalecsik István**, a *Balassagyarmati Fotókör* elnöke szintén szólt a jelenlevőkhöz. Beszédükben mindketten az összefogás, az együttműködés fontosságát hangsúlyozták. Dr. **Dénes Görgy**, Gömör történelmének, földrajzának, néprajzának és nyelvének évtizedek óta szorgos kutatója, sajnós, nem tudott jelen lenni, a megnyitóra küldött levelét **Balázs Emese** olvasta fel.

Részlet a levélből:

„...Fontos lépés volt az elmúlt évben a gömői fotósok összefogása és a Fotóklub megalakítása. A Gömői Fotóklub tevékenységének igen nagy jelentőséget tulajdonítok. Ez nem öncélú hobbi, nem üres kedvtelés, hanem küldetés. Egy jó fotó maradandó érték, amely – ha valóban jó – figyelemfelhívó és mozgósító lehet a ma embere, és történelmi dokumentum a következő generációk számára. A jó fotó nemcsak gyönyörködtet, hanem élményt ad, meg fényjelet is, ha besötétedik, ha nem. A jó fénykép a haza, a

szülőföld és annak népe iránti szeretet tükré, de nemcsak az; összefog, kapcsolatot teremt, megőrzi és erősíti a kapcsolatokat. Mert ezek a fotók eljutnak a Kárpát-medence minden szögletébe és még messze távolabbra is. Megérintik és megerősítik a rájuk tekintő magyarok lelkét, bárhol éljenek a világban. Hírnökei nemcsak a gömői fotósok, hanem rajtuk keresztül a gömői magyarság szemléletének, világlátásának.”

A rendezvény színvonalát emelte a *Kicsi Hang* verséneklő együttes **Radnóti Miklós** *Nem tudhatom* című versének tolmácsolása (felvételről), **Földes Dávid**nak, a *Rozsnyói Egyházi Alapiskola* tanulójának gömői népmesemondása, majd **Asztalos Anita**, a *Tornaljai Gimnázium* diákja **Batta György** rimaszombati születésű költő ez alkalomra írt *Felvidéki imádság* című írását adta elő.

Újabb siker és öröm a beretkeiek életében: a tavaly novemberben a „*Slovnaft – Zelené oázy 2008*” pályázaton a Murány Áttörés turistaújtjára beadott tanösvény-pályázat Szlovákia 285 pályázatából a 24 nyertes pályázat egyike lett.

A beretkei állandó Galéria hétfőtől péntekig 8.00–16.00 óra közt látogatható. Szombaton és vasárnap vagy nem hivatalos időpontban Giczei Anna polgármester-asszonyt kell keresniük az érdeklődőknek.

Balázs Emese

Emlékezés a deportáltakra és kitelepítettekre Abafalván

Abafalva község önkormányzata szervezésében január 24-én az 1945-ben a Vörös Hadsereg által Szovjetunióba kényszermunkára elhurcoltakra és az 1947-ben Csehszágba kitelepítettek emlékeztek. A faluból „málenkij robot”-ra 67 embert, csehországi kényszermunkára 27 családból összesen 137 magyar embert hurcoltak el. A megemlékezés a helyi római katolikus templomban kezdődött. Az ökumenikus istentiszteleten az *Európa Parlament* képviselőjeként is ismert **Tőkés László** királyhágómelléki református püspök hirdetett ígét. Ezt követően megkoszorúzták a templom falán 2005-ben elhelyezett emléktáblát. Az emlékezés a művelődési otthonban folytatódott. A zsúfolásig megtelt teremben nem csupán az egykori meghurcoltak és hozzátartozóik jelentek meg, de számos polgármester, megyei és önkormányzati képviselő is. Itt **Fehér Csaba** az emlékezőes *Soha többé c.* kiállítás kapcsán fejtette ki gondolatait, **B. Kovács István** pedig a deportálás gömöri vonatkozásait mutatta be. **Krivánszky Miklós**, a *Deportáltak és Elhurcoltak Szövetsége* (DÁLESZ) ünnepi ülésén beszámolt az elvégzett munkáról. A DÁLESZ tevékenysége arra irányul, hogy a deportáltak, illetve leszármazottaik méltányos kártérítésben részesüljenek. Mint elmondta, a korábbi szlovák kormányok elzárkóztak a követeléseik elől, de a jelenlegi kormánytól a közelmúltban levelet kaptak, amelyben a kabinet arról biztosította

őket, hogy az igazságügyi minisztériumban foglalkozni fognak az ügyvel. A szervezet több mint 3000, még most is élő olyan személyről tud, akiket közvetlenül érintettek a háború utáni kitelepítések. Civil kezdeményezésre ez ügyben több, mint 50 000 aláírást juttattak el az Európa Parlamentbe, Strasbourgba.

(kil)

Koszorúzás. A mikrofon mögött Hanobik Irén polgármesterasszony

Az ünnepi közgyűlés

Visszapillantás 2008-ra Csemadok évváró taggyűlés Rimaszombatban

Érdekes módon alapszervezetünkben az évkezdés nem a kalendáriumi évet jelenti, hanem a farsangi időszakhoz kapcsolódik, amikor is rendszeresen évváró taggyűlést tartunk. Ennek elsősorban az az oka, hogy a területi közgyűlésre csak azután kerülhet sor, miután az alapszervezetekben megtörtént az értékelés a tevékenységről, illetve határozat születik a tagság jóváhagyásával, amely feladatokkal bízta meg a mindenkori vezetőséget. Feladatokkal, melyeket adott esetben a területi közgyűlés is véleményez.

Alapszervezetünk mellett működik immár második éve a *Blaha Lujza Vegyeskar*, **Tóthné Mede Zsófia** karnagy irányításával. Az elmúlt esztendő osztatlan sikereket hozott énekkarunknak. Két komoly megmérettetés után van a 20 tagot számláló csoport. A legfontosabb a galántai *Kodály-napok*, amelyre alig pár hónap alatt kellett felkészülniük. A becsületes munka viszont most is meghozta gyümölcsét. A vegyeskar komoly elismerést kapott országos szinten, ami az ezüstkoszorús minősítés elnyerését jelenti. Ezt követte a *Kassai Állami Színházban* történt bemutatkozás, a szakrális énekek nemzetközi porondján. Ennek a koncertnek a védnökei a magyar és a szlovák parlament elnöke volt. Ezen kívül még több alkalommal léptek fel különböző helyszíneken.

Az egyik legszebb és legnemesebb tevékenység az utánpótlás, a fiatalság érdeklődésének felkeltése az értelmes és hasznos időtöltés iránt. Erre remek alkalom a *Fonóka* nyári tábor, mely immár 5. évfolyamába lépett. **Mács Katalin** és **Horváth Zsuzsa** pedagógiai ismereteire, példaértékű hozzáállására nagyban szükség van ehhez. Ennek eredménye, hogy minden évben egyre több,

vidám és szorgalmas gyerek ügyeskedik a gimnázium kertjében egy héten keresztül. Fő foglalkozások a batikolás, gyöngyfűzés, rongy-, papír-, ollótechnika, agyagozás, fű- és szalmabábu készítés, mézeskalácssütés, labdajátékok és az eseményzáró gulyásfőzés, **Borbás Gyula** mesteri szakácstechnikájával, hozzáértésével.

Elismeréssel kell szólnunk az *Új Gömör* néptáncsoportról. **Habán Tibor**, **Cerovsky Gyula**, **Mács Katalin** azok a személyek, akik nagyban hozzájárultak és hozzájárulnak ma is az újraalakult, egykori *Gömör* néptáncsoport (akkor **Ádám Lajos** vezetésével) néven ismert, országos hírű csoport művészeti színvonalának emeléséhez. A csoport tizennégy éve alakult újra. Ez is azt bizonyítja, hogy biztos alapokon áll, az elmúlt évben számos hazai és külföldi fellépést abszolvált. Nagyon fontos, hogy az együttesben folyamatosan zajlik az utánpótlás felzárkóztatása. Hét új táncos (14–16 évesek) kapcsolódott be a csoport munkájába. Ők az első fecskék, akik a *Kis Gömör*-ből kinöve kerültek a felnőtt csoportba. A *Kis Gömör* gyermek néptáncsoportot jelenleg 35 fiatal látogatja.

Természetesen sok más esemény is volt az elmúlt évben, melyekre most nem térünk ki. Terveink az idej esztendőre is minden bizonnyal igénybe veszik a vezetőség idejét és képességeit. A legfontosabb, hogy egyéb elfoglaltságaink mellett is valamennyiünknek felüdülést jelent ebben közösségben egy-egy tartalmasan eltöltött este. Kitarást, jó egészséget és alkotókedvet kívánva mindenkinek, nézzünk bizakodással az új év elébe.

Cerovsky Gyula és Samu András

A Blaha Lujza Vegyeskar

Könyvről – könyvre

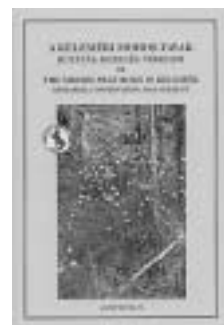
Gömör-Kishont vármegye (Patrióta Kiadó, Rimaszombat, 2008, 800 old.)

Aki a történettudomány bármely ágával foglalkozik, legyen az történész, néprajzos, műemlékes vagy bármi egyéb, elkerülhetetlen, hogy munkája során kezébe ne vegye a szinte legendássá vált Borovszky-féle vármegye-monográfia egyes köteteit.

A *Magyarország vármegyéi és városai* című monumentális sorozatot a magyarok bejövételének millenniuma alkalmából indították útjára. A hatalmas vállalkozás első kötete, az *Abauj-Torna vármegye és Kassa* címet viselő, **Borovszky Samu** és **Sziklay János** szerkesztésében, 1896-ban jelent meg. Az első négy kötetet szerkesztették közösen, az ezt követő köteteken már egyedül Borovszky neve szerepel szerkesztőként. Sőt, két vármegye (a két-kötetes Csanád vármegye és a szintén két kötetesre tervezett, de csak az első kötettel megjelent Borsod vármegye) esetében nem is szerkesztőként, hanem szerzőként jelzi a munkát. A sorozatnak 26 kötete látott napvilágot, ebből 25 jelent meg Borovszky Samu életében, a 26. kötetként kiadott Somogy vármegye már 1912-ben bekövetkezett halála után, 1914-ben került a könyvespolcokra, ennek szerkesztésében ő már nem vett részt. S ezzel le is állt a sorozat, feltételezhetően részben a személyi feltételek, részben a világháború okozta nehézségek miatt.

A *Gömör-Kishont vármegye* című kötet már a századforduló után, évjelzet nélkül (egyesek szerint 1903-ban, mások szerint 1904-ben) látott napvilágot. Az *Előszót* a gömői arisztokrácia egyik legjelesebb képviselője, gróf **Andrássy Géza** írta. A kötet bemutatása jelen írásnak nem

Boldogh Sándor és **G. Farkas Tünde** (szerk.): **A keleméri Mohos-tavak. Kutatás, kezelés, védelem.** (ANP Füzetek IV, Jósvafő, 2008, 334 old.)

Újabb kiadvánnyal gazdagodott az *Aggteleki Nemzeti Park* 1997-től megjelenő ANP Füzetek sorozata. A *Research, Conservation, Management* konferencia anyaga, a *Kutatások az Aggteleki Nemzeti Parkban* és a *Földalatti denevérszállások kataszterei* után a Mohos-tavak részletes vizsgálatának eredményeit tette közzé a Nemzeti Park. A 36 szerzőtől származó 20 önálló tanulmányt tartalmazó kiadványban tudomást szerzünk a kiemelkedő értéket képviselő, fokozottan védett suvadásos tavak geomorfológiai jellegéről, fejlődéstörténetéről, mikrofaunájáról, mohafajtáiról, edényes növényeiről, csi-

feladata, hiszen azt a kedves olvasók bizonyára jól ismerik. Itt most csupán fel kívánjuk hívni a figyelmet a kötet újbóli kiadására, valamint arra térünk ki, hogy miben különbözik az új kiadás az eredetitől.

A rimaszombati székhelyű Patrióta Kiadó által megjelentetett új kiadás tartalmi szempontból megegyezik az eredeti kiadással. Az eltérés csupán annyi, hogy technikai okok miatt a szövegközi színes ábrák az eredeti helyükre fekete-fehér nyomással kerültek, de a kötet végén színesben is megtalálhatók. Viszont lényeges eltérés is van a két kiadás között, mégpedig az, hogy a 2008 karácsonyára megjelent új kiadás végén található egy közel 80 oldalas *Appendix* címet viselő függelék. Ebben számvetést kapunk a Gömör-kutatásban – vagy ahogy a szerzők, **B. Kovács István** és **Gaál Lajos** fogalmaznak – a gömörológiában elért eredményekről, aminek részét képezi egy válogatott, de igen bőséges és alapos bibliográfia is. Az eredeti kötet szellemiségéhez híven a függelékben a természettudományok és a társadalomtudományok körében végbement kutatási eredmények is helyet kaptak. Természetesen mindkét szerző a történeti Gömör-Kishont megyére vonatkozó kutatásokról számol be, annak ellenére, hogy közben volt egy trianoni szerződés, mely kettészakította ezt a térséget. Kevés olyan Gömör-kutató létezik, aki egyenlő mértékben otthonosan mozog a szlovák és a magyar szakirodalomban is. A függelék szerzői ezen kevés szakemberek közé tartoznak, ez kitűnik írásukból.

A Borovszky-féle vármegye-monográfia Gömör-Kishont megyét bemutató kötete ezentúl még nagyobb haszonnal forgatható, hiszen bibliográfiája minden bizonyos kiindulási alapul szolgál majd napjaink kutatói részére.

(*Bodnár Mónika*)

gafaunájáról, rovarvilágáról, gerinces állatairól, de tartalmaz a kötet egy csokrot a tavak rendkívül gazdag mondvilágából is, és közlésezi a Mohos-váron 2000–2006 között végzett régészeti kutatások eredményeit. A kötetet a humán beavatkozásokról szóló tanulmány zárja, amely tartalmazza a tavakkal kapcsolatos történeti adatokat, említéseket, térképeket, a különböző beavatkozások káros hatásait (köztük a tavak múltbeli lecsapolására és a tőzegkitermelésre tett kísérleteket), az egyes tudományágak kutatásait, a természetvédelmi vizsgálatokat és beavatkozásokat. A kötet végén megtaláljuk a tavak részletes bibliográfiáját (sajnos a Gömörország 2006. évfolyamának 4. számában közzétett írásunk nélkül). Az évek során felhalmozódott gazdag ismeretanyag közzététele egy közös kötetben méltó tisztelgés a gömői természet emegyöngyszeme előtt.

(*Gaál Lajos*)

Is-is? Vagy-vagy? (1. Mélymagyarok és hungarofókok között)

A rovatban olvasható írások műfaja különböző. Van köztük vitairat, tárcsa, esszé és méltatás egyaránt. Amint megszületésük körülményei, úgy hangvételük is eltérő. Ami azonban összeköti őket, az a zsinórmértékhez való igazodás szándéka. Ahogyan a költő fogalmaz: „Az igazat mondd, ne csak a valódit!” (szerk.)

Egy rasszista megnyilvánulás ellen

Ebben az évben a gömöri gyökerekkel, kötődésekkel rendelkező Radnóti Miklós születésének 100. évfordulójára emlékezünk. Nem így képzeltük el a Radnóti-évnyitányát...

*

A történet 1988-ig nyúlik vissza.

A költő gömöri kapcsolatainak felidézését **Bettes István** kezdte meg, a rimaszécsi szövetkezet által megjelentetett *Szécsi Szó* c. havilapban. Egyebek közt idézte a költő Naplójának azon sorait, amelyek az 1941-es runyai látogatását örökítik meg.

Az említett látogatásnak az emlékét idéztük fel 2004-ben, amikor a *Rimaszombat és Vidéke Társaság* és a helyi önkormányzat szervezésében emléktáblát helyeztünk el a nemesradnóti iskola falán. Felkerestük a rimaszécsi zsidó temetőt is, ahol később nagyapja, **Jónás** sírját is sikerült azonosítani. Rimaszombatban meghallgattuk **Kőszegi Ábel** előadását, este pedig a komáromi *Jókai Színház* mutatta be a Rimaszombati Művelődési Házban **Hubay Miklós** *Egy szerelem három éjszakája* c. művét.

Bettes István kalapot emel Pósa Lajos és Radnóti Miklós emléke előtt (2004) • Gecse Attila felvétele

2006 nyarán az *Európai Protestáns Szabadegyetem* nyitórendezvényeként, ugyancsak a Rimaszombat és Vidéke *Társaság* és a helyi önkormányzat szervezésében Nemesradnótnban felavattuk a költő mellsobrát, **Gyórfy Lajos** szobrászművész alkotását.

A szoboravatás kapcsán **Homoly Erzsébet** a *Vasárnap* c. magazin 2006. június 9-i számában meglehetősen sajátos módon fogalmazott. Ennek azonban akkor még nem tulajdonítottunk különösebb jelentőséget. Talán hiba volt...

*

Ez év elején egy bizonyos, magát „polgári”-nak nevező honlapon megjelent egy írás, amelyet alább ismertetünk. (Az idézeteket eredeti formájukban adjuk közre.)

„Történelemhamisítás? Egymásra találtak Radnóti és a radnótiak?” Ezen a címen fejtette ki felfogását a személyét „szerényen” elhallgató, magát csak „balogvölgyi”-ként jegyző szerző, aki – miért hallgatnánk el? – nem más, mint Homoly Erzsébet. Ez kiderül a jelen cikkben foglaltak érdemi részét ismételtelen közreadó *Magyar Jelen* 2009. évi február 5-i számából. A megnevezett személy civilben a Rimaszombat városa által kiadott *Gömöri Hírlap* szerkesztője, de emellett szerkeszt némely internetes honlapot és a **Toroczkai László** nevével fémjelzett, fentebb említett hetilapnak is felvidéki és kárpátaljai rovatvezetője. A cikkben visszatér arra az alkalomra, amikor Nemesradnóti önkormányzata és a *Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás* 2006. május 21-én felavatta Radnóti Miklós szobrát. Kétséget fejezi ki, hogy „ezen kis gömöri falucskáról vette-e föl a Radnóti nevet, ugyanis erre semmi irodalomtörténeti dokumentum nem utal, sőt!” („Mi az hogy?! Nagyon is!” – mondaná erre a látszólag másik táborba tartozó „klasszikus”).

Némileg zavaros okfejtés következik ezután: „B. Kovács István hangsúlyozta: a magyar értelmiség tudatában meg kell gyökerednie annak, hogy Radnóti Miklós neve nem az erdélyi Radnótra, hanem a Balog-völgyi Nemesradnótra utal. Ugyanakkor B. Kovács István maga is elmondta, hogy *Ferencz Győző Radnóti Miklós élete és költészete* című, 2005-ben megjelent monográfiája szerint a *Glatterként született Miklós költői nevét apja egykori működési helyéről, a Maros mellett fekvő, néhai Kisküküllő vármegyei Radnótról vette.*” (Kiemelés: Homoly Erzsébettől)

Szerzőnk ezt követően megállapítja, hogy Radnóti „gyakran járt Gömörben, így fiatal fiúként Dobsinán és Krasznahorkán, felnőttként pedig Runyában is megfor-

dult”, s ezekről a látogatásokról meg is emlékezett. Ehhez még hozzáfűzi: ha a „Balogvölgybe” ellátogatott volna, nyilván erről is megemlékezik.

Mint alább látni fogjuk, megtörtént!

„Azt viszont biztosra tudjuk, hogy apja Glatter Jakab Erdélybe került, s érdekes módon pont Radnótnban volt a működési helye. Itt többször is járt Radnóti Miklós”. Ez új felfedezés – volna, ha igaz. De nem az!

Ezt követően hosszan idézi a szoboravatón elhangzott beszédemből azt a részt, amely így kezdődik: „A tragédiákkal terhes 20. század során a zsidóság eltűnt erről a vidékről (is)... s így fejeződik be: Legyen ez a szobor ennek a jelképes intésnek és figyelmeztetésnek kőbe vésett, bronzba öntött jele!” Mint folytatja, [B. Kovács István] „feltett szándéka, hogy a köztudatban elterjedjen, és meggyökeredzen, az abszolút nem tényként kezelendő nemesradnóti névválasztás.

Ebbéli szándékának oka ismeretlen.

Viszont a cigány az cigány, a zsidó az zsidó, a magyar meg magyar, és már nem vagyunk abban a »pozícióban«, hogy megengedjük az egymásmellé rendeltséget, és bizony vagy-vagy van! Azt sem engedhetjük, hogy a Radnóti kultusz uralkodjon el Nemesradnóton egy olyan számunkra költőóriás mellett, mint Pósa Lajos.”

Ez az a hangnem, amit tisztességes ember csak visszautasíthat!

„Ezért ezúton is kérjük olvasóink segítségét, ha birtokában vannak olyan információknak, amely közelebb visz a rejtély megfejtéséhez, akkor azt jelezzék e-mail címünkön:”

Megengedi tán „balogvölgyi” alias Homoly Erzsébet, hogy itt „segítünk megoldani a rejtélyt”.

Pósa Lajos emlékműve (1934) • Gecse Attila felvétele

Az irományra egy bejegyzésben történt reagálás:

„Döbbenet olvasom, hogy a nemesradnóti születésű Pósa Lajost költőóriásnak kéne tartani, szemben Radnóti Miklóssal, aki ezek szerint »kismester« Lajos bátyánk mellett. E minősítés amellet, hogy mellőz minden irodalomelméleti értéket, azt a szemléletet sugallja, hogy Pósa Lajos magyar, Radnóti pedig zsidó, ergo a magyar mártírköltőnek minőségileg alantasabb lépcsőfokon a helye. Megadva minden tiszteletet Pósa Lajosnak (hiszen pl. Weöres Sándorra is bevallottan nagy hatással volt), jómagam azért kissé többre becsülöm Radnótit. Az dobja rám az első követ, aki nem így látja, de néhány sora több költészetet hordoz, mint Pósa egész életműve. Dehát nem is ezzel van a baj – bár utálatos dolog költőket olimpikekként versenyeztetni –, hanem a faji kizárólagosság rémével. Ami büdös, kapcászagú, és nem méltó gömöri fajtánkhoz. Ez egy magyar költő véleménye.”

Kövesdi Károly terjedelmes írásban „válaszolt”, amely Törpék, óriások és sötétmagyarok címen az Új Szó Szalon rovatában jelent meg:

[...]„Ez az év is jól kezdődik, ha a hatvanöt éve mártírhalt Radnóti Miklóstra gondol az ember, pontosabban arra az otromba támadásra, amely, még alig vette kezdetét a kegyeleti év, máris kijutott neki.

A száz esztendeje született költő ugyanis egyszeriben szálfá lett néhány atyánkfia szemében, pusztán a származása miatt. Egy számra nem kívánczó nevű, nevében azonban felvidéki jelzót viselő internetes honlap készítői ugyanis úgy vélik, s ebbéli véleményüknek hangot is adtak, hogy nem ajánlatos Radnóti-kultuszt építgetni Gö-

Radnóti Miklós emlékműve (2006) • Mács István felvétele

mörben. A Történelemhamisítás? Egymásra találtak Radnóti és a radnótiak? című cikk apropójául és párhuzamúul a kegyeleti éven túl az a két évvel ezelőtti szoboravatás szolgált, amikor Nemesradnóton a helyi iskola mellett felavatták Radnóti Miklós mellszobrát. Radnóti ugyanis, bár Budapesten született Glatter Miklósként, költői névnek a gömöri Nemesradnót nevét vette fel. A költő apai nagyapja, Glatter Jónás Rozsnyón született, Uzapanyitról nősült, fiuk, Glatter Jakab, a költő apja pedig radnóti volt.

[...] Az avatóünnepségen B. Kovács István, a Rimaszombat és Vidéke Polgári Társulás elnöke többek közt a következőket mondta: »A tragédiákkal terhes 20. század során a zsidóság eltűnt erről a vidékről (is). Alapjaiban átrétegződött maga Nemesradnót is. Az egykori büszke kisenemesek leszármazottjai, köztük a legszeretettebb magyar költő, Pósa Lajos atyafisága ma már számbeli kisebbségben él itt. A magyar iskolát, amely mögöttünk áll, napjainkban kizárólag cigány-magyar gyermekek látogatják. A párhuzam a zsidó származású Radnóti és a cigány származású magyarság között szinte megdöbbentő, kísérteties. Arra int bennünket, hogy a kirekesztést és szembeállítását sugalló »vagylagos« felfogás helyett, miszerint vagy roma valaki, vagy magyar, vagy zsidó, vagy magyar, a befogadó, közelítő »és« kötőszó használata a helyénvaló. Ahogyan Radnóti Miklós egyszerre vette tudomásul zsidó származását, és vallotta, vállalta magyar voltát (határozottan elhárítva minden, faji alapon építkező »akolyszemléletet«!), éppúgy lehet az ember egyszerre cigány és egyben magyar, gömöri és egyben európai. A kérdés súlyos, akár egy történeti visszatekintés keretében értékeljük, akár a lehetséges jövőkép részeként vizsgáljuk. Tájainkon a cigány-magyarság a jövő egyik legfőbb letéteményese. A zsidó származású, felnőttként rekatolizált, magyarságát a legnehezebb körülmények közepette is következetesen vállaló, származása miatt mégis mártírhalált szenvedett Radnóti Miklós példája örök mementó a számunkra. Arra int bennünket: fogadjuk el egymást a magyarságban! Legyen ez a szobor ennek a jelképes intésnek és figyelmeztetésnek kőbe vésett, bronzba öntött jele!«

Ez a mellérendelő, a kirekesztést elutasító faji, etnikai, keresztényi (és kulturális) szemlélet okoz ma gondot néhány sötétmagyarnak, akiknek célkeresztjében így egyszerre jelenik meg – egymással szembeállítva – két költő, három etnikum és néhány közszereplő. A »sok legyet egy csapásra«-féle írás, melyet bizonyos balogpölgyi nevű tollforgató jegyez, ugyanis párhuzamba, pontosabban egymással szembe állítja Radnóti Miklóst és Nemesradnót szülőttjét, Pósa Lajost. Imígyen: »Azt sem engedhetjük, hogy a Radnóti kultusz uralkodjon el Nemesradnóton egy olyan számunkra költőóriás mellett, mint Pósa Lajos.« Hát, kinek a pap, kinek a papné, mondhatnánk, ha pusztán ízlésbeli különbözőségről volna szó. De hát »balogpölgyi« úr számára nem az irodalmi érték a mérték, hanem a faji hovatarozás. Mert bár minden tiszteletünk Pósa Lajosé (aki nélkül nehezen képzelhető el a világban párját ritkító gyermekirodalmunk, s akitől például maga Weöres Sándor is sokat tanult), azért elég alapos csúsztatás

Pósa Lajos költőóriásnak nevezni – mondjuk éppen Radnóti Miklós mellett, vagy vele szemben.»

Miután a szerző elutasítja irodalmunk két jelesének, Radnótinak és Pósanak a szembeállítását, így folytatja:

„A leghátborzongatóbb az említett cikkben azonban az alábbi mondat: »Viszont a cigány az cigány, a zsidó az zsidó, a magyar meg magyar, és már nem vagyunk abban a »pozícióban«, hogy megengedjük az egymásmellé rendeltiséget, és bizony vagy-vagy van!« Világos beszéd. Takarodjon mindenki a portánkról, még az emlékéit is söpörjük át az utca túloldalára annak, aki nem magyar, hanem cigány, zsidó, szláv, akármilyen. Ami ugye számunkra, akiket abban a szerencsében részletetett a sors, hogy lassan kilenc évtizede éljük a másságunk ránk égetett bélyegét, fájdalmasan ismerős. Ha valakitől, tőlünk valóban távol állhat a kirekesztés, pláne az ilyen mucsai hangnem.

Vélhető vagy sejtethető, mi nem hagyja nyugodtan aludni a magát felvidékiek jegyző honlap szerzőit. A leghétköznapiabb élet legszürkébb bugyrait is görénybűzzel átítatott politikai infernó leképződése nyilvánul meg ebben a támadásban, amely természetesen nem arról szól, hogy valóban a gömöri Nemesradnótról vette-e művészi nevét Radnóti Miklós, vagy, ahogyan sokáig vélték, az erdélyi Radnótról. Ez a durva támadás azt kívánja prezentálni, hogy Gömörországban, ahol évszázadokig élt egymással békében magyar, német, szlovák, zsidó, a megmaradásunk (mármint a miénk, magyaroké) csak úgy képzelhető el, ha összezárjuk sorainkat. Mondjuk úgy, ahogyan azt a többségben élő nemzet legalja teszi, amikor történelmi neveket hamisít és sajátít ki. Csak éppen fordítva. A cikk (bár a cikk fogalmát magam úgy értelmezem, hogy tisztességesen aláírt szerzője van) vagy vádirat írójának szíve joga utálni a magyar nemzetet birkanyájának tartó haszonlesőket, a Magyarországot lezüllesztő politikai mancsafatot, a mindent maga alá gyűrő és kiszípolyozó karvalyítóke arrogáns parazitáit, no de mi köze mindehhez Radnóti Miklósnak?

Balogpölgyi úr nyilván attól kap jó előre hideglelést, hogy idén a vízcsapból is Radnóti fog csöpögni, holott például a 250 éve született Kazinczy Ferenc is megérdemli az ünneplést, és fóbias rettegéssel kell figyelnie azt a kultúrterroret, ami a budapesti tévécsatornákból árad háttáron belül és túl. Reméljük, nem így lesz, magától Radnótitól idegen, hogy címerállat és hitviták élére tűzött lobogó legyen belőle.

[...]

„A [Radnóti Miklós] versei anélkül is izzanak az évtizedek hamuja alól, rettenetes halála ma is összeszorítja minden tisztességes magyar szívét. Talán fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a Győr melletti Abdán SS-katona által meggyilkolt Glatter Miklóst holtában mocskolni nem méltó tollforgató emberhez, költészetét pedig nem szükséges méricskélni; köszöni szépen, a magyar líra élvonalába tartozik. Akárcsak a Petrovics Sándorunké, ugyebár.» – zárja sorait Kövesdi Károly.

Erre **Vörös Attila** reagált. (Az idézett szövegeket itt is eredeti formájukban adjuk közre.)

Radnóti Miklós nagypjának háza Rimaszécseben • Gecse Attila felvétele

Kovács Attila és Stubendek Gábor a rimaszécsi zsidó temetőben • Gecse Attila felvétele

Először is „kinyilatkoztat”, emígyen: *„Tény az is, hogy Radnóti Miklós sohasem járt Nemesradnóton, érzelmileg nem kötődött a faluhoz. Említi, hogy ott volt kocsmája nagyapjának. Egyéb, más írott forrás, Radnóti Miklóstól nincs – sem vers, sem egyéb, ami Radnótra utalna.”*

Hogy van-e köze Radnótinak Radnóthoz? Van! Ez ténykérdés. Erről nem kívánunk vitát folytatni sem Vörös Attilával, sem Homoly Erzsébettel, sem mással. Véleményünkkel legfeljebb magukról állítanak ki szegénységi bizonyítványt. Hogy érzelmileg kötődött-e Radnóti Radnóthoz? Erre nézve idézzük magát a költőt: 1941-ben tett runyai látogatásakor ezt jegyzi fel Naplójába: *„Füleken sokáig állunk, aztán »ismerős« állomások jönnek. Innen származik a család... Rimaszécs, itt született a nagyapám, az apám Radnóton.”* Amikor névválasztását indokolja, így fakad ki: *„Magyar költő nem lehet Glatter. Magyar költőnek magyar név kell. A Radnót falunak a nevét választottam, ahol nagyapám kocsmáros volt és apám is született: legyen Radnóti. Ígyadtuk be a kérelmet.”* Ha mindez nem érzelmi kötődés, kivált, amikor a névválasztás egyben a magyarság megvallásának a kifejezése is, amikor Radnótot a magyarság szimbólumává emeli, akkor én nem tudok semmit az érzelmeikről.

Vörös Attila és Homoly Erzsébet is – mintegy etalonként – szívesen hivatkozik **Ferenczi Győző** kiváló monográfiájára. Kár, s az említett tollforgatókat minősíti, hogy elhallgatják: a hivatkozott szerző a könyvet gondozó Osiris Kiadó honlapján (http://www.osiriskiado.hu/bookfull.php?book_id=859) már régen korrigálta ezt a téves megállapítást. (Ugyanígy elhallgatják az említett monográfiának azon adatait, amelyek a névválasztásra vonatkoznak.)

Vörös Attila így folytatja: *„Radnóti a szó genetikai, faji értelmében zsidó származású volt, nagyapai ágon minden bizonnyal, nagyanyjának kibén létét nem ismerjük. Viszont magyarnak érezte magát, s ennek markánsan hangot is adott egész életében...”*

Nem marad el a dölyfös kioktatás sem. *„Emlékét ápolnunk kell. Uzapanyiton, Runyában, Dobsinán, Erdélyben, Rimaszécsen. Nem csak Nemesradnóton. Mindig és mindenkor. Nem csak akkor, ha százéves évfordulóját ünnepeľjük, nem csak akkor, amikor az nekünk jó, amikor éppen választások közelednek, s személyes, önös érdekeink elérése végett szeretnénk dicsfényében szerepelni. Nem Radnóti hátán, személyén keresztül, nagyságát kihasználva kell tündökölni.”*

Lám, lám! Ő már csak tudja! A Radnótit oly „büszkén vállaló” Vörös Attila figyelmét elkerülte az a néhány mozzanat, amely az összeállítás bevezető részében olvasható. Nyilván nem azért, mert tudatlan, vagy el szeretné hallgatni a Radnóti és Gömör kapcsolatát feltáró és ápoló „haszonlesők” és „magamutogatók” személyét, akik nem áttallanak a Radnóti Miklós hátán felkapaszkodni... – hova is?

Pósa Lajos méltatása következik, de mint kiderül, jobbra azért, hogy kifejttesse: Radnóti ugyan magyar költő volt, de nem „gömöri”, mint Pósa Lajos. Azzal persze csak egyetérteni lehet, hogy (Pósa Lajost) *„Nem kell Radnótihoz hasonlítanunk – nem is szabad. Ő más. Más korban élt.”*

Valóban így van. Mi azt sem értjük, hogyan kerül a csizma az asztalra? Miért kell a legszeretettebb magyar költőt, gyermekirodalmunk (legalábbis egyik!) megalapozójának tekinthető Pósa Lajost bevonni ebbe a gyalázkodásba? Ha azt a kérdést tennék fel, *„Megfér-e Pósa Lajos és Radnóti Miklós a magyar irodalomban?”* a mi válaszuk csakis igenlő lehet. Mi ugyanis úgy gondoljuk, hogy az egyik vállalása nem jelenti a másik tagadását. Talán nem vagyunk ezzel egyedül.

Védőbeszédnek szánt, vádiratnak is beillő írásában Vörös Attila megjegyzi: *„Ha valaki – kik egy internetes honlapon feltesznek kérdéseket egy bizonyos, ez eddig egyértelműen nem tisztázott kérdésben, az nem rossz dollog. Nem a rosszat, ártást kell benne rögvést keresni.”*

Hát... mi azt látjuk, hogy a védeni kívánt írás utolsó előtti bekezdésében (*„a cigány az cigány, a zsidó az zsidó, a magyar meg magyar, és már nem vagyunk abban a „pozícióban”, hogy megengedjük az egymásmellé rendeltiséget, és bizony vagy-vagy van!)* nem kérdést tettek fel. A kérdőjelet mi tesszük oda! *„Nagyjaink emlékével törődni kell, mindenkiével, akivel csak lehet.”* – folytatja Vörös Attila. Alig mondjuk ki erre az áment, folytatja, úgymond *„megfelelő súllyal és hellyel”*.

Mindezek után nem is tudom, miért érezzük hamis csengésűnek írásának zárószavait: *„Nekünk itt Gömörben a magyar kultúrát, a magyar embereket, a magyar értékeket kell elsősorban szolgálunk, erősíteniünk, megőrizniünk... Ez a mi feladatunk.”* Miért érezzük azt, hogy – bizonykodása, magyarázkodása ellenére – Radnóti Miklóst Vörös Attila nem az „első sorban” képzeli el?

A kérdéshez **Kún Miklós Jenő** is hozzászólt, aki példászerűen vállalja fel a Pósa Lajos örökségét. Aggodalmát fejezi ki: *„Nem lenne szerencsés, ha ugyanaz a művelt világ 2009-ben mint nemesradnóti kötődésű költőre emlékeznék Radnóti Miklósrá, századik születésnapján. Ellenben felettébb káros lenne, ha Radnóti Miklós Nemesradnóton felállított szobra úgy válna keresett és látogatott »kegyhellyé«, hogy közben ügyet sem vetnek Pósa Lajos megszakításokkal ugyan, de évtizedek óta ugyanott álló szobrára. Ebben, és csakis ebben az összefüggésben meggyőződésem, hogy Radnóton nincs helye Radnóti Miklós kultuszának. Van viszont a nemesradnóti alapiskolában, a rimaszombati gimnáziumban, s szerte az iskolákban mindenütt, ahol még folyik magyar nyelvű oktatás. Radnóti Miklós az egész hazáé, az egyetemes magyarságé; Pósa Lajos, a torz szemléletű kultúrkomisszárok el nem évülő bűneként, egyelőre »csak« Nemesradnóté – ahonnan nincs hova hátrálnia. Ezt ne feledjétek, felebarátaim!”*

Kedves Miklós!

Nem feledjük. Ez a történet azonban nem erről szól.

B. Kovács István

A Rimaszombat és Vidéke Társaság 2009. február 13-án tartott közgyűlésén a következő Nyilatkozatot fogadták el:

Nyilatkozat

Alulírottak, állampolgárságtól, fajtól, felekezeti hovatartozástól függetlenül magyar anyanyelvű, a magyar nyelvet és kultúrát Illyés Gyulával „fölnevelő édesanyánknak” tartó polgárok mély megdöbbenéssel tapasztaltuk, hogy az évszázadokon át nyelvi és kulturális sokszínűségéről, toleranciájáról híres egykori Gömör-Kishont vármegyében egyes csoportosulások rasszista, uszító, az embereket vallási és faji alapon megkülönböztető nyilatkozatokat jelentetnek meg; kétségbe vonják pl. a cigány és zsidó polgárok magyarságát. Az ilyen megnyilvánulásokat a leghatározottabban elítéljük, azokat teljes mértékben elfogadhatatlannak, az alapvető emberi értékekkel, erkölccsel, de a civilizált, demokratikus országokban fennálló jogrenddel, sőt a magyarság, a magyar kultúra érdekeivel is ellentétesnek tartjuk. Hangsúlyozzuk minden ember jogát nyelvi és kulturális identitásának megválasztásához. Minden magát magyarnak valló embert a magyarság, a magyar kultúra részének kell tartanunk, s emberi és erkölcsi értékek mellett a nyelv és a kultúra ápolásában, gazdagításában mutatott eredményei, nem származási, vallási, vagy egyéb alapon kell értékelnünk. Meggyőződésünk, hogy – különös tekintettel a XX. század milliók pusztulásához vezető történelmi kataklizmáira – ép erkölcsi érzékű, tisztességes ember nem lehet fajgyűlölő, nem „osztályozhatja” embertársait származás vagy vallási hovatartozás szerint. Azokkal, akik ezt megteszik, az egészséges értékrendű, ép erkölcsi érzékű emberek semmilyen közösséget nem vállalnak, tőlük egyértelműen elhatárolódnak.

Erre hívjuk fel minden magyar (és nem magyar) polgártársunkat:

Hizsugan b'era
TÓTH ELEMÉR
MÁR JOCAN
CEROVSKY GYULA
HORVÁTH ZSÉZA
KOVÁCS CSILLA
Bricelva Crăciul
Danyi Marla
BÉRES ZÁLONT
SEDOBIL VALÉRIA
KOMLÓSY Judit
Nagyapa' FETLITC
SEBŐK ATTILA
OROSZ ISTVÁN
Fodor Zoltán
Czobán Tünde
3. KOVÁCS ISTVÁN
HKE sz' K. K. K.
BODON SÁNDOR
Benedek László
Sity Zoltán,
CSUSZ LÁSZLO

Kövesdi Károly

A méltatlanul mocskolt kormányfő

Széljegyzet a Horthy-emlékezetről

Kevés olyan politikus van Európában, akire annyi sarat rákentek volna, és kevés olyan nép van a kontinensen, amely ennyire maga alá gyűrte volna egykori kormányzóját, mint tette azt a „hálás” magyar utókor **Horthy Miklóssal**. Akinek a neve tabu volt évtizedeken keresztül (s jó részt még ma is), s ha említés is esett róla, személyét a fasizmussal, fehérterrorral, enyhébb esetben a maradisággal kapcsolták egybe. A negyedszázados korszakot, amelyben megpróbálta irányítani a zátonyra futtatott, szétzúzott, csonkára faragott ország süllyedésre ítélt hajóját, Horthy-korszaknak nevezték-nevezik, természetesen pejoratív felhanggal. Pedig elég mondjuk **Napóleon** példáját felemlítenünk, aki fél Európát elfoglalta, tirannusként vult be a történelembe, a franciák mégis nemzeti panteonban hajtának főt – valóságosan is – az egykori császár előtt, és úgy tartják számon történelmükben, mint nagy uralkodót, akinek korszakalkotó reformjai, törvényei a mai napig kiállták az idő próbáját. De boldog nép a francia, hogy ezt is megengedheti magának! Mi, magyarok ebben is különleges nép vagyunk. A kormányzót dugdosni, ócsárolni kell, mintha legalábbis ötvar lett volna a nemzet testén. Hogy azért mégsem végzett maradéktalan munkát az agy mosó propaganda, az lassan kiderül az új kiadványokból, amelyek róla megjelennek, és – bár nem verték nagydobra – egyre több ember „vallja be” akár a közvetlen

környezetünkben is (van köztük politikus, művész, egyszerű ember), hogy bizony felkereste Kenderest egy főhajtás erejéig még a legrosszabb kádári időkben is.

Mi sem jellemzőbb állapotainkra, mint az, hogy a kormányzó tavalyi évfordulóját (140 éve született) a közszolgálati média agyonhallgatta, az egyik nagy nézettségű kereskedelmi tévécsatorna pedig az egykori vadaskertjének helyén felszámolt falut siratta el, természetesen sajtóságosan értelmezve a tényeket. Az említett adó egy oldalrúgás erejéig azt is a fejére olvasta Horthynak, milyen bőszén hajtotta ki az országból a visszatérő **IV. Károlyt**, természetesen a hatalomféltést sugalmazva. (A film készítőinek meg sem fordult a fejében, hogy Horthy milyen nyomásnak engedelmessé volt kénytelen ezt – személyes meggyőződése és értékrendje ellenére – tenni.) Mindezeket leszámítva azért akadt néhány jobboldali sajtótermék és internetes honlap, amely méltó és tárgyilagos emlékezésre merete ragadtatni magát. És az sem kívánczik utolsó helyre, hogy tavaly júniusban szülővárosában, Kenderesen (nemrég kapott városi rangot) egész napos rendezvényen emlékeztek a kormányzó 140. születésnapjára, s ennek apropóján a titkolózásnak is végét vetették; a város bejáratainál azóta táblák állnak, a következő felirattal: „Isten Hozta Kenderesen, vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója szülővárosában! Ké-

Horthy Miklós mellszobra

A kormányzó Estorilból hazahozott sírköve

A szalagon olvasható felirat magáért beszél

szította: Kenderes város önkormányzata – 2008-ban a Magyarország Világszövetsége támogatásával.”

Nem szeretnék történelmi szerepben tetszelegni, de azért a kormányzóval kapcsolatos kérdések a laikus számára is fel-felmerülnek: vajon pozitív vagy negatív figurája volt-e a magyar történelemnek Horthy Miklós? Csak vázolván a tényeket: leszámolt a vörösterrorral, helyreállította a jogfolytonosságot, és a trianoni döntés után ájulatlanban fekvő, részben szerb megszállás alatt álló csonkaországot megmentette a végromlásától. Pályája, mint az ország pályája is, tudjuk, determinált volt, és a halálos fojtogatásban vergődő Magyarországon senki sem bízhatott csodákban. Ennek ellenére konszolidált állapotok (már amennyire a körülmények engedték) uralkodtak az országban, és – ugyancsak a tények ismeretében – revíziós politikáját sem lehet egyértelmű sikertelenségként elkönyvelni. Horthy bűnéül róni fel, hogy Magyarország ismét oda került, ahová, történéseink enyhén szólva féltudatos látásmódjáról árulkodik. Egy hadseregétől, iparától, külkapcsolataitól megfosztott, hadisarc alatt nyögő, a világ legbűnösebb nemzetének kikiáltott nép országában (miközben az elszakított részekben a demokrácia leple alatt mindenki azt művelte, amit akart) többre nem telhetett.

Horthy legnagyobb bűnéül antiszemitizmusát róják fel, feledve és elhallgatva, hogy a kormányzó nem engedett teret sem a szélsőbal, sem a szélsőjobb grasszálásának, a Szálasi-féle nyilas társaság hatalomátvétele előtt pedig éppen a sokat szapult Horthy-Magyarország volt a zsidóság mentsvára. A Szamuely-féle elemek biztosan nem örültek neki, hogy a kormányzót a háború után a

Horthy István emlékműve a városka parkjában

nürnbergi perbe csak tanúként és nem vádlottként idézték meg, azt meg végképp nem tudják hová tenni, hogy portugáliai száműzetése idején zsidók is támogatták. A kenderesi Horthy-kriptában látható koszorút, melyet a hálás zsidóság helyezett el a kormányzó nyughelyén, igyekeznek marginalizálni. A tények azonban ettől függetlenül tények maradnak.

A kenderesi emberek jó szívvel emlékeznek a kormányzóra. Nem csak azért, mert neki köszönhetik a település kiépülését, de emberségét sem tudják feledni. Egykori kastélyában szakközépiskola és kollégium kapott helyet, s az épület előtt, ahol annak idején az oroszok a család bútorait és könyveit égették, a kormányzó mellszobra áll. A Horthy-múzeumban (szerényen tengerészeti múzeum a neve) sok látogató megfordul, akárcsak a család kriptájában. A kenderesiek tisztában vannak vele – bár a Kádár-korszakban az itteni iskolában sem illett szájra venni a nevét –, hogy Horthy Miklós tisztességgel, a legjobb tudása szerint igyekezett ellátni történelmi feladatát, amiért tisztelet illeti. Ahogyan egyik méltatója, **Lipusz Zsolt** fogalmaz: „Mai politikus utódai békeidőben is gazdasági, politikai, erkölcsi és hangulati káoszba kormányozták az országot, így nekik és udvari történetíróiknak semmiféle erkölcsi, politikai alapjuk nincsen Horthy kritizálására. Mint ahogy ugyanezeknek a figuráknak ahhoz sem volt, hogy tiltakozzanak és őrjöngjenek az ellen, hogy végül a Kormányzó földi maradványait örök nyugalomra helyezték kenderesi családi birtokának kriptájában, 1993-ban.”

Erdélyi Géza

Esterházy János, a példa

„Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.” (Széchenyi István)

Hölgyeim és Uraim, Barátaim, Testvéreim!

Az elmúlt esztendőkhöz hasonlóan ez évben is tisztelettel és kegyelettel emlékezünk mártír politikusunkra, **Esterházy Jánosra**. Megjelenésünk egyben vállalás, ismételten tudtul adjuk mindenkinek, hogy ragaszkodunk azokhoz a hitbeli, erkölcsi értékekhez, amelyeket örökségként hagyt ránk, amelyek tartópillérei emberi, ezen belül nemzeti létünknek. Vállaljuk őt, miként Ő is vállalt minket sorsközösségben, szülőföldjén maradvá mindaddig, mígnem a szlovák hatóságok hamis vádak alapján ki nem szolgáltatták a szovjet hatalomnak. Esterházy János a XX. század azon kevés történelmi személyiségeinek egyike, aki képes volt országhatárok fölé emelkedve saját nemzete és más nemzetek érdekeiért kiállni, felekezeti korlátokat szétfeszítve Krisztus egyházát szolgálni. Azt is tudjuk, hogy nagy bátorsággal szállt szembe a fasiszmus szörnyű célkitűzésével, nevezetesen az üldözött zsidóság teljes kiirtásának szándékával. A hitében, az egész személyiségében jelenlevő fényforrás, belső világosság lehetővé tette számára, a sötétség és rettegő félelem korszakában, a legnagyobb veszélyek és kísértések idején a helyes történelmi tájékozódást. Az üldözésbe, majd a „háborúba ájult” Európa közepén vállalta és képviselte a szlovákság, az egész ország polgárai igazi érdekeit. A tiszta ember az embertelenség közepette a sötétség gonosz erői számára azonban elviselhetetlenné vált. Csupán megjegyezzük, hogy ez a viszonyulás lényegében azóta sem változott.

Hála történészeink kutató munkájának, ma már részletesebben megismerhettük megrázó sorsát, küzdelmeit, mélységes szenvedéseit, magát az embert. **Molnár Imre** kiváló műve borítólapjának alján, amely a bibliai ihletésű „*Sem gyűlölettel, sem erőszakkal...*” címet viseli, Esterházy János neve és egy számsor látható: 7832. Csupán ennyi, de ez a lehető legtömörebben, mégis sokatmondóan átfogja egész életét és tragikus sorsát. A számok **Márai Sándor** emigrációban írt megrázó tartalmú versének, a *Halotti beszédnek* sorait juttatják eszünkbe:

„Túrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen, / Túrd, hogy ember nem vagy itt, csak szám egy képleten.”

Esterházy Jánosnak mindkét fajta bánásmódból bőven kijutott, sőt szülőföldjén még egy harmadik minősítést – vádat is el kellett viselnie, és ez azóta is tart: „*És ne kérjed senkitől, miért? Magyar voltál. Ezért.*” – folytatja a költő, s a vers itt nem ér véget.

Tisztelgő gyülekezet, kedves Barátaim!

Esterházy János sorsa, mi több, már pusztán neve is üzenethordozó. Üzenete egyben tanúságtétel: az igazság

szeretetéről, a szenvedés értelméről, a szülőföld iránti hűségéről, a nemzet, a haza melletti kitartásról, az Istenhit hatalmas erejéről: tanúságtétel olyan tulajdonságokról és értékekről, amelyek ma is nélkülözhetetlenek, mert nélkülük nincs sem egyéni helytállás, sem megtartó közösség, pedig nekünk ma ezekre nagy szükségünk lenne. A fiataloknak napjainkban nincs időtálló, a felületesség és sekélyesség nyálkás áradatával dacoló, követendő példaképük. A pénz és a hataloméhes propaganda legfeljebb a szórakoztató ipar többnyire kétes értékű, tisztavirág életű, idegen figuráit kínálja az ifjúságnak, akik közül sajnos sokan saját értékeiket is készek feladni és feledni. Nem kell csodálkoznunk, ha arra gondolunk, hogy az egészséges nemzettudatot, amely nem irányul mások ellen, mert minden nemzetnek önmagáért fontos, a szovjet ideológia budapesti képviselői milyen eszeveszett következetességgel igyekeztek már nagyon régtől kiirtani. Ebbéli szándékukat különösen a XX. század második felében szinte a végletekig fokozták. Sajnos nem eredménytelenül, és ez nagyon fájó, ugyanakkor a nemzet fennmaradását is veszélyezteti. Hogy ez meg ne történjen, hogy ne így legyen, hogy ne kelljen folytonosan posványban tápázkodva, mások előtt oktalanul magyarázkodni, erőnket hiába fogyasztani, hanem ívelő pályára lépve, jó célokat kitűzve, értelmes munkát végezve, Európa népeivel együtt fölemelkedni, múltunk s jelenünk nagyjait – mert vannak ilyenek –, állítsuk ifjúságunk elé követendő példaként. Kezdjük el összefogva megvalósítani azt, amiről mi sem mondhatunk le, amiért ők küzdöttek, amiért Esterházy János élt és mártíromságot szenvedett. Jövőt építeni gyökerek s fundamentum nélkül nem lehet. Az igazságért, amely a nemzeteket felemeli, küzdeni kell.

A múltat vállalva, a jövőt reménységgel munkálva mondunk köszönetet gondviselő Istenünknek Esterházy János életéért és az embert, a nemzetet elkötelező módon vállalt szolgálatáért, amely ma is példaértékű, követendő magatartás mindenki – a politikusok számára is.*

Erdélyi Géza

*Elhangzott Budapesten, 2009. március 8-án, az Esterházy János emléktáblájának koszorúzásakor

Koncsol László

A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusának dicsérete

Egyetemi hallgatóként már két éve énekeltem a pozsonyi magyar egyetemi és főiskolai hallgatók *Ifjú Szívek* nevű művészegyüttesében, amikor egy kislány, akit két év múlva feleségül vettem, hallván, hogy létezünk, közénk-jött. Jelentkezett a halláspróbára, de megkésétt, mert mi odabent már próbáltunk. **Bartók** nőikarát, a *Bolyongást*, vagy valamelyik négyszólamú madrigált frissítettük föl a nyári hetek után. Hitvesem, egy nógrádi falucska tizenhét éves leánykája csak állt a Duna utcai iskola emeleti folyosóján, s azt hitte, a zárt ajtó mögött angyalok kara énekel. Aztán ő is beállhatott angyalnak, s két évig együtt hirdettük a zene éteri igazságait.

Vass Lajos Kórusunk az ősszel elhozta 71 európai énekkar prágai versenyéből az első díjat és a zsűri különdíját. Pár hét múlva műsort adott egy pozsonyi megemlékezésen, s az állófogadás zsviját örömelekléssel színezte. Műsora néhány különösen kedvelt darabját adta elő laza alkalmi csoportosulásokban, sajtót majszolgotva, bort kortyolgotva. Beszövédttem basszusukba, s ez a kis karéneklés napokra elvarázsolta. Február 15-én, vasárnap délután egy pozsonyi házaspárnál vendégeskedtünk. Tizenketten üldögéltünk nappalijukban, eszmecserénket pedig egy-egy zsolttárral vagy dicsérettel oldottuk, zongora mellett. Életkorunk nagyjából hetven és nyolcvan közé esik, s különösen mi, akik a református templomi énekek élményét az anyatejjel kezdtük ízlelgetni, az irdatlanul nagy, történelmi drámákkal és tragédiákkal tépett időt is átéljük a liturgikus szövegek és dallamok transzcendens mélységeiben.

Orpheusz hangszer-kíséretes éneke megjuhászította a vadállatokat, életmentő szövetségeseivé hívta a delfineket, és sziklákat mozgatott meg; a mítosz egyik változata szerint még levágott, tengerbe hajított feje is dalolva úszott egy leszoboszi barlangba, ahol csak a féltékeny isten parancsa tudta elhallgattatni. Így szól a mítosz, de a zene ilyen értelmezését olykor a valóság is igazolja. Egy cseh festőművész éveket töltött el Mongóliában, s a rádióban elmondta, hogy a tevét a pásztor csak zenéjével bírhatta rá, hogy a másik anyaállat árva borját tőgyére fogadja. A pásztor addig játszott pengetős hangszerén, és énekelte, amíg a teve szemének sarkában meg nem jelent az elfogadás jele, az első könnyecsepp. Érthető, ha az anya csak saját szülőttének tartogatja az életadó tejet, de valóban mítoszi csoda, hogy a muzsika a fajfenntartás ösztöne fölé tudja emelni az állatot. Pár éve magyar kutatóktól is hallottam ugyanezt. Az ideg- és elmegyógyászat már rég felismerte és intézményesítette a zene megjelenési formáit, s hasznosítjuk a tapasztalatot, hogy megfelelő fizikai rezgések, dallam-és harmóniamozgások hatására gyorsabban nő a fű, a fa, a virág, és több tejet adnak a tehének. Egyszer egy svájci istálló ablakán lestem be, s az ötven

tehen mirigyeit éppen **Mozart Farkas Amadé** úr *Divertimentója* serkentette a tápláló fehérjék kiválasztására. A zene, mint gyógyító, lélekszelidítő, indulokat csillapító, elmenyitogató, szeretetre és szerelemre serkentő művészet, mint a jóság és jobbítás szellemének eszköze. Másféle zene is van, persze, ahogy az emberekben és közösségekben más indulatok is fortyognak. A zene univerzuma a világét szólaltatja meg, azt képezi le egy soha véget nem érő, lezárhatatlan és kordába nem szorítható folyamathoz. **Platón** sok verslátat és hangsort kitiltott volna elméleti államából, mint nem oda való; a „ványadt” rézszezségre, elpuhultságra, renyheségre utaló ritmusok és dallamok helyett csak „okos és férfias életformának megfelelő” zenei és költői építőanyagokat engedélyezett volna, mint XX. századi világunk barna és vörös diktatúráinak ideológusai s az általuk irányított esztéták. Katonás, derűs, nekünk, akik az ötvenes évek elejéről is hordunk bő emlékeket, ismerős szóval optimista – és csak optimista – verseket, regényeket, muzsikát, képzőművészetet, kemény indulokat, melódianyító kvartugrásokkal, dúrban – míg diktátoraink milliószámra terelték halálba ártatlan testvéreinket hol fajuk, hol társadalmi állásuk és származásuk szerint. A haláltáborok hörgéseit, sóhajait, sírását és ordítását az úttörők, a kommunista ifjúsági szervezetek, dolgozók, katonák, államrendőrök indulói nyomták el. A diktatúrák sátáni programja szerint, harsány zenei vasfüggönyök szerepében.

Felvidéki magyar énekkaraink nem vállalták a hangvasfüggöny szerepét. A szlovákiai magyar kórusok már az első Csehszlovákia éveiben is a **Kodály** és **Bartók** által kijelölt csapásokon haladtak. Pozsonyi barátaink, **Albrecht Sándor**, **Németh István** és a körjük szerveződjő muzsikusok – karnagyok, előadók, tanárok – ültették át azon frissiben az anyaországban is csak akkortájt meggyökerező új magyar zenei gondolkodás virágait. Pozsony zenei élete egyébként is **Mozart**, **Haydn**, **Beethoven**, **Hummel**, **Liszt** életművéből építkezett, s ez a hagyománytömeg nevelte föl Bartók és **Dohnányi** muzsikáját. A **Tiso**-féle Szlovák Köztársaság pár esztendejének maroknyi, főleg pozsonyi magyarsága is ezt a zenei szellemet éltette: a tiszta zenében megszólaló tiszta emberség és magyarság szellemét. Ebben egyesül **Esterházy János** gróf politikai szolgálata a szlovákiai magyar maradék irodalom, sajtó, pedagógia, egyház (elsősorban három-négy református lelkész) és a zenei élet zsarnokságellenes, keresztény szellemiségű humanista, embermentő szolgálatával. Az elme és a lélek szüntelen tisztításával – a zene katarzissával. Akkor és később rettenetes dolgok történtek velünk, de különös kegyelme az Úrnak, hogy a felvidéki magyar élet romjain éppen Bartók és Kodály pozsonyi barátainak, Albrecht Sándornak, Németh István Lászlónak,

A díjátadás pillanata

Schleicher Lászlónak barátai és tanítványai, **Szijjártó Jenő, Janda Iván, Ág Tibor** kezdték építeni, mindjárt magas színvonalon, a műkedvelő énekkari mozgalmat. A pozsonyi magyar tanítóképző és a révkomáromi magyar gimnázium énekkara mellé mindjárt felsorakozott a *NÉPES* nevű hivatásos magyar népművészeti együttes, majd hatalmas szóval történt feloszlata után a pozsonyi magyar egyetemi és főiskolai hallgatók művészegyüttese, az Ifjú Szívek. Az állami támogatás részleges leépülésével, amely az énekkart az 1988/89-es társadalompolitikai fordulat után elsorvasztotta, a kórushiányt az 1964. november 27-én, Nyitrán alapított *Csehszlovákiai Magyar Tanítók Központi Énekkara* töltötte ki. Szellemét elődeitől örökölte, repertoárja gazdag, alapító karnagyai, mint fönt Ág Tibor, Janda Iván, Szijjártó Jenő, akikhez sorban kiváló magyarországi karmesterek társultak. Első vendégkarnagya **Vass Lajos**, halála (1992. november 6.) után **Tamási László** (1993–1996), **Sapszon Ferenc** (1997–2006), majd máig, és reméljük, még sokáig, **Tóth Árpád**. Kiváló, jól képzett hazai – felvidéki – karnagyaink, **Józsa Mónika, Hecht Anna, Horváth Géza** biztos fülű-kezü vezetői, egyben énekesei a vegyeskarnak. A kórus tagjai zömmel felvidéki magyar pedagógusok, akik havonta gyűlnek össze valamelyik településen hétvégi összpőrbáikra. Muzsikálásukat megkönnyíti, hogy szinte mindnyájan zenezakosok, és szolgálati helyükön is kórusokat vezetnek. A Vass Lajos Kórus tehát szellemét az egész ötszáz kilométer hosszú felvidéki magyar településláncre szétsugározza.

A vegyeskar első magyarországi vendégkarnagyának halála után vette föl a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa* nevet. Alapításakor a CSEMADOK központi énekkaraként kezdte szolgálatát, 1996-tól, tizenhárom éve polgári társulásként áll fenn, s pályázatokból és adományokból tartja fönn magát. Gazdag műsora, amely (amiként tegnapi Nagyboldogasszony-templomi liturgikus és istentiszteleten kívüli hangversenyük is mutatja) folyamatosan tovább épül, és segít humanizálni a szépre és jóra fogékony embereket. Egy évvel megalakulása után,

1965-ben már Kodály is láthatta-hallhatta a *Zeneakadémia* nagytermében, s ő minősítette csöndes humorral „levezető kórusként” a csecsemőkorú vegyeskart. Következtek a nemzetközi hangversenykörutak Német- és Lengyelországban, Finnországban, Bulgáriában, Ausztriában, illetve a nemzetközi kórustalálkozók és művészeti versenyek a III. *Nemzetközi Bartók Béla Kórusfesztiválon* (1968, ezüst diplomával), Corkban (1971, a nőikar első, a vegyeskar negyedik díjával), a *Miedzydrojei Nemzetközi Kórusfesztiválon* (harmadik helyezéssel), a *Middlesborough-i Nemzetközi Kórusfesztiválon* (harmadik helyezéssel), a goriziai kórusversenyen (1985, hatodik díjjal), majd Loretóban, Tordaszentlászlón, a debreceni *Bárdos-szimpóziumon* (1994), a bécsi *Nemzetközi Franz Schubert Kórusversenyen* (1995, második díjjal), Teramóban (1996), az újabb Debreceni Bárdos-szimpóziumon (1999), a *Kodály Zoltán II. Magyar Kórusversenyen* (2000, II. díjjal s a *Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának különdíjával*, a Mester *Balassi Bálint elfelejtett éneke* c. kompozíciójának kiemelkedő tolmácsolásáért), az *Éneklő Magyarország* országos minősítő versenyén (2004, Hangversenykórus Summa Cum Laude minősítéssel). Legutóbb Prágában, 2008 decemberében az *Adventi és Karácsonyi Kórusművek XVIII. Nemzetközi Kórusversenyén* a vegyeskar két díjat kapott: a r a n y s á v o s besorolást, illetve k ü l ö n d í j a t a legjobb műsor összeállításért. 2000 márciusában a kórus elnyerte a *Márai Sándor Alapítvány Nyitott Európáért Díját*.

A nemzet anyatestéről letépett kis felvidéki magyar közösség, amelyet a csehszlovák politikai akarat a II. világháború után teljes felszámolásra ítélt, amely zsugorodik, és több vonatkozásban (civilizatórikusan, kulturálisan, etnikailag, tájilag, öntudatában, társadalmi állása, hitvallása szerint) megosztott, végül is talpra állt, s kellő arányú külső segítség híján jórészt önerőből kapaszkodik a jól látott, áhított – a felvilágosodás és a reformkor óta áhított – eszményi szintre, az elérhető legfejlettebb életminőségre. A Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa, amely nemcsak a maga örömeire énekel, hanem szolgál is, az áhított csúcsokon jár, s mintát ad mindenkinek nálunk és mindenütt, ismét lenullázott anyaországunkban is, ahol egy-egy magyar közösség úgy érzi, hogy reménytelenül magára maradt: miként kell magunkért nekünk magunknak összefogni, és sírás helyett cselekedni – például gyönyörűen, angyalok módján énekelni, ahogy Kodály Zoltán olyan szépen mondta: összedalolni.

A fentiek ismeretében, gondolom, mindenki belátja, hogy a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Vass Lajos Kórusa megérdemli a *Rákóczi Szövetség* és az *Esterházy János Emlékbizottság* idei *Esterházy Emlékérmét* a kísértő oklevéllel. A kitüntetéshez tiszta szívből, az egész felvidéki magyarság nevében is gratulálok.*

*Elhangzott Budapesten, 2009. március 8-án, az Esterházy János Emlékérem átadásakor

A Rimaszombat és Vidéke Társulás 2009. február 13-án tartott közgyűlésének HATÁROZATAI

A közgyűlés

I. jóváhagyta

1. az elvégzett tevékenységről szóló elnöki beszámolót,
2. a beíratási program teljesítéséről szóló beszámolót,
3. a gazdálkodásról szóló jelentést,
4. a 2009. évi tevékenység részeként
 - a) a Beíratási program folytatását,
 - b) a március 15-ei ünnepség társzervezését,
 - c) a Radnóti Miklós születésének 100. évfordulója alkalmából rendezendő emléknepok programját,
 - d) az Önzetlenség Napja c. tervezett rendezvény támogatását.
5. a Gömörország c. folyóirat megvételét, számonként 30 példányban.

II. megválasztotta

a) a Társulás elnökségét az alábbi összetételben:

1. Bán Zoltán
2. Csobó Tünde
3. Csúsz László
4. Híznyan Géza
5. Kovács Attila
6. B. Kovács István
7. Tóth Elemér

b) a Társulás ellenőret Nyitray László személyében.

III. feladatul adja az Elnökségnek:

1. egy tágabb fórum összehívását, amelyen döntés születne a Csehországi és Szlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány Munkabizottságának összetételéről és stratégiájáról.

A gazdálkodásról szóló beszámoló közben • Gece Attila felvétele